

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

ANA Marija MRZLJAK

Žene u Šibeniku u 15. stoljeću

DIPLOMSKI RAD

MENTORICA: dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

Zagreb, 2018.

SADRŽAJ	Str.
1. Uvod	3
1.1. Napomene o identifikaciji i transkripciji imena u izvorima	5
2. Pregled izvora i historiografije	8
2.1. Temeljni izvori	16
2.2. Historiografija	22
3. Šibenik u 15. stoljeću	24
3.1. Društvena struktura šibenskog distrikta u 15. stoljeću	25
4. Društveno-pravni položaj žena u Šibenskom statutu	27
5. Šibenske žene u bilježničkim privatno-pravnim spisima	31
5.1. Oporuke	34
5.2. Inventari	35
5.3. Zalozi	37
6. Žena u obitelji	39
6.1. Djevojaštvo, zaruke, udaja	44
6.2. Reguliranje miraza	47
6.3. Bračni život	50
6.4. Djeca	52
6.5. Udovištvo, rastava, preudaja, smrt	57
6.6. Žene subjekti i objekti kažnjivih djela	59
7. Šibenske žene u komunalno-gospodarskom životu	60
7.1. Zaposlene žene	64
7.2. Žene koje prodaju i kupuju	66
7.3. Žene i poslovi zakupa	67
7.4. Žene u novčanom poslovanju	70
7.5. Služavke	72
8. Žene na margini društva	73
8.1. Progon vještica - proces crkvene inkvizicije u Šibeniku u 15. stoljeću	79
9. Vjerski život šibenskih žena	80
9.1. Sestre u bratovštinama	82
9.2. Hodočasnice i hodočašća	84
9.3. Oporučiteljice legata <i>ad pias causas i pro anima sua</i>	88
9.4. Redovnice, trećoredice (picukare)	91
10. Zaključak	93
11. Sažetak, Summary	
12. Bibliografija	

1. UVOD

Pokrštavanje i kristijanizacija Europe temeljila se na Bibliji, koja u prvoj knjizi Staroga zavjeta, Postanku, govori o stvaranju prvih ljudi, Adama i Eve¹ i njihovom životu u rajskom vrtu u Edenu. Bog je stvorio prvoga čovjeka Adama od zemaljskoga praha, a za stvaranje Eve upotrijebio je Adamovo rebro što može dovesti do viđenja žene kao muškog vlasništva. Eva je zbog svoje slabosti i neposluha postala ne samo lak plijen zmiје nego je i Adama navela na istočni grijeh² i tako prouzročila pojavu zla, patnje i smrti na svijetu. Bog ih je istjerao iz rajskog vrta i osudio Adama na teški rad, a Evu na muku poroda i podložnost mužu.³ Podložnost žene mužu tako je bila utemeljena na autoritetu Biblije. Premda je po Bogorodici na svijet došao Isus i život, za razliku od Eve po kojoj je došla smrt, Evinim kćerima to nije bilo od velike pomoći, jer je ona jedina začeta bez ljage istočnoga grijeha,⁴ o čemu se raspravljalo već u 11. stoljeću,⁵ i bila je bez ikakvoga grijeha. Ova dvojnost dovela je do odnosa prema ženama kao simbolu zla ili dobra. Slabost Evinog karaktera baštinile su njene kćeri koje su na temelju stava crkvenih otaca, Ambrozija, Tertulijana, Augustina⁶ i drugih, okarakterizirane kao slaba bića sklona grijehu koja treba držati pod nadzorom i usmjeriti ih na prostor kuće, rađanja i odgoj djece kao žene, majke i kćeri ili na prostor samostana kao redovnice. Taj stav je u srednjem vijeku našao svoj odraz i u Šibenskom statutu gdje se propisuje da „u želji da pomognemo slabosti i nevještosti žena, određujemo da žena ne može za muža dati nikakvo jamstvo bilo s ispravom ili bez isprave“.⁷ Posljedično, muškarci srednjega vijeka, očevi, supruzi, braća, propovjednici, odgajatelji, skrb za djevojke i žene smatraju svojom dužnosti i pravom, zbog čega donose brojne propise i pišu upute i naputke o ponašanju žena.⁸ Benedikt Kotruljević (Kotrulj) u *Knjizi o umijeću trgovanja* iz 1458. godine piše „o dresuri žena“: „Trgovac koji se ženi mora ženu odmah ispočetka opomenuti i dati joj dobar način i red življenja prve godine i ne smije joj pustiti uzde, već ih mora čvrsto držati i njome upravljati. Mora je blago milovati i učiniti je pažljivom. Slično se

¹ Post 2,7- 2,22.

² Isto, 3,1 – 6.

³ Isto, 3,16 – 20.

⁴ Blagdan Bezgrešnog Začeca Blažene Djevice Marije utemeljio je papa Siksto IV. 1476. g. Dogmu je svečano proglasio, papa Pio IX. u poslanici "Ineffabilis Deus", 8. prosinca 1854. g.

⁵ Jacques Dalarun, „The clerical gaze“ u: *Silences of the Middle Ages*, ed. Christiane Klapisch-Zuber, 15-42 (Cambridge, Mass.; London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1992), 25.

⁶ Isto, str. 20-22.

⁷ *Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika s popisom poglavlja*, ur. Slavo Grubišić, pr. Zlatko Herkov (Šibenik: Muzej grada, 1982), knj. 4, gl. 24, str. 126 (dalje: KSZR).

⁸ Carla Casagrande, „The protected women“ u: *Silences of the Middle Ages*, ed. Christiane Klapisch-Zuber, 70-104 (Cambridge, Mass.; London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1992), 72.

radi s kopcem, koga izdresiraš kakva želiš.“⁹ Navodi i kakva žena mora biti: „razborita, postojana, ozbiljna, mila, revna, blaga, skromna, samilosna, nježna, pobožna, velikodušna, suzdržana, stidljiva, marljiva, trezvena, umjerena, oštroumna i radina, uvijek zaokupljena nekim poslom.“¹⁰ Prvi razgovor zabilježen u Bibliji, s pogubnim rezultatom, odvio se između Eve i zmije, a tek drugi zabilježeni razgovor odvio se između Boga i Adama i Eve.¹¹ Tako je na zao glas došla ženska razgovorljivost i općenito suvišan govor, a šutljivost je ubrojena među velike vrline. Već se Christine de Pizan u svom djelu *Knjiga o gradu žena* (*Livre de la cité des dames*) napisanom 1404./1405. godine suprotstavlja mišljenju pojedinih propovjednika da se Isus nakon uskrsnuća prvo pokazao Mariji Magdaleni jer je znao da će ona kao žena tu vijest razglasiti nadaleko i naširoko.¹² Srednjovjekovno društvo bilo je hijerarhijsko društvo i vazalski odnos koji ga je karakterizirao preslikan je i na obitelj i žene u odnosu na muškarca. Žena je dužna podložiti se muškarcu koji joj zauzvrat pruža zaštitu i sigurnost.¹³ Takav odnos prema ženama svojstven je europskom srednjovjekovnom društvu u cjelini, čiji je neodvojivi dio i Šibenik. Ovaj rad pokušaj je propitivanja koliko su žene, usprkos ograničavajućem odnosu društva prema sebi, uspjele nadići postavljena ograničenja i svojim sposobnostima izvući maksimum iz zadanih okolnosti, te se osim u obiteljske, uključiti i u poslove raznih segmenata društva. Pri tome treba paziti da se ne upadne u zamku učitavanja današnjih stavova u vrijeme srednjega vijeka, jer one ostaju žene svoga vremena.

Tema ovog diplomskog rada obuhvaća život žena u Šibeniku u širokom razdoblju od jednoga stoljeća, točnije 15. stoljeća i svojevrzni je izazov, jer je do sada bila zanemarena u povijesnom istraživanju. U radu se želi pokazati uključenost i izjednačenost šibenskih žena 15. stoljeća, kako sa ženama ostalih komuna na istočnoj i zapadnoj obali Jadrana, tako i sa pripadnicama europskog kulturno-povijesnog prostora. U prvom poglavlju detaljno se iznose svi relevantni povijesni izvori i historiografija povezana s ovom temom. U idućem poglavlju iznose se podaci o nastanku Šibenika, koji se razlikuje od postanka ostalih dalmatinskih komuna i njegova sažeta povijest. Nakon toga slijedi poglavlje o društvenoj strukturi šibenskog distrikta, značajno za razumijevanje daljnjeg iznošenja činjenica. U četvrtom poglavlju iznose se podaci o pravno-društvenom položaju žena u dokumentu koji je regulirao

⁹ Benedikt Kotruljević, *Knjiga o umijeću trgovanja*, s talijanskoga preveo Žarko Muljačić, tekst 13. poglavlja prevela Karmen Milačić (Zagreb: Binoza press, 2005), 157.

¹⁰ Benedikt Kotruljević, *Knjiga o vještini trgovanja*= *Libro del arte dela mercatura*, priredila i prevela Zdenka Janeković Römer (Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti; Zagreb: Hrvatski računovođa, 2009), 480.

¹¹ Post 3- 3,6.

¹² Casagrande, „The protected women“, 98.

¹³ Georges Duby, Michelle Perrot, ed., *A history of women in the West. 2, Silences of the Middle Ages*, ed. Christiane Klapisch-Zuber (Cambridge, Mass.; London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1992).

cjelokupni život šibenskog distrikta u 15. stoljeću, a to je Šibenski statut. U sljedećem poglavlju navode se činjenice o šibenskim ženama na temelju tri vrste privatno-pravnih dokumenata iz toga vremena: oporuka, inventara i zaloga. Šesto poglavlje govori o šibenskim ženama u obitelji prateći ih kronološki kroz život: djetinjstvo, djevojaštvo, zaruke i udaja, miraz, bračni život, rađanje i odgoj djece, udovištvo, rastava, preudaja i smrt. U ovom poglavlju govori se i o ženama koje su objekti, ali i subjekti kaznenih djela i koje obiluje brojnim primjerima. Sedmo poglavlje posvećeno je šibenskim ženama koje rade, kao i onima koje su zbog bolesti bile spriječene da rade. Ono govori o zaposlenim ženama, o ženama koje kupuju i prodaju, bave se novčarstvom i najmom, rade kao služavke ili su bačene na rub društva ili čak proglašene vješticama. Osmo poglavlje govori o jednom izuzetno važnom području života srednjovjekovnih šibenskih žena, a to je vjera, koja se manifestirala na različite načine: sudjelovanjem u bratovštinama, odlaskom na hodočašća, legatima u pobožne svrhe za spas duše te u redovništvu i trećoredstvu. U devetom poglavlju iznosi se zaključak na temelju analize svih podataka navedenih u prethodnim poglavljima. Na kraju rada navedena je bibliografija i sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku.

Zbog sudjelovanja u gotovo svim sastavnicama života šibenske žene 15. stoljeća imaju brojne identitete te im se može pristupiti na različite načine: kao djevojkama, udanim ženama, kćerima, majkama, udovicama, redovnicama, picukarama, staricama; ili kao plemkinjama, građankama i seoskim ženama; bile su i piljarice, brijačice, pekarice, solarice, ribarice, švelje, služavke, domaćice, prostitutke, prosjakinje, osuđene vještice, primalje, travarke, njegovateljice. Upoznavanje ovih identiteta postiže se uvidom u onovremene dokumente, ali samo u mjeri koliko su zabilježeni, otkrivajući žensku vidljivost u raznim segmentima svakodnevnog života i društva.

1.1. NAPOMENE O IDENTIFIKACIJI I TRANSKRIPCiji IMENA U IZVORIMA

U ovom radu iznose se brojni podaci o ženama iz izvora koje su sastavili različiti bilježnici koji su na različite načine identificirali stanovnice Šibenika 15. stoljeća. Sve notarske zapise karakterizira neujednačenost u pisanju imena do koje je došlo zbog više razloga. Ime koje nisu dobro razumjeli bilježili su na različite načine. Ista imena napisana različito pokazuju pisarevo nerazumijevanje izgovorenog imena, koje jednom čuje na jedan način, a drugi put na drugi. Tako se ime Ruža jednom piše kao Ruxa, zatim Roxa, Ruza, Ruca ili Rosa. Katarina je Chaterina, Catharina, Catherina, Catarina. Imenovanje žena puno je nedosljednosti: pojedine žene imenuju se samo osobnim imenom kao Ruža iz Ostrovice, *Roxa*

de Ostroviza.¹⁴ Većina se imenuje imenom supruga s njegovom strukom (Ruža, žena Andrije oružarnika, *Roxa uxor Andree, spatarii*,¹⁵ Radosna pok. Ivana, kožara, *Radosna condam Iohanis cerdonis*¹⁶) ili s mjestom stanovanja (Stanica, udovica Lovre iz Šibenika, *Stanciza, relictia Laurentii de Sibinico*).¹⁷ Nekim imenima dodane su oznake društvenoga statusa domina i ser (gospođa Katarina, udovica ser Nikole Mihitića, *domina Caterina, relictia ser Nicolai Michietich*)¹⁸ koje se u 15. stoljeću nisu uvijek odnosile na patricije, nego su se koristile i za uglednije građane, o čemu svjedoči primjer ser Krše, bojadisara iz Zadra, sina ser Nikole Radušića, bojadisara, *ser Chresius filius condam ser Nicolaus Radussich tinctoris de Iadra* i njegove nekadašnje služavke *done Rose*.¹⁹ Neudate kćeri identificiraju se po ocu kao Dobra, kći postolara Ilije, *Dobra, filia magistri Helie, callegari de Sibenico* ili Budišava, kći Petra Pripčića iz Boraje, *Budissava, filia Petri Pripcich de villa Borai*.²⁰ Neke žene identificiraju se po sinu, kao Bila, majka pok. Ivana, sina Grgura Nigoja, *Billa, matris olim Iohanis, filii Gregorii Nygoy*.²¹ Brojne žene imenuju se po pokojnom suprugu, njegovom prezimenu i mjestu stanovanja ili struci, kao Cvita, udovica pok. Radoslava Tvadrislavljića, *Civitha, relictia condam Radoslavi Tduadrislavlich de Sibenico*²² i Rada, udovica zlatara Stjepana Milgostića, *Radda relictia olim magistri Stefani Milgostich*.²³ Za mnoge žene navedeno je vlastito ime i prezime, poput Rade Sarce, *Rada Sarce*, Mare Vrdebele, *Mara Vrdebela*, Katice Ražine, *Catiza Raxina*, Divne Svelinje, *Diufna Sveligna*. Neke se imenuju imenom, prezimenom i strukom kao Ruža Miloševa, vrtlarica, *Ruxa Milloseva, ortolana*.²⁴ Redovnice se identificiraju imenom i samostanom (gospođa Filipa, redovnica sv. Spasa, *domina Filipa, monialis Sancti Salvatoris*).²⁵ Podatak da je šibenski plemić Danijel pokojnog Dujma, *ser Daniel condam Doimi (Doymi, de Doymo)*, bio ovlašteni prevoditelj,²⁶ *interpres curie*, govori da mnogi bilježnici nisu znali hrvatski jezik što je također utjecalo na

¹⁴ *Spisi kancelarije šibenskoga kneza Fantina de cha de Pesara (1441.-1443.)*, za tisak priredio J. Kolanović (Šibenik: Muzej grada, 1989), dok. 340, str. 360 (dalje: SKŠK).

¹⁵ SKŠK, dok. 94, str. 204-205.

¹⁶ *Zilio pok. Gulielma de Albanis de Regio: bilježnički zapisi iz 1398. i 1400. godine*, za tisak priredio Josip Kolanović, kazala izradio Ante Trošelj (Zadar; Šibenik: Državni arhiv, 2016), dok. 231, str. 186-187 (dalje: ZGAR).

¹⁷ SKŠK, dok. 78, str. 187.

¹⁸ Isto, dok. 84, str. 200-201.

¹⁹ *Šibenski bilježnici: Bonmatej iz Verone (1449.-1451.)*, prepisao latinski tekst te izradio sažetke i kazala Ante Birin (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016), dok. 110, str. 205-206 (dalje: ŠBBV).

²⁰ SKŠK, dok. 130, str. 230.

²¹ ZGAR, dok. 232, str. 187-188.

²² SKŠK, dok. 313, str. 344-345.

²³ Isto, dok. 76, str. 196.

²⁴ Isto, dok. 119, str. 125.

²⁵ Isto, dok. 114, str. 213-214.

²⁶ Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1995), 47.

nedosljednost u navođenju imena. Ime samog prevoditelja navedeno je na više načina (Daniel Doimi,²⁷ Daniel Doymi,²⁸ Daniel Doymovich²⁹) kao i njegovog brata Davida Dujmova (Dauid Doymi, David Doymi) općinskog službenika i svjedoka u proklamacijama kneza Fantina. Suvremeni hrvatski povjesničari ponekad različito transkribiraju srednjovjekovna imena te se u ovom radu navodi transkribirano ime i ime iz izvora. U imenskoj formuli poput *Iohannes de Avancio* transkribira se samo osobno ime, a prezime se ne mijenja, Ivan de Avancio. Svojstva u kojima se žene navode u privatno-pravnim dokumentima uvijek se iskazuju u ženskom rodu te se između ostalih spominju: *venditrix*,³⁰ prodavačica, prodavateljica; *emptrix*,³¹ žena koja kupuje;³² *debitrix*,³³ jamkinja; *donatrix*,³⁴ darovateljica; *habitatrix*,³⁵ stanovnica; *testatrix*,³⁶ svjedokinja; *tutrix*,³⁷ skrbnica; *revendericola*,³⁸ *revendetrix*,³⁹ preprodavateljica, preprodavačica, piljarica; *commissaria*,⁴⁰ izvršiteljica; *ressiduarica*,⁴¹ nasljednica; *seruitrix*,⁴² služavka; *nutrix*,⁴³ dojilja; *ruffiana*⁴⁴ svodilja; *meretrix*,⁴⁵ bludnica; *fundatrix*,⁴⁶ utemeljiteljica, osnivačica; *procuratrix*,⁴⁷ zastupnica; *ortolana*,⁴⁸ vrtlarica; *pistoressa*,⁴⁹ pekarica, itd.

²⁷ SKŠK, dok. 118, str. 216.

²⁸ Isto, dok. 118, str. 218.

²⁹ Isto, dok. 205, str. 292.

³⁰ Ante Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana (1453.-1454.)“, *Povijesni prilozi* 42 (2012): 103-189, dok. 17, str. 128-129 (dalje: ŠBPI).

³¹ SKŠK, dok. 130, str. 230.

³² U hrvatskom jeziku tek se u novije vrijeme na internetu pojavljuju neslužbeni nazivi kupkinja i kupovateljica za žene koje kupuju.

³³ SKŠK, dok. 313, str. 344-345.

³⁴ ŠBPI, dok. 22, str. 133.

³⁵ ŠBBV, dok. 12, str. 61-62.

³⁶ Ante Birin, „Šibenski bilježnici – Pietrobono Pagano (1436.-1437.)“, *Povijesni prilozi* 37 (2009): 117-189, dok. 11, str. 136-137 (dalje: ŠBPP).

³⁷ *Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika s popisom poglavlja*, ur. Slavo Grubišić, pr. Zlatko Herkov (Šibenik: Muzej grada, 1982), knj. ref., dok. 215 (dalje: KSZR).

³⁸ SKŠK, dok. 223, str. 300-301.

³⁹ KSZR, knj. 6, gl. 74, str. 193.

⁴⁰ Isto, knj. 5, gl. 16, str. 66.

⁴¹ SKŠK, dok. 192, str. 280-282.

⁴² ŠBPP, str. 410.

⁴³ KSZR, str. 445.

⁴⁴ Isto, knj. ref., dok. 167.

⁴⁵ Isto, knj. 6, dok. 3.

⁴⁶ SKŠK, dok. 346, str. 434.

⁴⁷ Isto, dok. 346, str. 423.

⁴⁸ Isto, dok. 119, str. 226.

⁴⁹ Isto, dok. 102, str. 208.

2. PREGLED IZVORA I HISTORIOGRAFIJE

2.1. TEMELJNI IZVORI

Naše znanje o povijesti 15. stoljeća uvjetovano je izvorima kojima raspolažemo o tom vremenu, koji su većinom androcentrični, jer su odraz društvenih odnosa tog vremena. O pomaku interesa povijesnog istraživanja najbolje svjedoči odnos šibenskog biskupa Antuna Josipa Fosca (1876.-1894.) prema spisima kancelarije šibenskoga kneza Fantina de cha de Pesaro iz 1441.-1443. godine, koji je na početku rukopisne zbirke spisa dodao bilješku: “Vi sono carte del 1421., del 1447. e 1456. di nessuna importanza ... atti del conte e capitano di Sebenico Fantino de Cha da Pesaro che comincio la sua carica nel 1441, ma che non hanno importanza“ da su spisi bez ikakve vrijednosti.⁵⁰ Na rukopisu je bilješku olovkom dopisao i povjesničar Vincenzo Miagostovich koji je smatrao da su spisi: “Volume interessante per conoscer i nomi delle antiche famiglie e nobili“⁵¹ samo izvor informacija o imenima starih plemićkih obitelji. Danas se ovim dokumentima pristupa kao prvorazrednim izvorima koji na posredan i indirektan način govore o svakidašnjem životu i vrijednostima u životima šibenskih žena 15. stoljeća. Svojevrsan je izazov stjecanje znanja o društvenom i gospodarskom položaju žena u kasnom srednjem vijeku u Šibeniku, jer premda postoji prvorazredno arhivsko gradivo šibenskih bilježnika u Državnome arhivu u Zadru, do danas je objavljen samo manji dio koji se odnosi na 15. stoljeće (Pietrobono Pagano,⁵² Petar pokojnog Ivana,⁵³ Indricus de Indricis,⁵⁴ Bonmatej iz Verone,⁵⁵ spisi kancelarije šibenskoga kneza Fantina de cha de Pesara⁵⁶ i Zilio pok. Gulielma de Albanis de Regio⁵⁷). Najdragocjeniji izvori za istraživanje života žena u 15. stoljeću u Šibeniku su notarski zapisi bilježnika tog razdoblja.⁵⁸ To su privatno-pravni spisi koji sadrže privatno-pravne poslove šibenskih građana

⁵⁰ SKŠK, XVI.

⁵¹ Isto, XVI.

⁵² Ante Birin, „Šibenski bilježnici – Pietrobono Pagano (1436.-1437.)“, *Povijesni prilozi* 37 (2009): 117-189.

⁵³ Ante Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana (1453.-1454.)“, *Povijesni prilozi* 42 (2012): 103-189.

⁵⁴ Ante Birin, „Šibenski bilježnici – Indricus de Indricis (1431.-1434.)“, *Povijesni prilozi* 44 (2013): 91-154 (dalje: ŠBII).

⁵⁵ *Šibenski bilježnici: Bonmatej iz Verone (1449.-1451.)*, prepisao latinski tekst te izradio sažetke i kazala Ante Birin (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016).

⁵⁶ *Spisi kancelarije šibenskoga kneza Fantina de cha de Pesara (1441.-1443.)*, za tisak priredio J. Kolanović (Šibenik: Muzej grada, 1989.).

⁵⁷ *Zilio pok. Gulielma de Albanis de Regio: bilježnički zapisi iz 1398. i 1400. godine*, za tisak priredio Josip Kolanović, kazala izradio Ante Trošelj (Zadar; Šibenik: Državni arhiv, 2016).

⁵⁸ U fondu *Bilježnici Šibenika* na Arhinetu navedeno je 25 bilježnika u XV. st.: 2. Zilius de Albanis (1398-1400); 3. Mihovil pok. Ivana (1414-1435); 4. Pietrobono Pagano (1436-1437); 5. Baptist de Ponte (1438); 6. Juraj de Dominicis (1469-1470); 7. Indricus de Indricis (1431-1434); 8. Petar pok. Ivana (1434); 9. Jakov Vukšić (1433-1434); 10. Bartolomej Arnulfus (1434-1435); 11. Kristofor Lovato (1437-1439); 12. Marin Ferro (1426); 13. Antun Campolongo (1440-1483); 14. Frane i Petar de Serenis (1441-1443); 15. Rafael Ferro (1448-1454); 16.

i distriktualaca koje su sastavili bilježnici i odnose se na građanske i kaznene parnice, kupoprodajne ugovore, punomoći, sudske pozive, oporuke i inventare. Da bi isprave o prodaji, darivanju, založima i otuđivanju nekretnina bile pravno valjane morao ih je sastaviti notar uz navođenje imena svjedoka, ugovorenih stranaka, predmeta ugovora, cijene i roka isplate i granica posjeda. Bilježnik je sastavljao isprave za pozajmljivanje novca, pozajmnice, zadužnice, založnice, za davanja u zakup, davanje na obradu ili korištenje itd. Nakon prestanka službe, notarske knjige imbrevijatura bilježnici su ostavljali u općinskoj kancelariji. Čuvanju ovih dokumenata posvećivala se najveća moguća briga jer su sadržavale prava pojedinaca utvrđena notarskim ispravama. Ostali dokumenti koji nisu bili privatno-pravnog karaktera većinom su uništeni.⁵⁹

Na samom početku 15. stoljeća djelovao je bilježnik Zilio pok. Gulielma de Albanis de Regio čiji su bilježnički zapisi iz 1398. i 1400. godine objavljeni pod naslovom *Zilio pok. Gulielma de Albanis de Regio: bilježnički zapisi iz 1398. i 1400. godine*. Knjiga sadrži 294 dokumenta, od kojih se 97 odnosi na zapise u kojima su dionice žene. Ti dokumenti odnose se na reguliranje miraza (10), na najam (5), prodaju (15), zastupništvo (5), zadužnice (9), darove (2), zajednicu stanovanja (3), zaloge (7) i ostale raznovrsne ugovore. Njegovi bilježnički zapisi donose brojne podatke o problemima šibenskih žena toga vremena jer su neki poslovi rješavani u nizu dokumenata, poput pet dokumenata sastavljenih za kupnju peći koju su kupili Grada, udovica majstora Antuna iz Cremona, *Grada, relictā olim magistri Anthonii de Cremona, olim notarii Spaleti*,⁶⁰ i njen zet, ili deset dokumenata koliko je bilo potrebno da se postigne nagodba između oporučnih izvršitelja oporuke Jurja Ciprijanova Radinova, *Georgius condā Cipriani Radini*, i njegove udovice Katarine koja se preudala, *Chatarina uxor Laurencii condā Gregorii Stricig, relictā olim Georgii Cipriani*. Pet različitih dokumenata ovaj bilježnik sastavio je za poslove Radmana Bobinje, *Radmanus Bobigna*, koji uključuju i kćer Dobru,⁶¹ osam dokumenata povezano je sa sporom Klare Dragojević, *domina Clara, uxor ser Michaelis condā domini Michaelis Dragoevig*, zbog oporuke Jakova Vučete, *ser Iacobus Volcete*.⁶² Iscrpniji podaci o ovim dokumentima iznose se u idućim poglavljima. Treba primijetiti da je ovaj bilježnik sastavio 15 dokumenata o prodaji, a svega dva o kupnji u

Ivan Krstitelj Lukačić (1449); 17. Manfred Petronja (1455-1458); 18. Karatus Vitale (1451-1470); 19. Ilija Banjvarić (1457-1467); 20. Kristofor pok. Andrije (1457-1484); 21. Ante de Martinis (1461-1488); 22. Grgur pok. Lovrinca de Dominicis (1470-1494); 23. Daniel Campolongo (1483-1487); 24. Martin Campbellis de Gaivanis (1488-1518); 25. Nikola de Rubeis (1489-1498); 26. Petar Makarunić (1497-1503). Dostupno na: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_15137

⁵⁹ SKŠK, str. XX.

⁶⁰ ZGAR, dok. 151-152, 159-161.

⁶¹ Isto, dok. 163, 165-167, 236.

⁶² Isto, dok. 135, 184, 189, 193, 219, 225-226, 251.

što je uključena i spomenuta peč. Druga kupnja odnosi se na kupnju pola vinograda od strane Dražice, udovice Kozme Relčevića, *Drasica relictā olim Cosme Recelevig*.⁶³ Slični omjeri kupnje i prodaje nalaze se i u dokumentima ostalih šibenskih bilježnika citiranih u ovom radu.

Sljedeći objavljeni bilježnički zapisi su šibenskog bilježnika Indricusa de Indricisa, podrijetlom iz Venecije, javnog bilježnika, kancelara šibenske općine i sudca. Spominje se u prvoj polovici 1432. godine kada je kao kancelar šibenske općine skupa sa ser Radičem Šižgorićem i ser Mihovilom Tavilićem kao poslanik šibenske općine putovao u Veneciju dva puta,⁶⁴ zatim se spominje 1440. godine kao bivši kancelar šibenske općine,⁶⁵ a zadnji spomen na njega potječe iz 1453. godine kada je bio svjedok u jednom pravnom poslu. Sveščić s 38 privatno-pravnih dokumenata ovog bilježnika napisanih kurzivnom goticom na latinskom jeziku od sredine travnja 1431. do 8. listopada 1434. godine objavio je Ante Birin pod naslovom *Šibenski bilježnici – Indricus de Indricis (1431.-1434.)*. Svi dokumenti su brevijariji javnih dražbi, „dražbovne isprave o nekretninama umrlih koje su se prodavale radi isplate duga prema oporuci ili radi podmirenja duga temeljem nekih isprava ili presuda odnosno, u manjoj mjeri, zbog ispunjenja legata, troškova hrane, obuće i odjeće maloljetnika, podmirenja miraza ili kazni.“⁶⁶ Prodaja je obavljana uvijek na isti način: izvršitelj oporuke, skrbnik ili knez zatražio je pokretanje postupka dražbe, nakon čega je općinski glasnik Radač petnaest i više dana po trgovima, crkvama i drugim uobičajenim mjestima u Šibeniku oglašavao prodaju određene stvari i, ako nije bilo prigovora, ponuđaču najviše cijene dodjeljena je kupnja. U dokumentima su žene definirane svojim bračnim stanjem i podacima o suprugu ili ocu kao na primjer *Domina Suila relictā olim Volcotii Butci; Mariza filia condā Michaeli Buldrin de Sibenico et vxor Iacobi Ostoych pelizarii; Dobra Cusichia de Sibenico*.⁶⁷ Sudionice u 11 dokumenata su žene, među kojima se 5 dokumenata odnosi na prodaju nekretnina radi podmirenja njihovih dugova, poput pok. Svile Volkovčeve, *olim domina Suila Volcoceua*, čija dobra se prodaju u dokumentima 7 i 8, zatim ostalih dužnika u dokumentima 15, 17, 26. Radi podmirenja duga svog pokojnog supruga, Vela, udovica kovača Martina Stančića, *Vella relictā condā Martini Stancich fabri de Sibenico*, kao izvršiteljica njegove oporuke stavila je na dražbu njegov dućan koji je prodan za 400 libara.⁶⁸ U 19. i 24. dokumentu nekretnine su stavljene na dražbu radi ispunjenja legata, u 22. radi podmirenja miraza. U 30. dokumentu

⁶³ ZGAR, dok. 201, str.165.

⁶⁴ ŠBII, 91.

⁶⁵ Isto, 92.

⁶⁶ Isto, 97.

⁶⁷ Isto, 97.

⁶⁸ Isto, dok. 16, str. 119-120.

Dobra, supruga Jurja Radoslavlića, *Dobra vxoris Georgii Radoslaulich de Sibenico*, uz suprugov pristanak, stavila je na dražbu svoje zemljište. Ukupno je 10 prodaja, a samo jedna je kupnja, zabilježena u 32. dokumentu u kojemu Ostoja, udovica pokojnoga Radića, *Ostoya relictā condām Radichii*, kupuje na dražbi nasad vinograda. Omjer od deset prodaja prema jednoj kupnji rječito govori sam za sebe o materijalnim prilikama šibenskih žena u 15. stoljeću.

Idući šibenski bilježnik čije je privatno-pravne bilježničke zapise objavio Ante Birin je Pietrobono Pagano⁶⁹ koji je sastavio 53 dokumenta pisana srednjovjekovnim latinskim jezikom i kurzivnom goticom, koje čine 39 oporuka i 14 brevijarija oporuka u razdoblju od 15. prosinca 1436. do 3. ožujka 1437. godine.⁷⁰ Od 53 dokumenta u 23 dokumenata osobe koje sastavljaju oporuke ili se na njih odnose brevijariji su žene, i to 18 oporuka i 5 brevijarija. Od 18 oporuka njih 14 sačinile su udovice, a samo 4 udane žene. Od 5 brevijarija samo 2 su udovička, jedan je redovnice i 2 su udanih žena. Iz ovih malobrojnih primjera može se zaključiti da su udane žene bile manje sklone pisanju oporuka od udovica. O samom bilježniku Paganu nema sačuvanih podataka.

Mletački patricij Fantin de cha de Pesaro⁷¹ obnašao je dužnost šibenskog kneza od rujna 1441. do rujna 1443. godine i notarski spisi iz njegovog razdoblja objavljeni su u knjizi *Spisi kancelarije šibenskoga kneza Fantina de cha de Pesaro (1441.-1443.)*. Spise su sastavili knežev kancelar i bilježnik Ivan Franjo de Serenis, uglavnom na latinskom jeziku, i podkancelar Petar de Serenis na mletačkom dijalektu.⁷² Među sadržajnim cjelinama knjige za ovaj rad su najzanimljiviji deseti dio o izvanrednim poslovima (*Extraordinaria*), koji u 268 dokumenata sadrži najrazličitije poslove vezane uz svakodnevni život Šibenika i jedanaesti dio sa 6 parnica (*Processus*). Tu se nalaze isprave o zalozima (*presentatio pignoris, pignora*), kazne za uvrede i tučnjave (*pena de verbis et de factis*), tužbe (*denuntia, accusa*), jamstva (*plezaria, fideiussio*), kupnje na dražbi (*emptio ad incantum*), nagodbe (*compromissum*), inventari (*inventarium bonorum*), presude (*sententia*), nalozi (*mandatum*), procjene (*extimatio*) itd.⁷³ Najveći broj dokumenata, čak 61, odnosi se na zaloge zbog duga, od kojih se samo 5 odnosi na žene koje su založile svoje osobne predmete. Sljedeća najbrojnija skupina dokumenata su kazne za uvrede kojih je 46, a čak u 18 dokumenata sudionice su i žene. Tako

⁶⁹ Ante Birin, „Šibenski bilježnici – Pietrobono Pagano (1436.-1437.)“, *Povijesni prilozi* 37 (2009): 117-189.

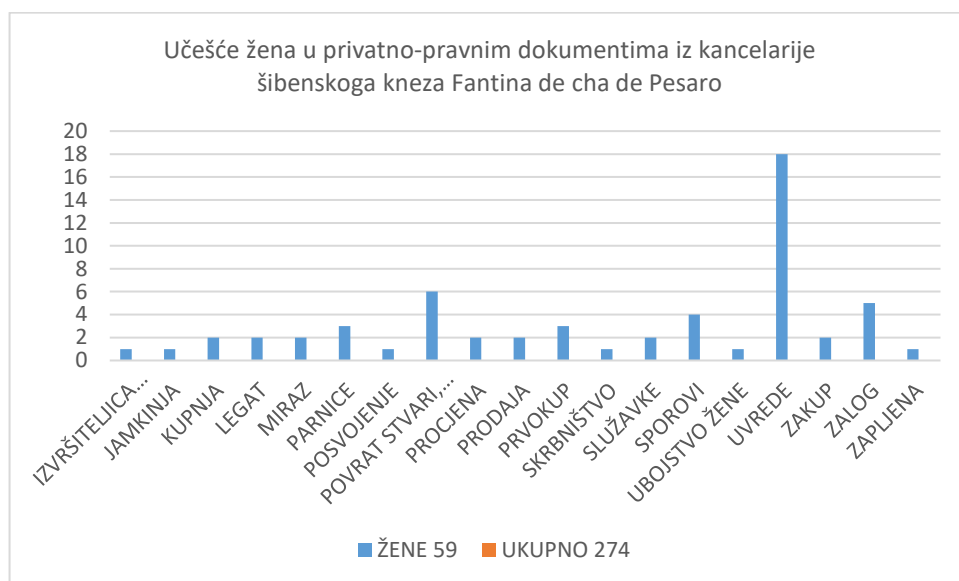
⁷⁰ ŠBPP, str. 117.

⁷¹ U izvorima i literaturi često se navodi i oblik imena Fantin de Cha de Pesaro, u talijanskim izvorima Fantin da cha' da Pexaro.

⁷² SKŠK, XXII.

⁷³ Isto, XIX.

je npr. Luciji Magne, stanovnici Šibenika, *Lucia Magne, habitatrix in Sibenico*, pod prijetnjom kazne od 50 šiba zabranjeno da vrijeđa Desu ud. Stjepana Raskovića, *domina Dessa relicta Stefani Raschovich*.⁷⁴

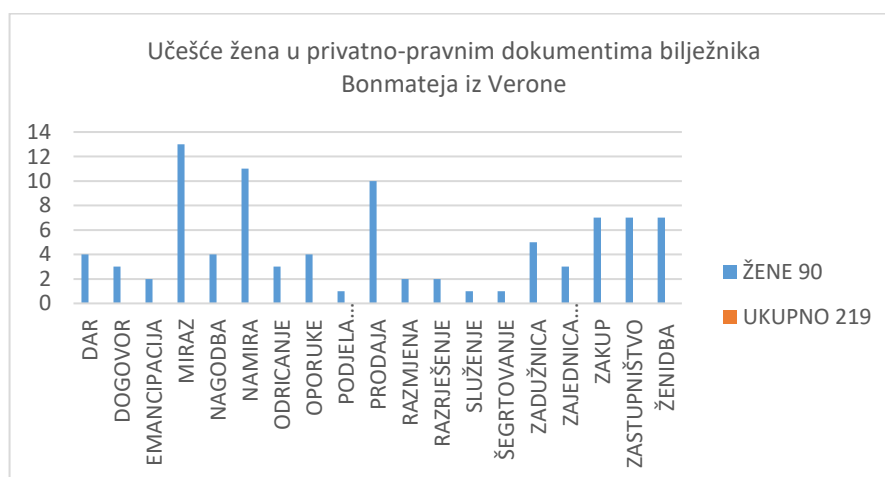
Sljedeći bilježnik po razdoblju djelovanja, Petar pokojnoga Ivana,⁷⁵ sastavio je latinskim jezikom i kurzivnom goticom 15. stoljeća 72 privatno-pravna dokumenta u razdoblju od 28. listopada 1453. do 28. veljače 1454. godine, koja je također objavio Ante Birin. Pojednostosti o ovome bilježniku i njegovoj službi su nepoznate. U 28 dokumenata žene su jedna od ugovornih strana, 4 dokumenta odnose se na miraz (*dos*), 7 na kupoprodaje (*emptio*), 1 ugovor je posinjenje (*adoptatio*), 4 su darovna ugovora (*donatio*), 1 je ugovor o šegrtovanju (*conductio discipuli*), 2 su ugovora o služenju (*conductio servicialis*), 4 ugovora o davanju u zakup (*locatio*), 1 je zajednica stanovanja (*societas mansionis*), 1 je namira (*quietatio*), 1 je naknada (*restauracio*), 1 je zastupanje (*procuratio*), i 1 je dopuštenje (*gracia*). Pravne poslove mogli su obavljati pravni zastupnici, *procuratores*, kao u ugovoru iz 1454. godine u kojemu su zastupnici čičmar Vlatko Benediković i Radivoje Milgostić iz Šibenika, *Vlatcho Benedicovich sutor et Radiuoe Milgostich de Sibenico*, koje je opunomoćila Kata, udovica pok. Ratka Hartičića iz Trogira, *Catha vxor condan Ratcii Harticich de Tragurio*, da prodaju njen vinograd od sedam gonjaja u Podlanu za 80 malih libara.

Sljedeći bilježnik po kronološkom redu čije je bilježničke zapise objavio Ante Birin je Bonmatej iz Verone. Njegovi bilježnički privatno-pravni dokumenti iz razdoblja od 1449.-

⁷⁴ SKŠK, dok. 139, str. 235.

⁷⁵ Ante Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana (1453.-1454.)“, *Povijesni prilozi* 42 (2012): 103-189.

1451. objavljeni su 2016. godine.⁷⁶ O bilježniku Bonmateju poznato je samo ime njegova oca ser Ivan Andrijin a Camera, *ser Iohannis Andree a Camera* i podatak da je došao u Šibenik iz Verone. U Šibeniku se prvi put spominje 1446. godine kao pomoćnik ser Kristofora Lovata, kancelara tadašnjega šibenskog kneza Giorgia Vallaressa.⁷⁷ Sačuvano je 219 njegovih spisa pisanih latinskim jezikom i kurzivnom goticom. Veliki dio čine kupoprodajne isprave, isprave o davanju u zakup, stupanju u službu ili na naukovanje, pravnome zastupanju, dugovanju i mirazu kao i različite priznanice.⁷⁸ Među njima 90 bilježničkih zapisa odnosi se na dokumente povezane sa ženama kao stranom u postupku, bilo izravno ili putem zastupnika ili putem muških članova obitelji. Dokumenta povezanih s mirazom (*dos*) je 13, ugovora o namiri (*quietatio*) je 11, kupoprodajnih ugovora (*emptio*) je 10, ugovora o zastupništvu (*procura*) je 7, dogovora o ženidbi (*matrimonium*) je 7, ugovora o davanju u zakup (*locatio*) je 7, nagodbi (*compromissum*) je 4, zadužnica (*debitum*) je 5, dogovora (*conuentio*) je 3, oporuka (*testamentum*) je 4, dara (*donatio*) je 4, ugovor o šegrtovanju (*conductio dissipuli*) je 1, odricanja (*refutatio*) su 3, razmjene (*permutatio*) su 2, ugovora o zajednici stanovanja (*societas habitandi*) je 3, ugovor o služenju (*conductio famuli*) je jedan, o otpuštanju iz roditeljske vlasti (*emancipatio*) su dva, o podjeli dobara (*divisio*) je jedan, i o razrješenju (*dispensatio*) dva. Navedena raznolikost privatno-pravnih dokumenata pokazuje učešće žena u svim sastavnicama srednjovjekovnog života. Bonmatej je sastavio samo 4 ženske oporuke koje sve dijele istu karakteristiku: oporučiteljice su ih dale izraditi kao mjeru predostrožnosti prije odlaska na hodočašće u Rim i Assisi, bojeći se da bi mogle umrijeti na putu.

⁷⁶ *Šibenski bilježnici: Bonmatej iz Verone (1449.-1451.)*, prepisao latinski tekst te izradio sažetke i kazala Ante Birin (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016).

⁷⁷ ŠBBV, 8.

⁷⁸ Isto, 10.

Za pravni i društveni položaj šibenskih žena u 15. stoljeću temeljno je vrelo *Šibenski statut* odobren 1412. s reformacijama potvrđenima 1461. godine⁷⁹ koji je regulirao cjelokupan komunalni život šibenskih građana i distriktualaca u srednjem vijeku. Napisan je na srednjovjekovnom latinskom jeziku i tiskan u Veneciji 1608.⁸⁰ Faksimilni pretisak izdanja iz 1608. godine zajedno s prijevodom Zlatka Herkova objavljen je 1982. godine pod naslovom *Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika s popisom poglavlja*.⁸¹ Odredbe Statuta sadržane su u šest knjiga i u posebnoj knjizi reformacija. Na početku svake knjige navedeni su naslovi poglavlja kojih u prvoj knjizi ima 53, u drugoj 82, u trećoj 71, u četvrtoj 90, u petoj 53 i u šestoj 133. Knjiga reformacija obuhvaća 295 poglavlja. Prije donošenja statuta društveni odnosi temeljili su se na pravilima običajnog prava.⁸² Zbog dugotrajnog procesa nastajanja grada i komune u Šibeniku se više nego u drugim gradovima očuvalo staro hrvatsko običajno pravo.⁸³ Statut je regulirao sav komunalni život i branio interese grada i stanovništva. Imao je za cilj osigurati miran život, prevenirati i spriječiti zloporabe i utvrditi kazne za devijantno ponašanje koje bi naštetilo gradu i ljudima.

Drugo temeljno vrelo je *Šibenski diplomatarij – Diplomatarium Sibenicense: zbornik šibenskih isprava*.⁸⁴ To je zbornik rukopisa pisanih latinskim jezikom koji sadrži prijepise 166 srednjovjekovnih šibenskih isprava nastalih u razdoblju od 1167. do 1494. i danas se čuva u Zbirci statuta Hrvatskog državnog arhiva (HR-HDA-1633).⁸⁵ Isprave su podijeljene u dvije cjeline – prije i poslije 1412. godine, kada je Šibenik došao pod vrhovnu mletačku vlast. Između tih cjelina deset je praznih listova, vjerojatno za dodatne isprave. U tiskanom obliku objavljen je 1986. godine, a u digitalnom izdanju 2015. godine.

Uz Statut, koji je pravnim propisima uređivao život srednjovjekovnog Šibenika, gradski knez pri preuzimanju službe u gradu donosio je dodatne odredbe i proglase. Proglase šibenskoga kneza Fantina de cha de Pesaro, 22 nastupne proklamacije i naknadne proklamacije, objavio je Danko Zelić u članku *Proclamationes šibenskoga kneza Fantina de*

⁷⁹ *Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika s popisom poglavlja*, ur. Slavo Grubišić, pr. Zlatko Herkov (Šibenik: Muzej grada, 1982).

⁸⁰ *Volumen statutorum legum, et reformationum civitatis Sibenici cum tabula rubricarum* (Venetiis: apud Nicolaum Morettum, 1608).

⁸¹ Tomislav Galović, „Šibenski statut: Volumen statutorum legum, et reformationum civitatis Sibenici“, u: *Suzbijanje korupcije u Hrvatskoj u srednjem vijeku II*, ur. Zorislav Antun Petrović i Nina Ožegović (Zagreb: Institut za kulturu i etiku, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta, 2016): 79-89.

⁸² Vilma Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, u: *Mustafa Imamović – 45 godina naučnog i publicističkog rada: zbornik radova*, ur. Jasmin Branković, 175-197 (Sarajevo, Gradačac: Institut za istoriju, Javna biblioteka „Alija Isaković“, 2010), 176.

⁸³ Isto.

⁸⁴ *Šibenski diplomatarij – Diplomatarium Sibenicense: zbornik šibenskih isprava*, za tisak priredili Josip Barbarić i Josip Kolanović (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1986).

⁸⁵ „Prikazi i recenzije / Reviews“, *Arhivski vjesnik*, 59 (2016): 423-486.

*Cha de Pesaro (1441.–1443.).*⁸⁶ Odredbe koje se odnose i na žene su zabrana psovanja i rada blagdanima, zabrane kockanja, zabrana kretanja gradom noću bez svjetiljke, zabrana onečišćavanja ulica, rok od tri dana za bacanje smeća u more izvan grada i zabrana pranja rublja na obali gdje se štavi koža. Naknadna proklamacija (42) donesena na zahtjev općinskoga glasnika Ivana Gatela, pozvala je sve koji prikrivaju Milu, njegovu odbjegliu služavku, *Milla famula Iohanis Gatello*, da je pod prijetnjom kazne od dvadeset i pet libara smjesta dovedu pred kneza.⁸⁷ Bijeg njegove služavke ne izaziva čuđenje kada se zna da je naveden u brojnim dokumentima kancelarije kneza Fantina kao dionik zakupa,⁸⁸ zaloga⁸⁹ i prekršaja, od uvreda⁹⁰ do lažnog svjedočenja.⁹¹ Od predviđenih novčanih kazni polovicu su dobivali prijavitelji. Odredbe i proglase, *ordines et proclamationes*, knezova Zadra, Splita i Šibenika, donose Josip Barbarić, Jozo Ivanović i Josip Kolanović u svom članku *Ordines et proclamationes comitum Jadrae, Spalati et Sibenici*.⁹² Na Šibenik se odnosi proglas šibenskoga kneza Franje Coppo iz 1543. godine u kojemu se pojedine odredbe odnose na svakidašnje ženske poslove u Šibeniku poput zabrane pranja rublja na obali gdje se štavi koža, obveze da kruh bude dobro pečen i da se smije prodavati samo na za to određenim mjestima, pražnjenju posuda s izmetom na točno određenom mjestu, zabrane bacanja nečisti na ulice, vinu koje se prodaje i ne smije se miješati te o zabrani hoda bez svjetala dva sata nakon večernjeg zvona. Za svaki prekršaj odredbi navedene su odgovarajuće kazne.⁹³

Jedinstveno vrelo iz 15. stoljeća u Hrvatskoj je šibensko suđenje vješticama, *Processus contra Marnam, relictam quondam Ratchi, et Dobram filiam suam*, „Parnica protiv Mrne, udovice pokojnoga Ratka, i Dobre, njezine kćerke“, od 1. do 19. kolovoza 1443. godine, zabilježena u trećoj knjizi šibenskog biskupskog arhiva. Prijepis izvornog teksta na latinskom jeziku s kratkim uvodom objavljen je 1928. u članku Petra Kolendića *Vještice u*

⁸⁶ Danko Zelić, „Proclamationes šibenskoga kneza Fantina de Cha de Pesaro (1441.–1443.)“, *Povijesni prilozi* 35 (2008): 149-191.

⁸⁷ Zelić, „Proclamationes šibenskoga kneza“, 125.

⁸⁸ SKŠK, dok. 178, str. 270.

⁸⁹ Isto, dok. 111, str. 212; dok. 253, str. 317.

⁹⁰ Isto, dok. 295, str. 334.

⁹¹ Isto, dok. 231, str. 304.

⁹² Josip Barbarić, Jozo Ivanović i Josip Kolanović, „Ordines et proclamationes comitum Jadrae, Spalati et Sibenici“, *Fontes* (Zagreb) 3 (1997): str. 19-98.

⁹³ Isto, 73-98.

Šibeniku 15. vijeka.⁹⁴ Latinski tekst preveo je na hrvatski Vladimir Bayer u članku objavljenom 1985.⁹⁵

2.2. HISTORIOGRAFIJA

Ženska povijest svakidašnjeg života u historiografiji se počinje značajnije razmatrati tek od druge polovice 20. stoljeća pod utjecajem feminističkih pokreta koji nastaju u to vrijeme.⁹⁶ Premda čine polovicu pučanstva, uloga i doprinos žena u povijesti bila je u historiografiji zanemarena u svojoj cjelovitosti. Nastavno na novi odnos prema ulozi žena u povijesti svijeta i Hrvatske, javljaju se brojni radovi o običnim, neprimjetnim, nevažnim ženama koje svojim trudom i neumornim zalaganjem, brigom i skrbi pridonose dobrobiti svijeta na nezamjetljiv, običan način, naizgled nevažan i neugledan i sukladno tome podcjenjen. Doprinos srednjovjekovnih žena obiteljskom, ekonomskom, političkom, kulturnom životu, u proizvodnji roba i dobara, u odgoju, brizi i skrbi za zajednicu je nemjerljiv. O znamenitim ženama 15. stoljeća plemićkog podrijetla ili ženama koje pripadaju korpusu blaženica i svetica postoje brojni povijesni izvori, za razliku od svakodnevne većine žena čiji prosječni životi nisu bili dovoljno zanimljivi da ih zabilježe drugi ili one same. Emancipacija žena, rast ženskih prava i jednakosti s muškarcima, dovode do ženske samosvijesti i želje da se što bolje upozna i opiše povijest svakodnevnog ženskog života, proživljene tegobe i radosti ženskih postignuća.

Povijesću žena u srednjem vijeku u europskom kulturnom krugu bave se mnoge povjesničarke i povjesničari u svijetu koji sve više i intenzivnije otkrivaju zanemarenu žensku povijest. Nezaobilazne su studije povjesničara Davida Herlihya o srednjovjekovnim obiteljima *Medieval households* i ženama u srednjovjekovnom društvu *Women in medieval society*.⁹⁷ U vrijeme nastanka tih studija na američkim fakultetima osnivaju se ženski studiji na kojima žene postaju objekti i subjekti interesa i prof. Herlihy traži uzrok negativnog odnosa prema ženama. U predgovoru trećem dijelu knjige *Medieval culture and society*⁹⁸ koji se odnosi na kasni srednji vijek analizira pobožnost, duhovno ozračje i milosrđe koje je

⁹⁴ Petar Kolendić, „Vještice u Šibeniku XV. vijeka“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 26, 2 (1928): 358-370.

⁹⁵ Vladimir Bayer, „Jedan proces crkvene inkvizicije u Šibeniku 1443. godine“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 35, 1 (1985), 51.

⁹⁶ *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, pr. Andrea Feldman (Zagreb: Institut Vlado Gotovac, Ženska infoteka, 2004), 18.

⁹⁷ David Herlihy, *Women in medieval society: the Smith history lecture 1971* (Huston: University of St Thomas, 1971).

⁹⁸ David Herlihy, ed., *Medieval culture and society* (Prospect Heights: Waveland Press, 1993).

karakteristično i za Šibenik 15. stoljeća. U knjizi *The fourth estate: a history of women in the Middle Ages*⁹⁹ Shulamith Shahar razmatra položaj žena u srednjovjekovnom društvu sa svih aspekata počevši od društveno-pravnog položaja žena, analizira položaj redovnica, udatih žena i to plemkinja, građanki i seljanki, zatim heretkinja i vještica. U višedijelnom djelu o ženskoj povijesti na Zapadu *A history of women in the West* koje su uredili Georges Duby i Michelle Perrot, za ovaj rad izuzetno je vrijedan drugi svezak koji se odnosi na srednji vijek *Silences of the Middle Ages*,¹⁰⁰ koji je uredila Christiane Klapisch-Zuber, istaknuta povjesničarka povijesti žena. Najnoviji pregled problematike rodne povijesti uključujući žensku povijest napisala je Patricia Skinner u svojem djelu *Studying gender in Medieval Europe: historical approaches*.¹⁰¹ Lenka Blehova Čelebić u svojoj knjizi *Žene srednjovjekovnog Kotora*¹⁰² proučava srednjovjekovnu povijest Kotora s motrišta društvenog položaja žena na temelju izvornog gradiva iz kotorskih arhiva. Obradila je položaj žene u obitelji, u gospodarskom životu grada, pravni položaj žene, duhovni život žena i moral. O ženama koje su se bavile raznim vidovima liječenja i medicinske skrbi u srednjem vijeku detaljno izvješćuje Leigh Whaley u svojoj knjizi *Women and the practice of medical care in early modern Europe, 1400-1800*.¹⁰³ Rad Philippea Ariésa *Western attitudes toward death: from the Middle Ages to the present*¹⁰⁴ važan je za razumijevanje ženske srednjovjekovne duhovnosti koja silovito utječe na svakidašnji život i odnos prema živima i preminulima u europskom kulturnom prostoru.

Od davnih devedestih godina 20. stoljeća kada tema „nevidljivih žena“¹⁰⁵ postaje predmetom interesa, literatura o ženama u dalmatinskim komunama u srednjem vijeku koju su ispitali hrvatski autori imponira opsegom i značajem. Prekretnicu u stavljanju težišta na proučavanje ženske povijesti donijeli su radovi Zdenke Janeković Römer, *Maruša ili Suđenje ljubavi: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*¹⁰⁶ zatim *O napuštanju*,

⁹⁹ Shulamith Shahar, *The fourth estate: a history of women in the Middle Ages*, translated by Chaya Galai (London; New York: Methuen, 1983).

¹⁰⁰ Georges Duby, Michelle Perrot, ed., *A history of women in the West. 2, Silences of the Middle Ages*, Christiane Klapisch-Zuber, ed. (Cambridge, Mass.; London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1992).

¹⁰¹ Patricia Skinner, *Studying gender in Medieval Europe: historical approaches* (London: Palgrave Macmillan, 2018).

¹⁰² Lenka Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora* (Podgorica: CID, 2002).

¹⁰³ Leigh Whaley, *Women and the practice of medical care in early modern Europe, 1400-1800* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011).

¹⁰⁴ Philippe Ariés, *Western attitudes toward death: from the Middle Ages to the present* (Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1974).

¹⁰⁵ Mirjana Gross, „Nevidljive žene“, *Erasmus: časopis za kulturu demokracije* 3 (1993): 56-64.

¹⁰⁶ Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili Suđenje ljubavi: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Algoritam, 2007).

udomljivanju i posvajanju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji¹⁰⁷ te *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća*¹⁰⁸ u kojima je omogućena komparacija prakse napuštanja, udomljavanja i posvajanja djece u različitim dalmatinskim komunama i Dubrovniku te uvid u odnos žene prema djeci, odnos prema silovanju i incestu kao i odnos prema ženama i obitelji.¹⁰⁹ Zrinka Nikolić Jakus u svojim djelima, baveći se istraživanjem obiteljskih odnosa i položajem žena, donosi zaključke koji se mogu primijeniti za područje čitave Dalmacije, pa tako i Šibenika. Njeni važni radovi u ovom području su *Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. stoljeća*,¹¹⁰ zatim *Profesija – hraniteljica: dojilje u dalmatinskim gradovima u srednjem vijeku*¹¹¹ i knjiga *Rođaci i bližnji*.¹¹² U iscrpnom radu o zvanju dojilje „drugoj najstarijoj profesiji na svijetu“ detaljno je iznijela relevantna svjetska i domaća saznanja o poslu od nekada izuzetne važnosti i osvijetlila sa svih strana njegov postanak, značaj i utjecaj na obitelj i društvo. Marija Karbić u svojim radovima¹¹³ istražuje povijest žena, obitelji i djece u Slavoniji i propituje pripadnost srednjovjekovnih žena marginalnim skupinama. Zrinka Pešorda Vardić uspoređuje položaj žena iz građanstva s onim iz plemstva u svojoj knjizi o bratovštini sv. Antuna u Dubrovniku *U predvorju vlasti : dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*.¹¹⁴ Vilma Pezelj u brojnim je radovima pisala o pravnom položaju žena u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama. Pravni položaj žene po odredbama srednjovjekovnog Zadarskog statuta analizira u članku *Naznake pravnog*

¹⁰⁷ Zdenka Janeković Römer, „O napuštanju, udomljivanju i posvajanju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji“, *Zbornik radova 4. Istarskog povijesnog biennala 4* (2011): 15-32.

¹⁰⁸ Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1994).

¹⁰⁹ Franjo Šanjek, „Žena u hrvatskom srednjovjekovlju“, 30. teološko-pastoralni tjedan za svećenike na temu „Dostojanstvo žene“, Zagreb, 23-26.1.1990., *Bogoslovska smotra* 60, br. 3-4 (1990): 176-191. Šanjek obrađuje žene hrvatskog srednjovjekovlja kroz različite teme, kao što su ženska moda, obitelj i odgoj, njihov doprinos u kulturi i u političkom djelovanju.

¹¹⁰ Zrinka Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. stoljeća“, *Acta Histriae* 16, br. 1-2 (2008): 59-88.

¹¹¹ Zrinka Nikolić Jakus, „Profesija – hraniteljica: dojilje u dalmatinskim gradovima u srednjem vijeku“ *Zbornik radova 4. Istarskog povijesnog biennala 4* (2011): 97-113.

¹¹² Zrinka Nikolić Jakus, *Rođaci i bližnji* (Zagreb: Matica hrvatska, 2003).

¹¹³ Marija Karbić, „Nezakonita djeca i konkubine u gradskim naseljima srednjovjekovne Slavonije - marginalci ili ne“, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, 75-88 (Zagreb: Društvo studenata povijesti Ivan Lučić-Lucius, 2004); ista, „Položaj plemkinja u Slavoniji tijekom srednjeg vijeka“, *Historijski zbornik* 59 (2006): 15-32; ista, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškarca - Položaj žene u gradskim naseljima međurječja Save i Drave u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“, u: *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 57-76 (Zagreb: Institut Vlado Gotovac, Ženska infoteka, 2004); ista, „Položaj djece u gradskim naseljima u međurječju Save i Drave tijekom srednjeg vijeka“, *Kolo: časopis Matice hrvatske* 14, 4 (2003): 312-324.

¹¹⁴ Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti : dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti, 2012).

položaja žene u srednjovjekovnom Zadru¹¹⁵ posebno navodeći i rješenja drugih dalmatinskih pravnih sustava. Analiza zadarskog statuta važna je zbog njegovog utjecaja na šibenski statut. Osim članaka o pravnom položaju žena u ostalim dalmatinskim komunama u kojima analizira rješenja drugih dalmatinskih pravnih sustava ova autorica bavi se i prisutnošću žena u bratovštinama srednjovjekovnih dalmatinskih komuna u radu *Žene u bratovštinama srednjovjekovnih dalmatinskih gradova*¹¹⁶ i zaključuje da su bratovštine redovito primale u svoje redove i žene, zbog duhovnog elementa, no redovito su bile isključivane iz organa uprave. Silvio Braica u svom radu *Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima*¹¹⁷ analizira položaj žena na temelju obrade nekih dalmatinskih srednjovjekovnih statuta s naglaskom na imovinsko-pravne odnose žene ponajviše kroz vid miraza. Sabine Florence Fabijanec u svom članku *Gospodarska djelatnost žena na dalmatinskom komunalnom području od XIV. do XVI. stoljeća* bavi se statusom žene, načinima stjecanja imovine i vrstama nekretnina pokazujući da se praksa i pravni okviri uvelike razlikuju, jer žene upravljaju nekretninama kao i pripadnici muškog roda. Rad je sažeti pregled raznih kategorija ženske prisutnosti u srednjem vijeku. Zoran Ladić u nekoliko svojih članaka obrađuje temu srednjovjekovne pobožnosti i legate oporučene za pobožne namjene i izgradnju crkava. U radu *Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji: usporedba s oporukama dalmatinskih komuna*¹¹⁸ uspoređuje praksu u europskim zemljama i u dalmatinskim komunama, a u članku *O procesu demokratizacije u pisanju kasnosrednjovjekovnih privatno-pravnih bilježničkih isprava u istočno-jadranskim komunama*¹¹⁹ analizira porast notarskih isprava od 13. do 15. stoljeća u svim urbanim središtima istočnojadranske obale, od Poreča do Kotora. U člancima su izneseni brojni primjeri oporučnih legata šibenskih žena. Filolog Milovan Tatarin na temelju filološke analize načelno religijskih tekstova u svom članku *Može li prostitutka postati svetica*¹²⁰ donosi

¹¹⁵ Vilma Pezelj, „Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru“, u: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, ur. Arsen Bačić, 523-552 (Split: Pravni fakultet, 2006).

¹¹⁶ Vilma Pezelj, „Žene u bratovštinama srednjovjekovnih dalmatinskih gradova“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 47, br. 1. (2010): 155-173.

¹¹⁷ Silvio Braica, „Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima“, *Ethnologica Dalmatica*, 4/5 (1995/1996): 5-21.

¹¹⁸ Zoran Ladić, „Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji: usporedba s oporukama dalmatinskih komuna“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 17 (2000): 17-29.

¹¹⁹ Zoran Ladić, „O procesu demokratizacije u pisanju kasnosrednjovjekovnih privatno-pravnih bilježničkih isprava u istočno-jadranskim komunama“, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnih i društvenih znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 32 (2014): 39-66.

¹²⁰ Milovan Tatarin, „Može li prostitutka postati svetica“, *Kolo* 2 (2001): 243-289.

zanimljive zaključke o erotskoj i moralnoj komponenti žena u srednjem vijeku. Zadnjih godina ima više vrijednih diplomskih radova koji obrađuju povijest žena.¹²¹

Brojni autori iznijeli su svoja saznanja o srednjovjekovnom šibenskom životu čiji su neodvojivi dio žene. Vilma Pezelj u svom radu *Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku*¹²² analizira pravni položaj žene po odredbama srednjovjekovnog Šibenskog statuta navodeći da se on u glavnim odredbama ne razlikuje od ostalih dalmatinskih pravnih sustava i navodi da je na njega vidljivo utjecao Zadarski statut iz 1305. godine. Vrijedni podaci o šibenskim ženama u 15. stoljeću izneseni su u članku Ivana Pederina *Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st.*¹²³ Ivana Jaramaz-Reskušić u svojoj knjizi *Kazneni sustav u Šibeniku: od 14. do 16. stoljeća*¹²⁴ piše o ženama koje su počiniteljice kaznenih djela i o ženama žrtvama kriminalnih djela na temelju konkretnih primjera koje je našla u izvorima. Pravnici Đorđe Milović i Grozdana Milović-Karić u svom članku *Srednjovjekovni Šibenski statut i briga za probleme zdravstvene kulture*¹²⁵ iznose podatke o nekim općim pravnim regulama vezanim za pravnu kulturu i odnos prema zdravlju i higijeni žena. O svakodnevnom životu šibenskih seljanki i materijalnoj kulturi srednjovjekovnog seljaštva na temelju bilježničkih knjiga grada Šibenika piše Damir Karbić u svom članku *Mogućnosti proučavanja svakodnevice u seoskim naseljima srednjovjekovnoga šibenskog zaleđa*.¹²⁶ Goran Budeč u svom radu *Inventar dobara šibenskog patricija ser Jurja Kamenarića iz 1451. godine*¹²⁷ analizira inventar šibenskog patricija radi uvida u razne aspekte svakodnevnog života. Donosi pregled materijalnih predmeta i nekretnina u vlasništvu samog patricija kao i zaloge koje je primio od stanovnika šibenske komune te iznosi brojne podatke o svakodnevnom životu stanovnika i stanovnica. Isti autor u svom članku *Privatno-pravne isprave kao izvor za proučavanje materijalne kulture u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim komunama s*

¹²¹ Monika Cvitanović, *Život žena u Rijeci u 15. stoljeću*, 2013, 1-91; Tea Đivanović, *Ritam zločina: kriminal u Dubrovniku u 14. stoljeću*, 2012, 1-69; Petra Horvatinović, *Žene u sudskim spisima zagrebačkog Gradeca u kasnom srednjem vijeku*, 2013, 1-87; Kristina Judaš, *Nasilni zločini protiv osoba u sudskim spisima zagrebačkog Gradeca u kasnom srednjem vijeku*, 2013, 1-101; Petra Kunštek, *Splitske pučanke sredinom XIV. stoljeća*, 2010, 1-63.

¹²² Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, 175-197.

¹²³ Ivan Pederin, „Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st.“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 37 (1995): 249-293.

¹²⁴ Ivana Jaramaz-Reskušić, *Kazneni sustav u Šibeniku: od 14. do 16. stoljeća* (Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 1996.).

¹²⁵ Đorđe Milović, Grozdana Milović-Karić, „Srednjovjekovni Šibenski statut i briga za probleme zdravstvene kulture“, *Acta Medico-Historica Adriatica* 11, br.1 (2013): 65-74.

¹²⁶ Damir Karbić, „Mogućnosti proučavanja svakodnevice u seoskim naseljima srednjovjekovnoga šibenskog zaleđa“, *Kolo* 16, br. 4 (2006): 149-160.

¹²⁷ Goran Budeč, „Inventar dobara šibenskog patricija ser Jurja Kamenarića iz 1451. godine“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 28 (prosinac 2010): 67-106.

posebnim naglaskom na šibenske inventare dobara¹²⁸ fokusira se prije svega na korisnost privatno-pravnih isprava u svrhu rekonstrukcije različitih aspekata svakodnevnog života na temelju materijalnih predmeta svih punoljetnih članova komune, bez obzira na status i spol s naglaskom na šibensku komunu i posredni uvid u život tamošnjih žena. Vrijedan rad o šibenskoj bratovštini i samu matrikulu šibenske bratovštine donosi Ante Šupuk u svom radu *Matrikula bratovštine blažene Marije u šibenskom Varošu iz godine 1452.*¹²⁹ Brojne podatke o hodočašćima žena i osoba koje na hodočašće idu u njihovo ime donosi Josip Kolanović u članku *Prilog povijesti šibenskih hodočašća u kasnom srednjem vijeku.*¹³⁰ Zoran Ladić analizira odaziv stanovništva šibenske komune na poziv svjetovne i crkvene vlasti da pomognu izgradnju šibenske katedrale u članku *Šibensko "vrijeme katedrale": doprinos stanovnika kasnosrednjovjekovne Šibenske komune izgradnji katedrale sv. Jakova.*¹³¹

Za proučavanje povijesti Šibenika nezaobilazna su dva zbornika koje je uredio Slavo Grubišić: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici* i *Šibenik kroz stoljeća*¹³² koji donose povijesni kontekst Šibenika na temelju izvora poput *Šibenskog diplomatarija.*¹³³ Ovi zbornici daju uvid u zaključke dosadašnje historiografije o srednjovjekovnom Šibeniku. Rad Grge Novaka *Šibenik u razdoblju mletačke vladavine: 1412-1797 godine*¹³⁴ u zborniku *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici* pruža potpuniju sliku povijesti Šibenika i specifičnim okolnostima njegovog razvoja. To je jedna od rijetkih sinteza o inače zanemarenom Šibeniku u hrvatskoj historiografiji. Josip Kolanović u svojoj doktorskoj disertaciji *Šibenik u XV. stoljeću*¹³⁵ omogućuje spoznaje o povijesnom kontekstu Šibenika u 15. stoljeću i daje okvir za proučavanje života žena u srednjovjekovnom Šibeniku. Svoj prošireni doktorski rad objavio

¹²⁸ Goran Budeč, „Privatno-pravne isprave kao izvor za proučavanje materijalne kulture u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim komunama s posebnim naglaskom na šibenske inventare dobara“, *Zbornik radova prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*, ur. Kosana Jovanović, Suzana Miljan, 13-29 (Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2014).

¹²⁹ Ante Šupuk, „Matrikula bratovštine blažene Marije u šibenskom Varošu iz godine 1452“, *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi* vol. 6, no.1 (1976): 5-34.

¹³⁰ Josip Kolanović, „Prilog povijesti šibenskih hodočašća u kasnom srednjem vijeku“, *Croatica Christiana periodica* vol. 6, no. 9 (1982): 13-36.

¹³¹ Zoran Ladić, „Šibensko 'vrijeme katedrale': doprinos stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune izgradnji katedrale sv. Jakova“, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 31 (2013), 37-76.

¹³² Slavo Grubišić, ur., *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici* (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1976); *Šibenik kroz stoljeća* (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1974).

¹³³ *Šibenski diplomatarij: zbornik šibenskih isprava*, ur. Josip Barbarić i Josip Kolanović (Šibenik: Muzej grada, 1986).

¹³⁴ Grga Novak, „Šibenik u razdoblju mletačke vladavine : 1412-1797 godine“ u *Šibenik: spomen zbornik o 900. Obljetnici*, ur. Slavo Grubišić (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1976), 133-288.

¹³⁵ Josip Kolanović, *Šibenik u XV. stoljeću: doktorska disertacija* (Zagreb: J. Kolanović, 1990).

je pod naslovom *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*.¹³⁶ Temeljna literatura za bolje razumijevanje pravnog statusa žena u dalmatinskim komunama, posebice u šibenskoj komuni su djela Luje Margetića *Hrvatsko srednjovjekovno nasljedno i obiteljsko pravo* i *Srednjovjekovno hrvatsko pravo: obvezno pravo*,¹³⁷ autoriteta za srednjovjekovno pravo. Radovi Tomislava Raukara¹³⁸ *Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima* i *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje* kao i *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*¹³⁹ hrvatsku medievistiku izjednačili su sa suvremenom zapadnoeuropskom historiografijom. Za ovaj rad posebno je značajan njegov rad *Komunalna društva u Dalmaciji u XV. stoljeću i u prvoj polovici XVI. stoljeća*.¹⁴⁰ Vrijedan prilog upoznavanju šibenske povijesti je rad Danka Zelića *Postanak i urbani razvoj Šibenika u srednjem vijeku*.¹⁴¹

3. ŠIBENIK U 15. STOLJEĆU

Šibenik, najmlađi od dalmatinskih gradova, nastao je kao utvrđeni grad, *castrum*, na 70 metara strmom brijegu iznad mora u zaljevu na samom ušću rijeke Krke na praznom obalnom prostoru između Zadra i Trogira.¹⁴² Za razliku od Šibenika, nastalog na hrvatskim temeljima po dolasku Hrvata na Jadran, gradovi Zadar, Trogir, Split i Dubrovnik nastali su na kasnorimskim temeljima.¹⁴³

Nakon sklapanja ugovora i saveza s Venecijom 1. ožujka 1322. Šibenik se slobodno podvrgnuo središnjoj mletačkoj vlasti. Po odredbama ugovora venecijansko Veliko vijeće svake druge godine za šibenskog kneza koji se naziva *comes Sibinich* bira plemića iz svojih redova, koji za taj posao dobiva godišnju plaću od 1200 libara. O svom trošku plaća jednoga pomoćnika i 10 slugu. Gradom Šibenikom upravlja skupa s tri suca i tri savjetnika koje bira šibensko vijeće. Oni u skladu sa statutom i gradskim običajima odluke donose većinom glasova osim odluka u vezi ubojstva, paleža i izdaje koje donosi sam knez.¹⁴⁴ Veliko vijeće ili Vijeće plemića brojilo je 41 člana, ali s vremenom se broj smanjivao. Ono je biralo Malo

¹³⁶ Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1995).

¹³⁷ Lujo Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno nasljedno i obiteljsko pravo* (Zagreb: Narodne novine, 1996); *Srednjovjekovno hrvatsko pravo: obvezno pravo* (Zagreb: HAZU, 1997).

¹³⁸ Tomislav Raukar „Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima“, *Historijski zbornik* god. XXIX – XXX (1977-1978): 139-149. i *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje* (Zagreb: Školska knjiga, 1997).

¹³⁹ Neven Budak, Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka* (Zagreb: Školska knjiga, 2004).

¹⁴⁰ Tomislav Raukar, „Komunalna društva u Dalmaciji u XV. stoljeću i u prvoj polovici XVI. stoljeća“, *Historijski zbornik* god. 35, br. 1 (1982): 43-118.

¹⁴¹ Danko Zelić, *Postanak i urbani razvoj Šibenika u srednjem vijeku* (Zagreb: D. Zelić, 1999).

¹⁴² Slavo Grubišić, ur., *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici* (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1976.), 77.

¹⁴³ Grubišić, *Šibenik: spomen zbornik*, 119.

¹⁴⁴ Isto, 102.

vijeće od 15 članova plemića. Šibenik je ponovno došao pod vrhovništvo Mletačke Republike 30. listopada 1412. godine¹⁴⁵ koja će njime vladati sve do svog sloma 1797. godine.

U 15. stoljeću Šibenska komuna ili distrikt dostigao je teritorijalni maksimum obuhvativši otočni dio s više od 40 otoka i otočića Šibenskog arhipelaga, obalni pojas na sjeveru do grebena Trtari, pojas Zagore do polja gornje Krke. Gradsko naselje prostiralo se od Dolca do samostana sv. Frane u dužini 600 m. i širini do 300 m. Glavni poduhvati u komuni bili su gradnja prvostolnice sv. Jakova i nadogradnja zidina. Grad je bio opasan zidinama koje su se stalno dograđivale, imao je gradsko-upravno, crkveno i pomorsko-upravno središte, luku, skladišta i različite obrte.¹⁴⁶ Upravno središte bilo je smješteno oko glavnog trga i činile su ga gradska lođa, knežev dvor, pisarnice kneževa i općinskog kancelara, zatvor, ured za sol, ured šibenske komore i staje.¹⁴⁷ Crkveno središte bilo je u biskupovoj palači. Trgovina na malo odvijala se u dućanima *apothecae* iz kojih se roba nije smjela iznositi za prodaju na ulici. Mesnica i ribarnica nalazile su se uz obalni pojas koji je obuhvaćao luku, skladište i brodogradilište. Razvoj pomorske trgovine i brodarstva prouzročio je nasipanje i proširivanje obale početkom 15. stoljeća. Trgovina između distriktualnog stanovništva koje gradu nudi agrarno stočarske proizvode, a grad distriktualnim tj. Morlacima i Vlasima, sol i trgovačke proizvode, dovodi do značajnog gospodarskog rasta.¹⁴⁸ Proizvodnja soli, pomorstvo, ribarstvo, vinogradarstvo, voćarstvo i obrtništvo utječu na gospodarski rast i bogaćenje grada koji je dovoljno financijski snažan da počinje gradnju nove stolne crkve. Ovo stoljeće nažalost obilježila su i dva negativna činitelja: kuga i ratovi. Tijekom 15. stoljeća Šibenikom je haralo deset epidemija kuge, od kojih je najgora počela u ljeto 1456. i prestala tek krajem 1457. kada su iz grada pobjegli svi plemići, čak i gradski knez¹⁴⁹ smanjivši značajno broj stanovnika. Do prvog upada Osmanlija na područje distrikta došlo je 1414. godine, a 1468. zabilježeno je veliko osmanlijsko pustošenje distrikta koje je pjesnik Juraj Šižgorić opjevao u jednoj elegiji.¹⁵⁰ Distrikt su napadali i hrvatski banovi i njihovi podanici. Hrvatski ban Petar Talovac dopuštao je sredinom stoljeća podanicima da napadaju šibenski teritorij kao i ban Pavao Sperančić te ban Ladislav Marko 1469.

¹⁴⁵ Grubišić, *Šibenik: spomen zbornik*, 334, 339.

¹⁴⁶ Isto, 25.

¹⁴⁷ Isto, 26.

¹⁴⁸ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 24.

¹⁴⁹ Isto, 32.

¹⁵⁰ Grubišić, *Šibenik: spomen zbornik*, 152.

3.1. DRUŠTVENA STRUKTURA ŠIBENIKA U 15. STOLJEĆU

Na temelju prvoga zabilježenoga statističkog podatka iz 1539. o 4950 stanovnika Šibenika, procjenjuje se da je Šibenik u 15. st. imao između 4 000 i 4 500 stanovnika.¹⁵¹ Svaki pohod kuge utjecao je na smanjivanje broja stanovnika, ali se stanovništvo obnavljalo neprestanim doseljavanjem iz ostalih primorskih gradova od Rijeke do Dubrovnika i s Apeninskog poluotoka. Dolazili su liječnici, ljekarnici, trgovci, zapovjednici brodova, vojnici na utvrdama, klesari poput Jurja Dalmatinca, slikari kao Juraj Čulinović, koji su s vremenom postali šibenski građani.¹⁵² Bilježnički zapis iz 1449. godine u kojemu gospođa Jelena, udovica pokojnoga gospodina Andreje Tiepola iz Venecije, nekadašnjega kaštelana šibenskoga kaštela, *nobilis et egregia domina Elena relictā condāmini Andree Tiepolo olim castellani castrī Sibenici*, imenuje svojim zastupnikom svoga brata Feliksa Bona, mletačkoga plemića, *Felice Bono nobile Vinetiarum*, svjedoči o mletačkim namještenicima u Šibeniku.¹⁵³ Stanovništvo se generalno dijelilo na strance (oni koji nisu rođeni u distriktu ili ne žive u njemu) i domaće. Stranci su nakon boravka od najmanje dvanaest godina mogli zatražiti da postanu građani. Stanovništvo su činili stanovnici *habitatores*, građani *cives* i distriktualci *districtuales*, *villani*. Po gospodarskom statusu i staleškoj pripadnosti dijelili su se na pučane *cives* i patricije *nobiles cives*.¹⁵⁴ Pučani koji su gospodarski ojačali, posebno obrtnici, ribari i trgovci, mogli su se nadati promaknuću u plemstvo s oznakom *ser*, jer se plemićki stalež obnavljao svake godine primanjem jednoga novog člana u općinsko vijeće među *nobiles Sibenici*.¹⁵⁵ Veliko vijeće Šibenika predlagalo je jednu obitelj između 20 pučkih obitelji koja je ulazila u Vijeće i bila uvrštena među plemiće. Takva mogućnost uspona na društvenoj ljestvici vjerojatno je utjecala na propulzivnost komune u odnosu na druge dalmatinske komune, pogotovo Dubrovnik. Sloj svećenstva i redovništva potječe iz redova svih stanovnika, uloga mu je od ključne važnosti u bratovštinama i u vjerskom životu što se odražava i u hodočašćima zabilježenima i u oporukama šibenskih žena. Šibenske bratovštine nastajale su od 13. stoljeća, bratovština Blažene Gospe od milosrđa 1208. godine, a bratovština Svetoga Duha 1220. godine i djelovale su u skladu sa svojim statutima. Kako je Venecija već 1423. zabranila proizvodnju soli na području zadarske komune i naknadno ograničila izvoz paške soli, raste značaj šibenskih solana koje nisu imale ni zabrane ni

¹⁵¹Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 30.

¹⁵²Isto, 37.

¹⁵³ŠBBV, dok. 134, str. 239-242.

¹⁵⁴Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 33.

¹⁵⁵Isto, 39.

restrikcije zbog čega značajno doprinose razvoju grada u 15. stoljeću. Vlasnici solana su šibenska općina, crkvene ustanove, plemići i bratovštine.¹⁵⁶ Poduhvat kakav je bio izgradnja prvostolnice temeljio se na gospodarskoj infrastrukturi s kamenolomom, vapnarama i pomorskoj trgovini brodovima s građevnim materijalom.¹⁵⁷

Zahvaljujući proizvodnji soli i trgovačkoj djelatnosti, izvozu soli, vina, ulja, smokava, ribe te uvozu stočarskih proizvoda, platna, željeza, kamena i sitne robe, Šibenik je doživio snažan ekonomski uzlet koji šibenskim plemićima omogućuje da šalju sinove na studij u Padovu i gradu da počne popločavanje grada, podizanje kamenih pročelja, izgradnju vodoopskrbnog centra¹⁵⁸ i da 1431. započne gradnju katedrale sv. Jakova, remek djela gotičko-renesansne arhitekture. Renesansa kao stilska kategorija javlja se u Šibeniku u drugoj četvrtini 15. stoljeća. Graditelj katedrale kipar Juraj Dalmatinac ovjekovječio je svoje suvremenike Šibenčane u vijencu s 74 glave na katedrali. Rad na katedrali nakon smrti Jurja Dalmatinca nastavio je Nikola Firentinac.

Brojni zidari i klesari koji su radili na katedrali gradili su i kamene kuće za Šibenčane koji su do tada živjeli pretežno u drvenim kućama.

Od kraja 14. stoljeća talijanski humanizam i renesansa utječu na razvoj književnosti u dalmatinskim gradovima. Šibenski humanisti pišu na latinskom jeziku. U šibenskom humanističkom krugu najznačajniji je Juraj Šižgorić (1445.–1509.) autor prve tiskane knjige latinskih pjesama *Elegiarum et carminum libri III, Tri knjige elegija i lirskih pjesama*, Venecija, 1477. i proznog spisa o zavičaju i Šibeniku *De situ Illyriae et civitate Sibenici, O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*, koji je ostao u rukopisu do 1899. godine.

4. DRUŠTVENO-PRAVNI POLOŽAJ ŽENA U ŠIBENSKOM STATUTU

Statut odobren 1412. godine s reformacijama potvrđenima 1461. godine regulirao je cjelokupni komunalni život šibenskih građana i distriktualaca u srednjem i ranom novom vijeku. Statut je propisivao stjecanje punoljetnosti za žene s navršenih četrnaest godina, a za muškarce s navršenih šesnaest godina, zabranjujući im upravljanje poslovima i ugovaranja dok ne steknu punoljetnost.¹⁵⁹ Zadarski statut određuje dob od 15 godina za oba spola.¹⁶⁰ Svaka trgovina ili dug ili ugovor koji je učinila udata žena bez posebnog odobrenja i pristanka

¹⁵⁶ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 214.

¹⁵⁷ Pederin, „Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st.“, 249.

¹⁵⁸ Jaramaz-Reskušić, *Kazneni sustav u Šibeniku*, 16.

¹⁵⁹ KSZR, knj. 2, gl. 56, str. 83.

¹⁶⁰ Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, 176.

supruga bio je ništetan i nevaljao i bez osnove za ikakvu tužbu i tuženje.¹⁶¹ Suglasnost supruga imala je Kata, kći Vuka Prodašića iz Šibenika i supruga majstora Ivana Obertića, tesara iz Šibenika, *Catha filia Vuchi Prodasich de Sibenico et vxor magistri Iohannis Obertich marangoni de Sibenico*, koja se sporila s Vitkom (Stojšom) Kovačićem iz Grebašnice i njegovim sinom Jakovom, *Viticus Couacich de Grebač ac Iacobus eius filius*, oko polovice zemljišta u Šibeniku na kojemu je sagrađena njena kuća. Uz dopuštenje i suglasnost prisutnoga supruga 1449. godine sklopila je dogovor o mirnom razriješenju spora.¹⁶² Ista odredba Statuta propisivala je da nikakva obveza žene, učinjena čak i s privolom muža, ne može sadržavati ikakvo pravo na štetu ženina miraza. Ako je suprug u nuždi žena mu može pomoći svojom imovinom samo u slučaju ako prethodno dobije dozvolu kneza, kurije i Vijeća petnaestorice. Suprug može zamijeniti imovinu supruge samo uz privolu kneza i supruge.¹⁶³ Ova odredba je u skladu sa sličnom odredbom u dalmatinskim komunama kojom se štiti ženina imovina. Svaka osoba bilo kojeg staleža mogla je odrediti zastupnika koji ih je zastupao na sudu, te su žene često za nastup pred sudom imenovalе zastupnike, a udane žene najčešće je zastupao suprug.¹⁶⁴ Prema odredbi Statuta supružnici se nisu smjeli obvezivati jedan za drugoga niti uznemiravati zbog prekršaja, ugovora ili krivnje. Zbog slabosti i nevještosti žena Statut je propisao da žena ne može jamčiti za muža bilo s ispravom ili bez nje. U slučaju da žena jamči zajedno s mužem tada jamstvo vrijedi samo za dio u kojemu je suprug jamac.¹⁶⁵ Udane i dotirane kćeri kao i svi ženski potomci nisu bile podmirene mirazom već su nasljeđivale koliko i ostala djeca umanjeno za iznos miraza.¹⁶⁶ „S obzirom na kćerku neka se obdržava i s obzirom na svakog ženskog potomka: ako je imao miraz, toliko neka manje primi, koliko je imao miraza iz imovine umrlog.“¹⁶⁷ Prema Lastovskom statutu kćeri imaju pravo na nasljeđivanje kao i sinovi, ali njihovo pravo prestaje udajom, a udana i dotirana kći smatra se namirenom iz roditeljske imovine.¹⁶⁸ Prema Zadarskom statutu dotirane kćerke i unuke nisu imale pravo nasljeđivanja, ako su nasljeđivali muški descendent i

¹⁶¹ KSZR, knj. 4, gl. 8, str. 12.

¹⁶² ŠBBV, dok. 174, str. 297-298.

¹⁶³ KSZR, knj. 2, gl. 26, str. 126.

¹⁶⁴ Isto, knj. 2, gl. 63, str. 85-86.

¹⁶⁵ Isto, knj. 4, gl. 24, str. 126.

¹⁶⁶ Isto, knj. 5, gl. 25, str. 162.

¹⁶⁷ Isto.

¹⁶⁸ Vilma Pezelj i Marija Štambuk, „Pravni položaj žene prema lastovskom statutu iz 1310. godine“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 50, 3 (2013): 525-539.

njihovi descendent. Ako su nasljeđivale samo kćeri, nasljeđuju sve, ali se udanima i udovicama odbija iznos miraza.¹⁶⁹

Relativno povoljniji položaj s više slobode imale su udovice,¹⁷⁰ mogle su biti i jamkinje. Tako je 1443. godine Cvita udovica Radoslava Tvadrislavlića, *Civita relictā condām Radoslavi Tduadrislavlich de Sibenico*, bila jamkinja Jurju Dobriniću iz Konjevrata, *Georgius filius Michaelis Dobrinich de villa Collievratheza* za dva vola i jednu ovcu koji su bili ukradeni.¹⁷¹ Nakon smrti muža udovice mogu uživati u imovini dok žive u udovištvu združivši svoj miraz s nasljedstvom zajedno s nasljednicima. Ako se odluče ponovno udati ili izlučiti svoj miraz ili bilo što od svoje imovine tada se uklanjaju iz kuće i uzdržavanja i vraćaju im se njihova dobra.¹⁷² Kada je po smrti supruga njegova udovica postavljena za izvršiteljicu oporuke svoga muža, u slučaju kada se odluči ponovno udati gubi to pravo i na njeno mjesto dolaze općinski prokurator. ¹⁷³ Ponovna udaja dovodi i do gubitka prava žene da udaje i ženi djecu bez privole i pristanka najbližih očevih krvnih rođaka.¹⁷⁴ Nijedna žena bilo kojega staleža nije smjela izaći kroz vrata svojega stana, ako joj lice nije bilo otkriveno, jer je Statut branio ženama da lice pokriju tako da ih ljudi koje susreću ne mogu prepoznati i to pod prijetnjom kazne od 25 libara malih denara. Kada bi se takva ipak našla svatko u prisutnosti dva vjerodostojna svjedoka smije joj razotkriti lice radi prepoznavanja.¹⁷⁵ Povlačenje za kosu na silovit i uvredljiv način bilo je kažnjivo, a kazna je ovisila o tome je li došlo do proljevanja krvi ili nije.¹⁷⁶ Može se zaključiti da se prema odredbama Šibenskog statuta pravni položaj žena uglavnom ne razlikuje od položaja žena u ostalim dalmatinskim statutima. „Vidljiv je utjecaj Zadarskog statuta iz 1305. godine te mletačkog, slavenskog, bizantskog, hrvatskog i rimskog prava.“¹⁷⁷

5. ŠIBENSKE ŽENE U BILJEŽNIČKIM PRIVATNO-PRAVNIM SPISIMA

Privatno-pravni dokumenti koji se odnose na pripadnike svih komunalnih društvenih slojeva Šibenika pružaju obilje podataka o materijalnom životu šibenskih žena kao i inventari

¹⁶⁹ Vilma Pezelj „Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 43, 3-4 (2006): 523-551.

¹⁷⁰ Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, 177.

¹⁷¹ SKŠK, dok. 313, str. 344-345.

¹⁷² KSZR, knj. 5, gl. 41, str. 168-169.

¹⁷³ Isto, knj. 5, gl. 16, str. 157.

¹⁷⁴ Isto, knj. 5, gl. 49, str. 171.

¹⁷⁵ Isto, knj. ref., gl. 280, str. 333.

¹⁷⁶ Isto, knj. 6, dok. 6, str. 175.

¹⁷⁷ Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, 192.

dobara bogatijih građana koji govore o kućanskim predmetima, odjeći, obući, nakitu, liturgijskim predmetima, o nekretninama poput kuća, zemljišta, spremišta, zidina, dućana, skladišta. U 15. stoljeću demokratizacija pisanja privatno-pravnih isprava bila je na vrhuncu i gotovo da nema žene ni muškarca bilo u gradu ili na selu bez oporuke, brevijarija ili inventara.¹⁷⁸ Iz notarskih privatno-pravnih spisa vidljivo je da su žene sudjelovale u poslovima darovanja nekretnina, zamjene nekretnina, davanja novca u zajam, ulagale u trgovinu, davale zemlju u zakup, za nasad vinograda, za okopavanje.

Ovi dokumenti su i važan izvor spoznaje o imenima i prezimenima koji se u to vrijeme ustaljuju. Jednako često javljaju se narodna imena kao i biblijska i svetačka. Najpopularnije žensko ime tog vremena u bilježničkim dokumentima je Dobra koja se npr. u zapisima bilježnika Bonmateja navodi u čak 12 zapisa, a ako se uračuna deminutiv Dobrica onda četrnaest puta, a u zapisima bilježnika Pietrobona Pagana nalazi se u čak devet dokumenata. Mnoge Dobre, poput Dobre Dudličeve,¹⁷⁹,¹⁸⁰ Dobre, redovnice sv. Nedjeljice,¹⁸¹ Dobre Kušičeve,¹⁸² Dobre, udovice pok. Petra Jurjeva,¹⁸³ Dobre, kćeri postolara Ilije,¹⁸⁴ Dobre, udovice Mihovila Petra Jurše¹⁸⁵ i ostale Dobre u brojnim dokumentima progovaraju o poslovima koje su obavljale i obiteljskim događajima u kojima su učestvovala. Zanimljivo je da se nekada toliko popularno ime Dobra gotovo i ne javlja kao osobno ime u 21. stoljeću.

Kao primjer značaja privatno-pravnih dokumenata i brojnih informacija koje oni pružaju ovdje se mogu navesti dva kupoprodajna ugovora iz 1453. godine koje je sastavio šibenski bilježnik Petar pokojnoga Ivana koji govore o materijalnim vrijednostima tog vremena. Margareta, udovica pok. Radivoja Crnog iz Šibenika, *Margarita relictā condā Radiuoi Nigri de Sibenico*, u 21. dokumentu kupila je kuću, *domum de muro*, s dvorištem, *cum curtino*, i zidom, *muralia*, u Šibeniku, u četvrti svete Katarine, po cijeni od dvije stotine libara malih, za koju je platila sto libara, a sto libara je platio majstor Ivan pok. šibenskog brijača Frankija, *Iohanne condā Franchii barbitonsore de Sibenico*.¹⁸⁶ Margareta je u idućem, 22. dokumentu, darovateljica, *donatrix*, koja je tu kuću darovala majstoru Ivanu pok. Frankija poslije svoje smrti, nakon što je ona bude uživala i koristila za života.¹⁸⁷ Ovakav

¹⁷⁸ Ladić, „O procesu demokratizacije u pisanju“, 57.

¹⁷⁹ ŠBBV, dok. 178, st. 303.

¹⁸⁰ SKŠK, dok. 186, str. 278.

¹⁸¹ ŠBPP, dok. 12, str. 138.

¹⁸² ŠBII, dok. 19, str. 122.

¹⁸³ ZGAR, dok. 216, str. 176-177.

¹⁸⁴ SKŠK, dok. 310, str. 343.

¹⁸⁵ ZGAR, dok. 286, str. 223-224.

¹⁸⁶ ŠBPI, dok. 21, str. 132.

¹⁸⁷ Isto, dok. 22, str. 133.

ugovor, sastavljen kod bilježnika, nalikuje na srednjovjekovnu inačicu suvremenih ugovora o doživotnom uzdržavanju. Juraj Vukšić, *Georgius Vuchsich de Sibenico*, u 28. dokumentu kupuje od plemića Ivana Tavilića, *ser Iohani (!) Tauilich ciui Sibenici*, skupocjenu žensku haljinu od latinskog sukna, s biserima, *vna vernacia a muliere panni latini, mureli ingrana cum varis et busto de perlis*, za dvije stotine i trideset dvije libre male. Omjer cijena pokazuje da je iznos novca za luksuznu žensku haljinu premašio iznos plaćen za kuću s dvorištem i zidom.

Odjeća je bila toliko skupocjena da neke služavke služe samo za odjeću, poput punoljetne djevojke iz Bosiljana koja je 1493. sklopila ugovor na tri godine služenja za plaću u robi.¹⁸⁸ Osim na skupoću odjeće, ovaj podatak ukazuje i na loš imovinski položaj žena u službi. Slavica, žena Marka Banjvarića, *Slauiza vxor Marci Bangnuarich*, u oporuci je kao svoj legat katedrali sv. Jakova ostavila jednu kapu od latinskog sukna, *panum vnius sue capize pani latini*, sinovima Nikole Banjvarića ostavila je košulju i dvostruki rubac, *camisiam vnam et vnum fazolum duplum*, sinovima Petra Banjvarića ostavila je dvije košulje i dva rupca, *duas camisias et duos fazolos*, što svjedoči o vrijednosti odjeće.¹⁸⁹ Iz oporuke Ruže, žene postolara Antonija Furlana, *Rusa uxor magistri Antonii Furlani callegarii*, doznaje se i cijena rupca koja iznosi 5 libara, koliko je Ruža ostavila Ivani, ženi ribara Jurja Sinaća, *reliquit Iohanne vxori Gregorii Sinach piscatoris libras quinque pro vno fazolo*, za izradu rupca.¹⁹⁰ Kako dugo je služavka trebala raditi da kupi jedan rubac govori nam bilježnički zapis bilježnika Petra pok. Ivana u kojemu Leonard Viktorov ljekarnik iz Šibenika, *Leonardus Victoris aromatarii de Sibenico*, daje desetgodišnju Radoslavu, kćer pok. Marle iz Jajca, *Radoslauam filiam condam Marla de Bosina de Jayce*, za služavku Dražici, udovici pok. Jurka Tvrtkovića iz Šibenika, *Drasice relictę condam Iurcii Thuartchouich de Sibenico*, na razdoblje od pet godina, nakon čega će dobiti plaću od 20 libara malih,¹⁹¹ što je vrijednost četiri rupca. Ovaj ugovor se može promatrati i kao inačica ugovora o udomljavanju. Vrsta ženske kape vrijedila je 12 libara koliko je bio dužan krojač Matej Čenjac, *Matheus Chegnac*, kada ju je 1442. godine dao u zalog.¹⁹² Teško je odrediti vrijednost pojedinih odjevnih predmeta jer se zbog izrade i materijala mogu jako razlikovati po vrijednosti, jednako kao i nekretnine.

Privatno-pravni spisi također su i izvor informacija o imenima starih plemićkih obitelji kako je to utvrdio povjesničar Vincenzo Miagostovich koji ih je sveo samo na tu razinu. Tako

¹⁸⁸ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 270.

¹⁸⁹ ŠBPI, dok. 6, str. 130-131.

¹⁹⁰ Isto, dok. 13, str. 138-139.

¹⁹¹ Isto, dok. 30, str. 139.

¹⁹² SKŠK, dok. 240, str. 308.

parnica o imenovanju upravitelja crkve sv. Lovre u Morinjama iz 1441. godine, ispisana na 48 stranica u objavljenim spisima kancelarije kneza Fantina, nepresušni je izvor za saznavanje o istaknutim i plemićkim šibenskim obiteljima i ženama.¹⁹³ U njoj se spominju brojna ženska imena od kojih se ovdje navode samo neka zbog prevelikog broja spomenutih imena:

Iohanna, Iustina i Cota, sorores ser Helie Lignicich
Domina Stana, relictā condām Gregorii Civitani
Domina Margarita, relictā condām Gregorii Dragovancich
Domina Hota, uxor ser Iohannis Tobolovich et Clara, Flora, Caterina, filie sue
Domina Slaviza, uxor Iacobi Iurich
Filia domine Chote, uxoris ser Iohannis Tobolovich
Honesta domina Margarita, uxor nobilis viri ser Georgii Divinich
Domina Veronica, olim filia condām ser Saraceni Coxe Radovanich et Clara, Margarita, filie
Caterina, uxor nobilis viri Petri Nicole de Andreis
Nobilis domina Dobrica de Dragoevich de Sibirico, et filie Philipa, Nicolota, Iulia
Domina Pria, soror ser Chomoli et ser Coxe Vitci de Petrarcha, olim domina Dobra, eorum
matre, filia condām nobilis viri ser Coxe Radovanich de Sibirico
Condām domina Veronica, filia condām ser Saraceni Coxa Radovanich et Clara et Margarita
sue filie
Maria, filia ser Cipriani et filie Maria, Catarina, Iohanna et Nicolota
Domina Iohanna, relictā ser Helie Theodosovich et domina Caterina, eius filia
Domina Elena, uxor ser Hendrici de Hendricis, filie sue Graciosa, Isabeta et Catarucia
Domina Dobrica, relictā domini Francisci de Primo
Ser Michaelis Draganich et filie Nicolota, Ursia, Francischina et Margarita
Honesta mulier domina Clara, filia condām ser Laurentii Lignicich, uxor ser Stefani
Draganich
Domina Maria, filia condām ser Cipriani Dignich et relictā condām ser Michaelis Naplavich
Clara Radovancich, uxor ser Iohannis Tavilich
Domina Zuana, uxor Helie Iurisich
Domina Caterina, filia condām ser Saraceni Nicolai
Domina Drasiza, uxor ser Rainaldi Dragote
Domina Dobra, uxor ser Iohannis condām Stantii Cognoevich, filia condām ser Stefani Debe
Domina Nicolota, uxor ser Iohannis Danielis Marini
Domina Maria, uxor ser Michaelis Naplavich
Domina Clara, uxor ser Michaelis Dragoevich
Domina Stana, filia olim Stefani Dragovancich
Domina Margarita, relictā Gregorii Dragovancich cum Rusa filia sua et filia dicti Gregorii
Domina Sfila, filia olim Radoslavi Grubissich
Domina Dobra, filia ser Nixe Dragoievich
Domina Chota, relictā ser Pauli Tomasevich
Domina Catherina, relictā ser Coxe Radovani
Domina soror Antonia, filia olim ser Thomasii Tomasovich et monialis Sancti Salvatoris
Domina Dobra, uxor der Vitci de Petrarchis de Spaleto.

¹⁹³ SKŠK, dok. 346, str. 402-450.

5.1. OPORUKE

Oporuke su izuzetno važan izvor za saznavanje svakidašnjice 15. stoljeća jer obiluju podacima o materijalnim i duhovnim vrijednostima vremena u kojemu su sastavljene. Govore nam o pripremama za smrt, koje su uključivale podmirenje dugovanja, brižnu raspodjelu pokretnina i nekretnina, ostavljanje legata u pobožne svrhe i naputke za obavljanje hodočašća. Govore nam o vrijednostima namještaja, posuđa, odjeće, tkanina, obuće, nakita. Iz njih doznajemo sve o grubljim i finijim tkaninama za izradu odjeće, o bojama odjeće i ukrasima. Oporuke građanki i distriktualki Šibenika u 15. stoljeću, premda sažete i tipizirane, važni su izvori iz kojih se mogu rekonstruirati životne vrijednosti žena u Šibeniku tog vremena. One su dvojnog karaktera: pokazuju odnos oporučiteljica prema Bogu i vjeri iz želje za spasom duše i odnos prema bližnjima, osobama, nekretninama i pokretninama. U zapadnoj i srednjoj Europi u 13. stoljeću oporuke prestaju biti privilegij povlaštenih slojeva i postaju dostupne i gradskom stanovništvu. U dalmatinskim komunama Zadra, Šibenika, Splita, Trogira i Dubrovnika od 13. stoljeća u velikom je porastu bilježnička služba i broj privatno–pravnih dokumenata. Šibenski statut u petoj knjizi regulira oporuke i već u 1. poglavlju preporučuje da se učini oporuka da dobra ne ostanu neuređena i neraspoređena.¹⁹⁴ U idućim poglavljima propisuje kako izraditi oporuku rukom bilježnika, zatim vlastitom rukom, kako izvan grada pred svjedocima, na putovanju pred svjedocima, u selu, na otoku.¹⁹⁵ Oporuku ne mogu učiniti malodobni, mahniti i umobolni.¹⁹⁶ Po statutu muškarci su bili punoljetni sa šesnaest godina, a žene sa četrnaest godina i tada mogu izraditi oporuku¹⁹⁷ Sam oporučitelj mogao je sastaviti i ovjeriti oporuku kod bilježnika ili bi je u slučaju njegove smrti ovjerali izvršitelji oporuke. Mogao je oporuku diktirati bilježniku ili na samrtni pred svjedocima i svećenikom dati izjavu koja se kasnije unijela u notarske imbrevijature. Izvršitelj oporuke mogla je biti svaka punoljetna osoba koja ne spada među one kojima to Statut brani¹⁹⁸ kao npr. maloljetni ili mahniti. U Statutu je navedeno da je „svaki izvršitelj oporuke, bilo kojeg spola ili položaja bio, pa i ako je žena, bilo da je određen ili postavljen u oporuci ili u kojoj drugoj posljednjoj volji, bilo da su ga odredili gospodin knez i šibenska kurija“ dužan sastaviti inventar i snositi odgovornost za cjelokupnu imovinu.¹⁹⁹ Žene su u oporukama bile definirane svojim bračnim

¹⁹⁴ KSZR, knj. 5, gl. 1, str. 151.

¹⁹⁵ Isto, knj. 5, gl. 2-6, str. 151-154.

¹⁹⁶ Isto, knj. 5, gl. 9, str. 155.

¹⁹⁷ Isto, knj. 5, gl. 9, str. 155.

¹⁹⁸ Pezelj, *Pravni položaj žene*, 187.

¹⁹⁹ KSZR, knj. 5, gl. 15, str. 157.

stanjem i podacima o suprugu i ocu, a pravne poslove mogli su obavljati njihovi zastupnici. Od 53 dokumenta šibenskog bilježnika Pietrobona Pagana²⁰⁰ sastavljenih od 1436. do 1437. njih 39 su oporuke, a 14 brevijariji oporuka, od čega se 23 dokumenta odnose na žene. „Od ukupno 23 šibenska bilježnika koji su djelovali tijekom ovog stoljeća, samo njih dvojica, Pietrobono Pagano (notar od 1436. do 1437.) i Karatus Vitale (notar od 1451. do 1457.), sastavili su čak 227 oporuka, brevijara i kodicila, od čega je njih 78 bilo zabilježeno za stanovnike distrikta (56 muškaraca i 22 žene).“²⁰¹

Neke oporuke su detaljnije od drugih i govore o odnosu prema duhovnim i materijalnim vrijednostima žena toga vremena. Među brevijarima Indricusa de Indricisa su i dva brevijara iz 1433. godine koji se odnose na ispunjenje legata Dobre Kušićeve, *olim Dobra Cusichia de Sibenico*, u koju svrhu je prodan vinograd od dvanaest gonjaja i dvanaest lakata u Donjem Polju po devet libara po gonjaju²⁰² i vinograd od sedam gonjaja u Tribunju po cijeni od 4 libre i 10 solida po gonjaju.²⁰³ U slučaju preminuća bez oporuke rodbina je u pravnom postupku trebala dokazati svoja prava poput primjera iz 1449. godine kada su Radoslava, supruga Ostoje, zlatara iz Šibenika, i Margareta, kći Radoslave i Ostoje i supruga Cvitana Rašuminića iz Šibenika, *Radoslawa vxor Ostoye [Drusicich] de Sibenico et Margarita filia predicti Ostoye et predictae Radoslaue et vxor Ciuitanei Rasuminich de Sibenico*, imenovale za zastupnika ser Pavla iz Nina, pokojnoga Tome, stanovnika Grada, *ser Paulum de Nona condam Thomasii habitatorem Gradi*, i ovlastile ga da ih zastupa u potraživanju novca, svih dobara i stvari koje im pripadaju, osobito u potraživanju dobara i prava pokojnoga Grgura iz

²⁰⁰ ŠBPP, str. 124-126.

²⁰¹ Isto, str. 124-126.

²⁰² ŠBII, dok. 19, str. 122-123.

²⁰³ Isto, dok. 24, str. 128-129.

Šibenika, sina Ostoje i Radoslave i brata Margarite, *condam Gregorii de Sibenico filii predicti Ostoye et dicte Radoslaue et fratris predictae Margarite*, koji je bio sluga ser Pavla, a umro je bez oporuke u Gradu.²⁰⁴ Udovice su često bile izvršiteljice oporuke svojih supruge, a odrasle neudate žene mogle su biti izvršiteljice oporuka drugih žena poput Margarite Plusnićeve iz Šibenika, *Margarita Plusnichia de Sibenico*, koja je 1449. godine bila izvršiteljica oporuke pokojne Stane, udovice pokojnoga Luke Bogunića iz Šibenika, *condam Stanna relictæ condam Luce Bogunich de Sibenico*. Njenom univerzalnom nasljedniku prezbiteru Mihovilu Ostričiću, šibenskom kanoniku predala je sva dobra i nasljedstva Stanina, osim jednoga legata za Staninu nećakinju Denu, kćer Jurja Radinića iz sela Dazlina, *Dena filia Georgii Radinich de villa Daslina*, od deset libara malih kada se bude udavala.²⁰⁵ Isti bilježnik sastavio je i oporuku same Margarite Plusnićeve s nejasnim datumom sastavljanja u kojoj ona ostavlja deset malih libara za izgradnju katedrale sv. Jakova *pro anima sua*. Zatim ostavlja bratovštini sv. Marije u crkvi sv. Krševana deset libara malih također *pro anima sua*. Zatim ostavlja bratovštini sv. Mihovila u crkvi sv. Trojstva pet libara malih također *pro anima sua*. Zatim ostavlja svom ispovjedniku prezbiteru Mihovilu Ostričiću, petnaest libara malih također *pro anima sua*. Na istu nakanu ostavlja Stanislavi kćerki pokojnoga klesara Radoslava dvadeset i pet libara malih. Nakon toga slijedi djelomice uništen popis niza osoba kojima ostavlja novac.²⁰⁶ Među oporukama koje je sastavio Bonmatej iz Verone je i oporuka Geline, žene Cvitana Golobradovića iz Šibenika, *Gelina vxor Ciuitani Golobradouich de Sibenico*, iz 1450. godine koja je za svoje univerzalne nasljednike odredila plaćenika Gulielma de Tridento i njegovu suprugu Marnu, a njega još i za izvršitelja oporuke. Za svoju dušu, ostavila je za izgradnju crkve sv. Jakova pet malih libara, svećeniku Petru Bavčiću deset malih libara i crkvi sv. Marije modij ulja. Svom supruhu Cvitanu Golobradoviću ostavila je dvadeset i pet libara malih, a izvršitelj oporuke treba dati slaviti četrdeset misa za njenu dušu.²⁰⁷ Ruža, žena majstora Antonija Furlana, *Rusa vxor dicti magistri Antonii*, za izvršitelja svoje oporuke odredila je svoga supruga koji je i njen univerzalni nasljednik. On se treba pobrinuti da se za nju odsluži deset misa u crkvi sv. Ivana i dati svećeniku Mihovilu Radmiloviću deset libara da odsluži četrdeset misa za nju. Za misu koju treba služiti u crkvi sv. Nikole ostavila je osam solida. Odredila je da se za njen sprovod može potrošiti pedeset malih libara, a bratovštini Svih Svetih ostavila je jedan zlatni dukat. Sjetila se i Ivane, žene ribara Grgura Sinaća,

²⁰⁴ ŠBBV, dok. 103, str. 194-196.

²⁰⁵ Isto, dok. 141, str. 251-252.

²⁰⁶ Isto, dok. 4, str. 52.

²⁰⁷ Isto, dok. 8, str. 56-57.

Iohanna vxor Gregorii Sinach, kojoj je ostavila pet libara za izradu jednoga rupca.²⁰⁸ Dirljiva je brižnost žena da od svoje imovine, kolikogod sitna bila, svima nešto ostave i ne zaboravljaju susjede i poznanike, što ukazuje na skrb i brigu o obitelji i zajednici koju su imale za života.

5.2. INVENTARI

Inventari su privatno-pravni dokumenti s popisom pokretnih i nepokretnih dobara pokojnika koji se izrađuju nakon njegove smrti s ciljem da se „imovina pokojnika potpuno nepovrijeđena sačuva nasljednicima ili onima kojih se tiče pa da ne bi neki prevarili vjerovnike za dugove ili za veresije.“²⁰⁹ Šibenski statut propisuje da je svaki izvršitelj oporuke, pa bila to i žena, tj. izvršiteljica, dužan započeti i sastaviti inventar dobara u roku od dvadeset dana od smrti oporučitelja ili postavljanja za izvršitelja i završiti sastavljanje inventara u roku od četrdeset dana.²¹⁰ Među spisima kneza Fantina nalaze se dva inventara u kojima su pored nekretnina i kućanskih potrepština popisani i razni ženski odjevni predmeti prilično iznošeni i od male vrijednosti. Inventar dobara Radoslava Bogavčića iz 1442. godine, *Radoslaf Bogafcich de Sibinico*, sadrži osim nekretnina i pokretnine nađene ukući. Nabrojano je kućno posuđe i odjeća kao i njihovo stanje. Od ženske odjeće posjedovao je dva mala rupčića za nošenje u ruci, dva para srebrnih naušnica, dvije ženske kape, stare košulje, izlizanu sklavinu, nekoliko starih plašteva, žensku haljinu, iznošenu žensku haljinu od latinskog sukna, jedan stari ženski fuštanj,²¹¹ tri rupca za glavu, crno platno dužine 23 lakta, staro žensko krzno i ogrtač.²¹² Za razdoblje od 1452. do 1467. sačuvana su 23 inventara šibenskih pučanki iz kojih se vidi da većina (82,4%) ima vlastitu oranicu ili vinograd koje su mogle dati u zakup poput Margarite, udovice Mihovila Simeonića, koja daje u zakup posjede na Prviću i Murteru ili dati obrađivati poput Matije, udovice Dizmana Slavonje, koja je dala dvojici težaka 13,5 gonjaja zemlje za nasad vinograda.²¹³ Među vlasnicima stoke zabilježena je udovica Stoja Koljurašica koja je posjedovala 25 grla sitne stoke i četiri goveda.²¹⁴ Nikoleta, udovica Rafaela Dragojevića, dala je 1488. u najam dućan „apothecam cum chamaratis suis et magazeno sub ea“ i još jedno skladište za 13 dukata godišnje trgovcu

²⁰⁸ ŠBPP, dok. 13, str. 138-139.

²⁰⁹ KSZR, knj. 5, dok. 15, str. 157.

²¹⁰ Isto.

²¹¹ Vrsta ženske pamučne odjeće.

²¹² SKŠK, dok. 177, str. 269-270.

²¹³ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 96, 122.

²¹⁴ Isto, 180.

Jakovu Kosiriću.²¹⁵ Inventari udovica ribara pokazuju velike razlike u imovini. Udovica ribara Ivana Grubana imala je pet gonjaja vinograda, nešto maslina, jednu oranicu, pola kuće, jedan fuštanj²¹⁶ i četiri rupca za glavu. Udovica ribara Crenjanija posjedovala je kuću, 13 gonjaja zemlje, oranicu, dva vrta, dva fuštanja, sedam rubaca od kojih su 3 svilena, a četiri od svile i pamuka i 7 kavecala.²¹⁷ Ribar Florijan Benković, čiji je popis imovine zabilježen na tri stranice, nasuprot jednoj stranici ostalih ribara, i njegova supruga imali su čak i pojaseve optočene srebrom.²¹⁸ Takav pojas mogao je vrijediti oko 200 libara prema bilježničkom zapisu iz 1441. godine kada je plemić Ivan Sinković, *ser Iohannes Sichovich, nobilis civis Sibinici*, dao općinskom blagajniku pojas optočen bijelim srebrom „prema hrvatskom običaju“ da ga proda za dug od 199 libara i 10 soldi.²¹⁹

5.3. ZALOZI

Šibenski statut u četvrtoj knjizi donosi detaljne propise o pozajmljivanju novca i zalaganju predmeta.²²⁰ Ako je žena bez dozvole svoga muža sklopila trgovinu, dug ili ugovor on je ništetan i nevaljao.²²¹ Nastavno na taj propis svi dokumenti o zalozima koje su sastavili šibenski bilježnici i u kojima se ne navodi suglasnost supruga, a učinile su ih žene, odnose se na odrasle neudate žene i udovice. Među dokumentima šibenskoga kneza Fantina de cha de Pesaro ima više dokumenata o zalozima koje su učinile žene. Vrijednost tih zaloga kreće se od 9 soldi do 6 dukata. Konstancija, udovica Grgura Mišića, *Costantia, uxor condam Gregorii Misich*, dala je 1443. godine u zalog lanac zbog duga od 9 soldi Mihovilu Čertiću s otoka Žirja, *Michaelis Chertich de insula Zuri*.²²² Mara Sfilinova, *Mara Sfilinova de Sibinico*, dala je 1441. godine u zalog dvije sklavine²²³ zbog duga od 7 libara Divni Sfelinja iz Velina, *Diufna Sfeligna de villa Veligni*.²²⁴ Katarina, udovica Pavla Rančinića, *Caterina relict Pauli Ranchinich de Sibinico*, dala je 1443. godine u zalog 32 srebrna dugmeta zbog duga od 11 libara plemiću Nikoli Zentiličiću, *ser Nicolaus Zentilicich de Sibinico*.²²⁵ Katarina

²¹⁵ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 271.

²¹⁶ fuštanj — m reg. platno, u određenoj boji i uzorku, za suknju kao dio dalmatinske gradske i seoske nošnje; flanel, *Hrvatski jezični portal*, hrvatski.enacademic.com/96157/fuštanj (posjet 2.6.2018.).

²¹⁷ kavical — početak i kraj ribarske mreže za koji je vezan konopac, *Baščina* 22 (Grohote: Općina Šolta, 2013.)

²¹⁸ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 239.

²¹⁹ SKŠK, dok. 93, str. 204.

²²⁰ KSZR, knj. 4, str. 118-150.

²²¹ Isto, knj. 4, dok. 8, str. 121.

²²² SKŠK, dok. 315, str. 346.

²²³ Grubo sukno.

²²⁴ SKŠK, dok. 82, str. 200

²²⁵ Isto, dok. 252, str. 314.

Rančimkija, *Chaterina Rancimchia*, dala je 1442. godine u zalog srebrni pojas i ogrlicu od dragulja zbog duga od 6 dukata pokojnom Luki iz Konstance, *condam Lupus de Constantia*.²²⁶ Među ovim navedenim primjerima nema niti jedne udane žene, jer se ni u jednom dokumentu ne navodi suglasnost supruga. Nameće se zaključak da su neudate žene i udovice bile materijalno više ugrožene od udatih žena.

Bogati šibenski patricij ser Juraj Kamenarić posuđivao je novac uz zalaganje predmeta. Inventar sastavljen 1451. godine²²⁷ nakon njegove smrti sadrži popis njegovih dobara. Taj inventar je za ovaj rad važan zbog popisa zaloga koje je uzimao od žena pripadnica svih društvenih slojeva. Za zaloge je uzimao pretežno nakit, ali i ostale vrijedne predmete.²²⁸ Među zalozima koje su učinile žene navedena je zadužnica Rade di Ancona koja je založila srebrni prsten s plavim kamenom za iznos od 0,2 dukata. Rada je vjerojatno bila neudata odrasla žena ili udovica budući da nije navedeno ime supruga²²⁹ uz to strankinja i bez obitelji te stoga vjerojatno egzistencijalno ugrožena. Zabilježena je i zadužnica redovnice *done Cateze Budnichia monage* koja je založila srebrnu rezbarenu pliticu za skoro 1 dukat. Budući da je založila osobni predmet i ne u ime samostana, autor pretpostavlja da je riječ o imućnijoj udovici koja se nakon smrti muža zaredila kao trećoretkinja, picukara²³⁰ ili je to mogao biti dar od rodbine ili neki oporučni dar. U inventaru je bilo čak 88 prstena koji su detaljno opisani kao pečatnjaci, prsteni sa safirom ili s biserom i 42 para naušnica. Prstenje su zalagale i plemkinje kao domina Katarina de Graura i služavka poput Milke iz kućanstva domine Lene Radić,²³¹ i poput Mire koja je založila par malih srebrnih naušnica.²³² Velike razlike u vrijednosti nakita u skladu su s imovinskim statusom žena, ali pokazuju da su žene posjedovale nakit kolikogod sitan bio. Među čak 253 srebrna gumba bilo je i 25 srebrnih gumba koje je založila Dobra Drustinicha za 0.54 dukata.²³³ Zalagali su se i kućanski predmeti pa je Sfila Saicoua založila srebrnu žlicu za 0.4 dukata.²³⁴ Neka Margarita založila je mali srebrni križ za 0.33 dukata.²³⁵ Kada se razmotre ovi založeni predmeti malih vrijednosti može se zaključiti da su ove žene, pretežno neudate odrasle žene i udovice, bile primorane zalagati stvari iz nužde, možda i za puko preživljavanje.

²²⁶ SKŠK, dok. 166, str. 256.

²²⁷ Budeč, „Inventar dobara šibenskog patricija“, 89.

²²⁸ Isto, 87.

²²⁹ KSZR, knj. 4, gl. 8, str. 121.

²³⁰ Budeč, „Inventar dobara šibenskog patricija“, 89.

²³¹ Isto, 91.

²³² Isto, 93.

²³³ Isto, 94.

²³⁴ Isto, 96.

²³⁵ Isto, 97.

6. ŽENA U OBITELJI

Srednjovjekovna obitelj temeljila se “na autoritetu i hijerarhiji. Mlađi su bili podređeni starijima, a žene muškarcima.”²³⁶ Ženski krug sadržavao je kuću, vrt, djecu, sluge i uzgoj sitne stoke. Brakovi, posebno u višim slojevima društva, bili su dogovoreni s ciljem povećanja utjecaja, bogatstva i moći. Pripadnici nižih slojeva imali su više slobode u odabiru bračnog druga. Kćeri pod očinskom vlasti koje su se udale bez pristanka roditelja gubile su nasljedni dio iz očevih i majčinih dobara. Ako bi im otac javnom ispravom oprostio povredu mogle bi imati nasljedni dio koji im je pripadao bezoporučno.²³⁷ Premda su žene u braku bile često trudne, dosadašnja istraživanja pokazuju da je većina obitelji imala do troje djece, zbog velike smrtnosti djece u djetinjstvu.²³⁸ Na porodu, koji je često završavao smrću, pomagale su babice. Težak porod s neizvjesnim ishodom ponekad je utjecao na trudnice da učine oporuku o čemu svjedoči oporuka trudne Katarine, supruge stanovnika Ivana iz Corona, brijača tj. ranarnika, *vxoris magistri Iohannis de Corono, barbitonsoris et habitatoris Sibenici*, koja je oporuku sastavila 1457. u svom domu u trudovima, *in domo habitationis infrascripte testatricis ... ob pregnantum laborans*. Bojeći se za svoj život i život djeteta sva svoja dobra, osim legata, ostavila je djetetu koje će se roditi, a ako bi bilo mrtvorođenče ili bi umrlo prije punoljetnosti onda ta dobra nasljeđuje njen muž Ivan. Odredila je da je pokopaju u crkvi ili na groblju crkve sv. Jakova i u tu svrhu je oporučila 20 libara malih.²³⁹ Osim rane smrti u djetinjstvu velika prijetnja bile su i epidemije kuge o čemu svjedoči oporuka plemkinje Čete iz 1457. godine, kćeri plemića Tome Tomaševića, *ser Thomasii Thomasseuich*, jednog od najuglednijih Šibenčana iz sredine 15. stoljeća. Za sastavljanje oporuke morala je biti punoljetna, stara barem 14 godina, a sastavila ju je u siječnju 1457. godine prije razbuktavanja epidemije za vrijeme koje je u srpnju i sam knez napustio grad. Četu, punoljetnu neudanu djevojka u strahu od epidemije kuge vjerojatno su roditelji odveli iz Šibenika i premjestili na neki od okolnih otoka da zaštiti zdravlje i preživi epidemiju.²⁴⁰ Osim epidemija za šibenske žene velika opasnost dolazila je od Osmanlija koji su ih zarobljavali. U notarskim knjigama sačuvani su primjeri otkupnina zarobljenica kao što je primjer Jelene, kćeri Petra Dobrića iz

²³⁶ Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad – dubrovačka obitelj od XIII do XVI stoljeća* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1994), 55.

²³⁷ KSZR, gl. 5, dok. 68, str. 171.

²³⁸ Zrinka Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. Stoljeća“, *Acta Histriae* 16 (2008), 73; Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. Stoljeću* (Zagreb: Srednja Europa, 2006), 60.

²³⁹ Ladić, „Šibensko 'vrijeme katedrale'“, 57.

²⁴⁰ Isto, 70.

Gaćeleza za čiji je otkup plaćeno 13 dukata.²⁴¹ Upadima Osmanlija bilo je posebno izloženo stanovništvo šibenskog zaleđa. Bilježnik Ante Campolongo 1470. godine sastavio je brevijar za Maricu, ženu Dragiša Jadrijevića, *vxoris Dragisse Iadrieuich*, koju su Osmanlije oteli iz Tutičana, sela ispod Bribira, *abducti a Turcis de Tutizaina*, a 1479. godine sastavio je brevijar za Maricu, *vxor olim Jurichi filii condam Ioannis Sarich de Sliueno, abducti a Turci*.²⁴² Poslovni odnos koji je postojao među članovima iste obitelji nije bio zasnovan samo na povjerenju, već je bio pravno reguliran i zabilježen kod bilježnika, poput ugovora iz 1449. godine između Jelke, udovice pok. Bolješe iz Šibenika, *Ielcha relicta condam Bogliesii de Sibenico*, i njenog sina Jakova, *Iacobus*. Potvrdila je da je primila na čuvanje i u polog četrnaest mletačkih dukata, dva zlatna milanska florina, jedan zlatni firentinski florin, jedan zlatni ugarski florin i tri zlatna florina milanskih bislaka u ukupnom iznosu od dvadeset i jednoga dukata i florina. Potvrdila je i svoj dug od tri dukata sinu koje je on za nju platio Dioniziju Justinijanu, *Dionisius Iustiniano*, i drugima za kupljenu robu, kao i primitak jednog kožnog oklopa koji joj je dao sin.²⁴³ Majka je mogla do smrti raspolagati imovinom zaređenog djeteta, ako je on tako odredio prilikom sastavljanja oporuke prije zaredivanja kada je „umro za svijet“. Opruka izrađena poslije zaredivanja bila je nevažeća. Poslije majčine smrti imovina je raspoređena po odredbama oporuke, kao u primjeru brata Jakova iz reda Braće propovjednika sv. Dominika iz Šibenika, svjetovnoga imena Disman, *frater Iacobus filius condam prothomagistri Michaelis Cipillo lapicide de Sibenico ordinis fratrum predicatorum sancti Dominici de Sibenico olim vocatus Dismanus*, koji je prije zaredjenja oporučno odredio da se poslije smrti njegove majke Dobre, *dona Dobra*, ostatak njegovih dobara proda i dobiveni novac podijeli, osim jednog vinograda za njegovu doživotnu uporabu.²⁴⁴ Sklapali su se i ugovori o doživotnom uzdržavanju poput donacije iz 1449. godine Bogdane, kćeri pokojnoga Petra Cucitića iz Šibenika, *Bogdana filia condam Petri Cucitich de Sibenico*, koja je darovala majstoru Mateju Dabišuliću, tesaru iz Šibenika, *Matheus Dabisiuilich marangono de Sibenico*, sve svoje pokretnine i nekretnine, prava i udjele, a on je zauzvrat obećao časno i dolično je uzdržavati i hraniti sve do njezine smrti te je dolično sahraniti i za spas njezine duše dati šest libara malih za izgradnju crkve Sv. Jakova iz Šibenika.²⁴⁵ Neku inačicu doživotnog ugovora sklopili su 1449. godine prezbiter Juraj Radoslavilić, stanovnik sela Grebaštice, *presbiter Georgius Radoslauilich habitator ville Grebaç*, i Margarita Plusnićeva iz Šibenika,

²⁴¹ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 60.

²⁴² Ladić, „O procesu demokratizacije“, 45.

²⁴³ ŠBBV, dok. 166, str. 285-287.

²⁴⁴ Isto, dok. 167-168, str. 287-291.

²⁴⁵ Isto, dok. 113, str. 209-210.

Margarita Plusnichia de Sibenico, o prihvaćanju jedno drugoga kao duhovne majke i sina, brinući se jedan za drugoga uz međusobno poštivanje, pri čemu će Margarita poći živjeti kod prezbitera Jurja ponijevši sa sobom u njegovu kuću dobra i pokretnine u vrijednosti od stotinu libara malih, a on će joj zauzvrat davati godišnju plaću od deset libara malih.²⁴⁶ Djelovanje Margarite Plusnićeve posebno je zanimljivo jer je sama sklopila 1449. godine čak četiri pravna posla kod bilježnika Bonmateja iz Verone i u svima je navedena kao Margarita Plusnićeva bez oznake da je udovica ili da ima zastupnika, na temelju čega se može pretpostaviti da je bila neudata odrasla žena ili udovica, jer su samo ove dvije kategorije žena bile donekle poslovno samostalne. Prvo je dala izraditi oporuku, koja je djelomice uništena s nečitim danom i mjesecom,²⁴⁷ zatim 10. lipnja spomenuti doživotni ugovor, zatim je 13. lipnja prodala Petru Klobučaru iz Šibenika, *Petrus Clobuzar de Sibenico*, vrt s tri sadnice maslina,²⁴⁸ zatim je 21. srpnja prodala majstoru Blažu, postolaru iz Šibenika, *magister Blasius cerdonis de Sibenico*, vinograd od sedam gonjaja u Tribunju, na biskupijskome zemljištu kao i kućicu u istome selu po cijeni od sedamdeset libara malih i uz priuzdržaj prava zemljarine na ime koje treba plaćati šest solida po gonjaju s utvrđenim rokovima isplate.²⁴⁹ Njeno ime navodi se u još jednom, petom dokumentu, u kojemu je navedena kao izvršiteljica oporuke pokojne Stane, udovice pokojnoga Luke Bogunića iz Šibenika, *condam Stanne relictę condam Luce Bogunich de Sibenico*.²⁵⁰

6.1. DJEVOJAŠTVO, ZARUKE, UDAJA

Neudate djevojke bile su pod očevom ili majčinom vlasti ne samo do svoje punoljetnosti nego sve do trenutka emancipacije odnosno otpuštanja iz roditeljske vlasti. Šibenski statut regulirao je način otpuštanja kćeri iz očeve vlasti tj. emancipaciju.²⁵¹ Svaka kupljena stvar od strane kćeri i sina pod očevom vlasti ili majke nakon smrti oca, za koju se u ugovoru ne spominje otac, pripada ocu.²⁵² Šibenski statut propisuje u reformaciji od 1381. godine da se svi pod majčinom vlasti s navršenih šesnaest godina mogu stvarno i osobno obvezati,²⁵³ a u reformaciji od 1438. godine punodobne kćeri mogu biti potpuno slobodne od majčinske vlasti i mogu kupovati, prodavati i sklapati ugovore kao samostalne i što steknu

²⁴⁶ ŠBBV, dok. 77, str. 156-157.

²⁴⁷ Isto, dok. 4, str. 52.

²⁴⁸ Isto, dok. 82, str. 165-166.

²⁴⁹ Isto, dok. 142, str. 153-154.

²⁵⁰ Isto, dok. 141, str. 251-252.

²⁵¹ KSZR, knj. 2, gl. 51, str. 81-82.

²⁵² Isto, knj. 2, gl. 50, str. 81.

²⁵³ Isto, knj. ref., gl. 6, str. 217.

njihovo je vlasništvo. Prilikom otpuštanja iz očinske vlasti djeca su kao znak ljubavi dobivala nagradu u odjeći, ponekad i u nekretninama, a sinovi još i mač. Tako doznajemo iz bilježničkog zapisa iz 1449. godine u kojemu je majstor Antonio pok. Grgura Kreljlića, postolar iz Šibenika, *magister Antonius condam Gregorii Chrelgliche cerdo de Sibenico*, izjavio da je od svoga tasta Martina Grubanovića iz Perkovića, *Martinus Grubanovich de Percouo*, i njegova brata Marina Grubanovića iz Šibenika, *Marinus Grubanovich de Sibenico*, primio u ime miraza svoje supruge Katarine, Martinove kćeri, *Chaterina filia predicti Martini*, dvije stotine i devedeset tri libre male u dobrima i pokretninama od očinskih dobara u što je bio uključen i iznos od dvadeset libara malih za plašt koji joj je obećan na dar u vrijeme njezine emancipacije.²⁵⁴ Ser Nikola Mihoićić, šibenski građanin, *ser Nicolaus Michoicich ciuis Sibenici*, 1449. godine otpušta iz svoje roditeljske vlasti svoju zakonitu kćer Elizabetu, *domina Elisabet*, i daruje joj kabanicu od bijele, sirove svile, *vnum barbanzonum de carisea alba*.²⁵⁵ Isti dan sklapaju novi ugovor u kojemu se gospođa Elizabeta, *domina Elisabeth*, kći ser Nikole Mihoićića, otpuštena iz roditeljske vlasti, odrekla svega što joj pripada ili bi joj moglo pripasti od očevih i dobara majke, *domina Agita*, za iznos od tri stotine i pedeset dukata, koje će njen otac dati i isplatiti kao miraz u stvarima i dobrima, njoj ili njenom zaručniku i budućemu suprugu majstoru Nikoli Nigriju iz Venecije, *master Nicolaus Nigro de Venetiis*, uz poseban dogovor da će ga njegova kći Elizabeta i njezini nasljednici naslijediti u slučaju da svi sadašnji i budućí sinovi i kćeri ser Nikole umru bez oporuke ili bez zakonitih potomaka.²⁵⁶

Na što je trebalo obratiti pozornost pri izboru mlade govori nam Filip de Diversis, talijanski pedagog na službi u Dubrovniku u prvoj polovici XV. stoljeća, u svom djelu *Opis slavnoga grada Dubrovnika* navodeći: „... pri izboru žene valja gledati na ćud, dob, rod, izgled i bogatstvo, a od toga ponajviše valja razmišljati o rodu predaka ... Do danas se nije doznalo da je neki dubrovački vlastelin svojevolumno izabrao pučanku za suprugu ili da je gospođa slavnoga podrijetla uzela pučanina za muža bilo zbog njegova izgleda, bogatstva ili bilo kakve zasluge, što je doista najdoslojnie preporuke.“²⁵⁷

Prije dogovorenog vjenčanja sklapao se bračni ugovor. Za maloljetnu djecu, pogotovo kćeri, ugovor je sklapao otac, a ako je preminuo, onda majka ili jedan od njezine braće uz obvezu da će brak biti sklopljen u skladu s obredom svete Rimske crkve. Ugovarao se i vremenski rok do kada se ugovoreni brak morao realizirati, za nepridržavanje je bila određena

²⁵⁴ ŠBBV, dok. 108, str. 202-204.

²⁵⁵ Isto, dok. 118, str. 216-217.

²⁵⁶ Isto, dok. 119, str. 217-219.

²⁵⁷ Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, 121-122.

visoka kazna.²⁵⁸ Primjer takvog ugovora nalazi se među zapisima bilježnika Zilia pok. Gulielma Albanis de Regio. Rada, udovica Radićeva, *Rada relictā olim Radichii de Scibinico*, i mornar Radoslav pokojnog Stanka, *Radoslavus condām Stancii, marinarius*, sklapaju 1398. godine bračni ugovor u kojemu Rada daje Radoslavu svoju kćer Dragu za zakonitu nevjestu uz miraz od jednog vinograda od tri gonjaja, dvanaest lakata latinskog sukna u vrijednosti od tri libre za svaki lakat, dva para srebrnih naušnica vrijednih osam libri, dva komada plahti u vrijednosti šest libara i razne druge navedene odjeće u ukupnoj vrijednosti od sedamdeset libara, pod uvjetom da vrati miraz u slučaju da ga treba vratiti, a po povratku s tog putovanja mora sklopiti ženidbu. Obje stranke obećale su se pridržavati ugovora, a kazna za nepridržavanje iznosila je sto libara.²⁵⁹

Drugi primjer je udaja plemkinje Peruče, *domina Peruca*, kćeri plemića Dionizija Ilijinog iz Splita, *dominus Dyonisius condām Helie de Spaletō* i maćehe Goje, *domina Goya, relictā olim Iosepi de Petrarchis de Spaletō*. Dva zapisa iz 1398. godine povezana su s njenom udajom. U prvome se Dionizije i Goja obvezuju da će Peruča naslijediti svu imovinu svoje majke u Splitu i distriktu, po njihovoj smrti. Za nepridržavanje je propisana kazna od tisuću libara.²⁶⁰ U sljedećem zapisu Dionizije daje Peruču za šibenskog plemića Grgura Draganića, *ser Gregorius condām ser Michaelis Draganig*, koji će je oženiti, uz miraz od 500 zlatnih dukata, od toga 200 dukata kada je dovede mladoženji i to u platnu, zlatnini, srebrnini i biserima, 100 dukata u gotovini i 200 dukata u roku od 10 godina. Određena je i kazna za nepridržavanje u iznosu od 400 dukata.²⁶¹

Zbog nastalih okolnosti datum ugovorenog vjenčanja mogao je postati upitan i tada se pristupalo produljenju roka kao u ugovoru od 29. rujna 1398. godine o produljenju roka slavljenja ženidbe koji su dogovorili plemić Saracen pokojnoga Koše iz Šibenika, *ser Saracenus condām ser Cosse de Scibinico*, i plemić Jakov Vučetin, izvršitelj oporuke pok. Petra Jurjeva, *ser Iacobus Volcete tanquam commissarius testamenti olim ser Petri Georgii*, da se dogovorena ženidba Saracena i Margarete, kćeri Petra Jurjeva, *Margarita filia olim ser Petri Georgii*, mora održati do 6. listopada 1398. godine. Vjerojatno je produljenje zatraženo zbog smrti Petra Jurjeva.²⁶²

U dva primjera dogovora o ženidbi, za koje je Bonmatej iz Verone sastavio po dva ugovora, očituje se postupak dogovora povezanog s odricanjem prava na nasljedstvo: u

²⁵⁸ ŠBBV, str. 30.

²⁵⁹ ZGAR, dok. 78, str. 73-74.

²⁶⁰ Isto, dok. 79, str. 74-75.

²⁶¹ Isto, dok. 80, str. 75-76.

²⁶² Isto, dok. 84, str. 78-79.

prvom dokumentu buduća mlada odriče se svega što joj pripada ili treba pripasti od dobara i prava oca i majke, braće i sestara za određeni iznos na ime miraza, a u idućem dokumentu sklapa se dogovor o ženidbi s iznosom miraza iz prethodnog dokumenta. Ovakvim odricanjem kći na svoju štetu pristaje na izuzimanje iz nasljedstva koje bi joj pripalo po smrti roditelja. Primjeri iz Zadra i Kotora²⁶³ pokazuju da je odricanje postojalo i u drugim gradovima u bogatijem sloju, vjerojatno na dobrovoljnoj osnovi, radi očuvanja imetka. U većini ugovora o braku koje su sačinili šibenski bilježnici nisu zabilježena odricanja od nasljedstva.²⁶⁴ Tako je Grlica, kći pokojnoga Mihovila Berojevića, postolara iz Šibenika, *Gerliza filia condam Michaelis Beroeuich cerdonis de Sibenici*, 1449. godine izjavila svojoj majci Stojslavi i svom rođaku postolaru Radonu Valentiću, *Stoislaua et Radonus Valentich*, koji žive u zajedničkom kućanstvu, da se odriče svega što joj pripada ili treba pripasti od dobara i prava njezina pokojnoga oca i majke, braće i sestara, Radona i zajedničkoga kućanstva za iznos od stotinu i petnaest libara malih, koje su Stojslava i Radon obećali dati i doznačiti njoj ili njezinomu budućem zaručniku i suprugu na ime miraza.²⁶⁵ U idućem dokumentu Stojslava i Radon, u ime i umjesto Grlice, i Martin Milošević, kožar, stanovnik Šibenika, *Martinus Millosseuich piliparius habitator Sibenici*, sklapaju dogovor o ženidbi Grlice i Martina Miloševića, kojemu su obećali u ime Grličina miraza dati stotinu i petnaest libara malih uz dogovorene rokove plaćanja, jamce i čuvare dogovora.²⁶⁶ U bilježničkom zapisu iz 1451. godine Martin Milošević potvrđuje da je primio dvadeset i sedam libara malih na ime miraza i da mu je time isplaćen sav miraz.²⁶⁷ Draga, kći pokojnoga Kranca i sestra prezbitera Ivana, *Draga filia condam Chranac et soror ipsius presbiteri Iohannis*, izjavila je 1449. godine svojoj majci Ivani, *Iohanna*, i svome bratu prezbiteru Ivanu da se odriče svega što joj pripada ili bi joj moglo pripasti od očevih, majčinih i bratovih dobara i prava i to za iznos od tri stotine libara malih, koje su majka i brat obećali dati i doznačiti njoj ili njezinome budućem zaručniku i suprugu na ime miraza u dobrima, pokretninama i nekretninama procijenjenima u visini tog iznosa.²⁶⁸ U sljedećem dokumentu oni su u ime i umjesto Drage sklopili dogovor o ženidbi s ranarnikom (brijačem) majstorom Lucijanom, sinom ser Andrije pokojnoga gospodina Blaža iz Trogira, stanovnikom Šibenika, *magister Lucianus barbitonsor filius ser Andree condam domini Blaxii de Tragurio habitator Sibenici*. Majka i brat obećali

²⁶³ Zrinka Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. stoljeća“, *Acta Histriae* 16, 1-2 (2008): 59-88; Lenka Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora* (Podgorica: CID, 2002), 53.

²⁶⁴ ZGAR, dok. 9, 78; ŠBBV, dok. 51, 64, 135, 190.

²⁶⁵ ŠBBV, dok. 79, str. 160.

²⁶⁶ Isto, dok. 80, str. 161-162.

²⁶⁷ Isto, dok. 207, str. 244-245.

²⁶⁸ Isto, dok. 37, str. 100.

su na ime Dragina miraza dati majstoru Lucijanu tri stotine libara malih u dobrima, pokretninama i nekretninama.²⁶⁹ Izjavu o primitku miraza majstor Lucijan dao je 1452. godine.²⁷⁰

Inačicu dogovora o ženidbi uz doživotnu skrb sklopila je Medača, udovica pokojnoga Martina Jurgevića, nekadašnjega općinskog službenika, *Medaza relictā condām Martini Iurgieuih olim famuli comuni*, u ime i umjesto Stoje, svoje nećakinje, *Stoia, neptis sua*, kćeri kovača Jurja iz Šibenika, *filia Georgii fabri de Sibenico*, s Ivanom Radoslavilićem, tesarom, stanovnikom Šibenika, *Iohannes Radoslauilich marangonus habitator Sibenici*. Obećala je u ime Stojina miraza dati sva svoja dobra osim šezdeset libara malih i jednoga vrta koje će im ostaviti ostanu li živjeti s njom i do smrti se skrb o njoj.²⁷¹

Mnoge Šibenčanke udavale su se za došljake iz drugih dalmatinskih komuna i Venecije kao i za ženike u različitim gradovima. Iz bilježničkog zapisa iz 1449. godine o ovlaštenju zastupnika u ime Teverne, udovice pokojnoga Radoslava iz Hvara, a sada supruge Milete Nikolića s otoka Zlarina u šibenskome kotaru, *Theuerna relictā condām Radoslaui de Liesina et vxor [ad presens Millete] Nicholich de insula Slarim districtus Sibenici*, vidljiva je isprepletenost ženidbenih veza među stanovnicima dalmatinskih komuna.²⁷² Bilježnik Indricus de Indricis, podrijetlom iz Venecije, nije se vratio u Veneciju kada je 1440. prestao biti općinski kancelar, već je ostao živjeti u Šibeniku gdje je 1442. oženio kćer ser Stjepana Tiskovića koji mu je dao na uporabu na sedam godina jednu svoju kuću „u četvrti sv. Grgura, pokraj kuće gospodina prezbitera Mihovila arhiđakona skradinskog i pokraj javne ulice“.²⁷³ Dionizije Giustinian stanovnik, *habitor*, oženio je 1449. vlastelinsku kćer Margaretu Divnić čiji je miraz iznosio 1000 dukata.²⁷⁴ Gospođa Elizabeta, *domina Elisabeth*, kći ser Nikole Mihoićića, *ser Nicolaus Michoicich ciuis Sibenici*, udala se za Nikolu Nigrija iz Venecije, *master Nicolaus Nigro de Venetiis*.²⁷⁵ Majstor Disin Gonirebić, klesar iz Šibenika, *Dissinus Gonirebich lapicida [de Sibenico]*, potvrdio je ugovorom o mirazu 1449. godine da je bračnim ugovorom iz 1448. godine obećao dati za svoju kći gospođu Cvitu koja se udala za ser Franju Aldobrandijeva iz Firence, šibenskoga građanina, *dona Ciuita vxor ser Francisco Aldobrandi de Florencia, habitator Sibenici*, miraz od pet stotina libara malih u dobrima, pokretninama, novcu, zemljištu od tri gonjaja zasađenom vinovom lozom i jednim vrtom

²⁶⁹ ŠBBV, dok. 38, str. 100-101.

²⁷⁰ Isto, dok. 219, str. 366-367.

²⁷¹ Isto, dok. 135, str. 242-243

²⁷² Isto, dok. 121, str. 221-222.

²⁷³ ŠBII, str. 93.

²⁷⁴ Pederin, „Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st.“, 250.

²⁷⁵ ŠBBV, dok. 119, str. 217-219.

izvan Šibenika.²⁷⁶ Iz sljedećeg ugovora sastavljenoga istog dana vidljivo je da Disin Gonirebić duguje stotinu i sedamdeset osam libara i dva solida mala u novcima i stvarima Franji Aldobrandijevu u što nije uračunat dug od dvije stotine i dvadeset libara malih koje mu duguje na ime isplate ostatka miraza gospođe Cvite.²⁷⁷ Cvita, nećakinja majstora Ivana, kožara iz Šibenika, *Ciuita neptis magistri Iohannis*, i služavka prezbitera Jurja Dobrojevića, šibenskoga kanonika, *Georgius Dobroieulich canonicus Sibenicensi*, i Pavao Vukšić, mornar iz Splita, sada stanovnik Šibenika, *Paulus Vuchxich Charnicich de Spaletto habitator ad presens Sibenici*, u dogovoru o ženidbi iz 1449. godine dobili su od prezbitera Jurja pedeset libara malih u dobrima i pokretninama i novu drvenu kuću u Šibeniku, u četvrti Sv. Krševana, kao plaću za Cvitino provedeno vrijeme kod njega.²⁷⁸ Šibenčanka Dobrica, kćerka Milete Brezeuač bila je udana za kaplara Ivana, sina pok. Petra de Larta, koji je premda stranac, 1453. godine oporučno darovao tri dukata za izgradnju katedrale sv. Jakova.²⁷⁹

6.2. REGULIRANJE MIRAZA

Davanje miraza bilo je pravilo sa svrhom osiguranja žene.²⁸⁰ Nijedna obveza žene, čak i s privolom muža, ne može biti na štetu ženinog miraza.²⁸¹ Žene su zadržavale pravo na svoj miraz, ali je on ulazio u cjelinu vlasništva i prenosio se na potomke. Miraz žena ne može umanjiti niti uz dozvolu muža.²⁸² Vrijednost miraza, koji se često utvrđivao u bračnom ugovoru, bila je u pravilu izražena u novcu, ali se većinom isplaćivala u protuvrijednosti pokretnih i nepokretnih dobara u vrijeme prelaska mladenke kod supruga ili u posebno dogovorenim rokovima i na rate do čak 15 godina.²⁸³ Primitak ugovorenoga miraza potvrđivao se posebnim dokumentom kojim se mladoženja odricao prava poricanja da nije primio miraz ili da mu nije isplaćen.²⁸⁴ Tako je Petar Radivojević, ribar iz šibenskoga podgrađa, *Petrus Radiuoieulich piscator de burgo Sibenici*, potvrdio da je 10. srpnja 1449. godine od Nikole Kostojevića, ribara iz šibenskoga podgrađa, *Nicolaus Costoeulich de burgo Sibenici*, primio osamdeset libara i deset solida malih u dobrima i pokretninama na ime isplate dijela miraza od stotinu libara malih njegove zakonite supruge Drage, kćeri Nikole

²⁷⁶ ŠBBV, dok. 132, str. 236-238.

²⁷⁷ Isto, dok. 133, str. 238-239.

²⁷⁸ Isto, dok. 165, str. 284.

²⁷⁹ Ladić, „Šibensko 'vrijeme katedrale'“, 58.

²⁸⁰ Pederin, „Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st.“, 257.

²⁸¹ KSZR, knj. 4, gl. 8.

²⁸² Isto.

²⁸³ Pederin, „Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st.“, 255.

²⁸⁴ ŠBBV, 32.

Kostojevića, *Draga vxor legiptime dicti Petri*, koji mu je obećan ženidbenim ugovorom od 25. svibnja 1445. godine.²⁸⁵

U bilježničkom zapisu od 26. lipnja 1400. godine plemić Zanin Barba, *ser Zaninus Barba de Scibinico*, obvezao se udati svoju služavku Radu, *Rada, filia olim Ratci*, za Pavla Civitkovića, *Paulus Civitcovig, habitator Scibinici* i obećao dati joj u miraz 35 libara u platnu, zlatu i srebru i 25 libara u gotovini te vinograd i zemlju od jednog i pol gonjaja. Brak su obećali proslaviti do blagdana sv. Luke. Ugovorena je i kazna za nepridržavanje od sto libara.²⁸⁶ U dokumentu sastavljenom 4. kolovoza 1400. godine Pavao Civitković izjavio je da je od plemića Zanina Barbe primio 60 libara i to 35 libara u zlatu, srebru i tkaninama i 25 libara u gotovini. Dobio je i vinograd od gonjaja i pol i ugovorio da sav miraz pripadne Radi, prema procjeni dobrih ljudi, ako on umre prije Rade.²⁸⁷ Vrijedno je napomenuti da je Zanin Barba, velikodušan prema svojoj služavki, poznat i kao utemeljitelj dva hospitala u Šibeniku, financijer gradnje crkvice sv. Martina, trgovac, sudac pomiritelj, aktivni član Šibenske komune, zabilježen u 11 dokumenata bilježnika Zilia.

Kanonik Juraj Dobrojević, koji je u gore navedenom primjeru iz 1449. godine svojoj služavki Cviti dao za miraz pedeset libara malih u dobrima i pokretninama te novu drvenu kuću u Šibeniku, također je 1456. godine oporučno ostavio svojoj služavki Milici, *servicialia Miliza*, dvadeset libara malih, dvije sklavine i svu odjeću koju je imala na sebi, a drugoj služavki Anici ostavio je pedeset libara, dvije sklavine i svu odjeću kada se bude udavala.²⁸⁸

Događale su se i neisplate miraza o čemu govori dokument iz 1400. godine u kojemu Juraj pok. Tvrtka, *Georgius condam Tvertici*, putem zastupnika potražuje miraz od baštinika pok. Mihovila Petrova Jurše, *olim Michael Petri Iurse*, koji je svojoj kćeri Katarini, *Chatarina, filia dicti olim Michaelis*, i supruzi Jurjevoj obećao miraz. Miraze su predavale i osobe ovlaštene ugovorom poput Jakova Franina iz Trogira koji je primio od Ljube, udovice pok. Čepnje Dročinića, *Luba relictā olim Cepregne Drocinig de Scibinico*, miraz u zlatu, srebru i ostalome u iznosu od 224 libara, koje je trebao predati Splitsaninu Marku Dominikovu kao miraz Ljubine kćeri Dragačne, *Dragachna*.²⁸⁹

Mladenke su u mirazu donosile nekretnine na koje su imale pravo vlasništva. Inventar dobara iz 1464. godine Mirke udovice Nikole Palčaca, sadrži vinograd od 2,5 gonjaja²⁹⁰ koji

²⁸⁵ ŠBBV, dok. 123, str. 224-225.

²⁸⁶ ZGAR, dok. 126, str. 111.

²⁸⁷ Isto, dok. 178, str. 150.

²⁸⁸ Ladić, „Šibensko 'vrijeme katedrale'“, 68.

²⁸⁹ ZGAR, dok. 169, str. 143-144.

²⁹⁰ šibenski gonjaj = 847,5 -851,252 m/2

je ona donijela u miraz i vinograd od 3 gonjaja koji je ostavština njenog muža. Stoja je svom mužu Jurju Stipanoviću donijela 1454. godine u miraz dio kuće, pet gonjaja vinograda, pola selišta i dva vrta sa zemljištem.²⁹¹ Prema knjizi šibenskog bilježnika Antuna Campolonga iz 1446. godine mirazi su iznosili od 40 libara²⁹² do 400 dukata²⁹³. U sloju plemića miraz je iznosio od 300 do 400 dukata, za brodograditelje 100 do 560 libara, veslari 500 libara, mornari 170 do 300 libara, pučani 80 do 230 libara, mesari 225 libara, kožari 80 do 150 libara, distriktualci (otoci) 70 do 150 libara, distriktualci (kopno) 40 do 135 libara, služavke 50 do 150 libara.²⁹⁴ U mirazima se odražava društveni položaj žena te tako Murteranka Ruža svom suprugu postolaru Mateju Naradiniću donosi 1446. godine u miraz 150 libara „prema statutu i položaju žene“.²⁹⁵ Mesar Luka Matijašević svojoj kćeri Margariti za udaju za ribara Radoja Petrevića daje 225 libara.²⁹⁶ Mihovil Radičić iz Šibenika, *Michael Radicicih de Sibenico*, u ime i umjesto svoga sina Luke, *Luca*, primio je stotinu i dvadeset libara malih u dobrima i pokretninama od prezbitera Petra Karinija, *Petrus Carini*, u njegovo ime i u ime i umjesto njegove majke gospođe Lukne, *domina Luchnia*, za miraz Ruže, njihove nekadašnje služavke i supruge njegova sina Luke, kao plaću za njezinu službu.²⁹⁷

Bilježnik Petar pok. Ivana sastavio je od 1453. do 1454. godine šest ugovora koji se odnose na miraz, od kojih se četiri odnose na obećanje povrata miraza u svim slučajevima koji to propisuju. U njima suprug kao primatelj miraza potvrđuje primitak miraza od oca koji je davatelj miraza uz obećanje da više neće ništa potraživati i da će ga brižno čuvati i nerasipati.²⁹⁸ Pravne poslove povezane s mirazom mogli su obavljati i pravni zastupnici, *procuratores*, ili izvršitelji oporuka, *commissarii*. U jednom ugovoru o povratu miraza, Ruža, udovica pok. majstora kožara Ivana Šestoprsta, *Rusa vxor et relict condan magistri Iohanis (!) Sestoparst pelliparii de Sibenico*, potvrđuje primitak pedeset i pet libara malih u ime povrata miraza, koje joj je oporučno ostavio njezin muž i koje joj je predao majstor Jurša, klesar iz Šibenika, izvršitelj oporuke njezinog pokojnog muža.²⁹⁹

²⁹¹ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 95.

²⁹² Isto, 309, 1 libra = 20 soldi.

²⁹³ Isto, 309, 1 zlatni dukat u XV. st. vrijedi od 116 do 124 soldi (od 5,16 libri do 6,4 libri).

²⁹⁴ Isto, 238.

²⁹⁵ Isto.

²⁹⁶ Isto, 228.

²⁹⁷ ŠBBV, dok. 211, str. 350-351.

²⁹⁸ ŠBPI, str. 111.

²⁹⁹ Isto, dok. 3, str. 117.

6.3. BRAČNI ŽIVOT

Žene su obavljale poslove vezane uz kuću, pranje rublja, uzgajanje povrća, uzgoj životinja, obrađivale polja i vinograde, donosile vodu, nosile žito na mljevenje, kuhale. Osim toga bavile su se obrtom i trgovinom, bile su pekarice, prodavačice, krčmarice, ribarile, radile kao služavke, obavljale posao primalja, babica, dojilja, bile su njegovateljice. Udata žena bila je pod vlasti supruga i mogla je poslovati samo uz odobrenje muža. Bilo kakav ugovor, trgovina ili dug koji bi sklopila žena bez posebnog odobrenja i pristanka supruga bio je ništetan i nevaljao.³⁰⁰ Kao udovica bila je poslovno slobodnija, ali često i primorana raditi da prehrani obitelj. Udate žene nisu se smjele uznemiravati zbog prekršaja, ugovora ili krivnje muževa, a odredba je vrijedila i za muževe.³⁰¹

Među bilježničkim spisima česte su procjene vrijednosti zemljišta koje su žene donijele mirazom u brak, a na kojima muževi grade drvene kuće. Šibenski statut je propisivao da sagrađena kuća ili zasađeni vinograd na procijenjenom zemljištu koje je žena mirazom donijela u brak pripadaju mužu.³⁰² Zadarski statut ima jednaku odredbu.³⁰³ Ako su posjedi ili zemljišta primljeni u miraz neprocijenjeni, muž ne može tražiti natrag ono što je uložio, osim ako žena nije pristala na radove.³⁰⁴ Takvi su primjeri Kate, žene Stjepana Ostravčića, *Cata, uxor Stefani Ostrafcich de Sabinico*, koji je na zemljištu procijenjenom na 100 libara podignuo drvenu kuću,³⁰⁵ i Rade, žene Belana Lafčića, *Rada, uxor Bellani Lafcich*, čije je zemljište procijenjeno na 180 libara i na kojemu je njen muž počeo gradnju drvene kuće.³⁰⁶ Žene su bile aktivne i u sporovima koji su se odnosili na kuće, poput Diše, supruge Cvitana Butkovića, *Dissa, uxor Civitani Butchovich de Sabinico*, koja je zbog odvoda vode s novosagrađene kuće Stjepana Ostrovčića u njeno dvorište vodila 1442. godine spor s njim.³⁰⁷ Iste godine Margareta, kći krojača Vukoja, *Margarita, filia Vuchoi, sartoris de Sabinico*, pod prijetnjom kazne od 5 libara morala je pomaknuti zid svoje kuće za pola stope od zida plemića Grgura

³⁰⁰ KSZR, knj. 4, pogl. 8.

³⁰¹ Isto, knj. 2, pogl. 53.

³⁰² Isto, knj. 5, pogl. 52.

³⁰³ Pezelj, „Naznake pravnog položaja žene u srednjevjekovnom Zadru“, 540.

³⁰⁴ KSZR, knj. 5, pogl. 53.

³⁰⁵ SKŠK, dok. 188, str. 279.

³⁰⁶ Isto, dok. 189, str. 279.

³⁰⁷ Isto, dok. 194, str. 283-284.

Trubarića.³⁰⁸ Ista kazna te je godine dodjeljena i brodograditelju Luki i njegovoj punici Stani, zbog protupropisno podignutog trijema.³⁰⁹

Poseban oblik obiteljskoga života činila je zajednica stanovanja (*societas habitandi*),³¹⁰ česta u nižim društvenim slojevima, među rodbinski povezanim obiteljima i na prostoru gradskoga kotara. Ugovor o zajednici sklapao se na određeno razdoblje. Tako je prilikom sklapanja ugovora o ženidbi Dražeta Dragošević iz sela Brnjice u šibenskome kotaru, *Draxeta Dragosseuich de villa Bergniza*, u ime i umjesto Marte, rođakinje svoje žene Kate, *Marta consanguinea Cathe vxoris sue*, s Jurjem Ivanovićem iz sela Siverića u Hrvatskoj, *Georgius Iuanouich de villa Siuerich banatus Coratie*, sklopio dogovor o ženidbi Marte i Jurja Ivanovića. U ime Martina miraza dat će Jurju Ivanoviću šesti dio svih svojih pokretnina i nekretnina, a dat će mu još jednu šestinu svojih dobara ako bi Juraj zajedno sa svojom ženom ostao kod njega i njegove obitelji dvanaest godina u zajednici stanovanja uz utvrđivanje međusobnih obveza.³¹¹ Takva zajednica mogla je trajati i doživotno poput zajednice Milutina Bogoslavića iz sela Vrpolje u šibenskome kotaru i njegove supruge Lilke, *Millutinus Bogoslaulich Clobuzarich de villa Verpolglie districtus Sibenici et Lilcha eius vxor*, koji su sklopili ugovor s Milutinovim nećakom Jakovom Milgostićem iz sela Striševo u šibenskome kotaru, *Iacobus Milgostich de villa Striseuo districtus Sibenici*, o doživotnoj zajednici stanovanja uz utvrđivanje međusobna prava i obveza.³¹² Zajednicu stanovanja na rok od osam godina sklopili su Radmil Čeušević iz sela Velim u šibenskome kotaru, *Radmilus Cheuseuich de villa Vellim districtus Sibenici*, u svoje ime i u ime i umjesto svoje supruge te Ostoja, sin pokojnoga Jurja Čeuševića, *Ostoia filius condam Georgii Cheuseuich*, Radmilov ujak iz istoga sela, u svoje ime te u ime i umjesto svoje supruge i čitave svoje obitelji uz utvrđivanje međusobnih prava i obveza.³¹³ To je položaj domazeta koji se događao kada mladoženja nije odveo nevjestu u svoju kuću, već je došao živjeti u kuću njezina oca, poput Ratka Ivanovića iz sela Ogorlica koji je sjedinio svoju imovinu s tastovom i obvezao se da će s njima živjeti 13 godina, slušati ih kao svoje roditelje i negdje otići samo uz tastovo dopuštenje.³¹⁴ Pri sklapanju bračnog ugovora između Stjepana Krpelića i supruge Lipice, *Stephanus Crepelig et Lipica, uxor Stephani*, s Obradom Bilkovićem, za udaju Radoslave, kćeri Lipičine i pastorka

³⁰⁸ SKŠK, dok. 222, str. 300.

³⁰⁹ Isto, dok. 224, str. 301.

³¹⁰ ŠBBV, str. 32.

³¹¹ Isto, dok. 64, str. 137-138.

³¹² Isto, dok. 125, str. 226-227.

³¹³ Isto, dok. 205, str. 341-343.

³¹⁴ Pederin, „Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st.“, 256.

Stjepanove, Stjepan i Lipica su za miraz Radoslavi obećali dati sve pokretnine i nekretnine nakon svoje smrti. Obrad je obećao da će skupa sa suprugom s njima stanovati za njihova života, hraniti ih, uzdržavati i pokopati, a dok su živi ne smije ih napustiti.³¹⁵

Rađala su se mnoga izvanbračna djeca o čemu svjedoči šibenski renesansni slikar Juraj Čulinović koji je smrtno bolestan zatražio od svoje žene Jelene, kćeri Jurja Dalmatinca, da se brine o njegovom izvanbračnom sinu Luki kojega je dobio s njihovom služavkom Margaritom Grgurević.³¹⁶ Kada je Margarita nakon devetgodišnje službe prestala raditi kod njega, kao miraz za udaju dobila je 100 libara.³¹⁷ Služavki Dražici, koju je zaposlio nakon Margarite, oporučno je ostavio 100 libara za vjernu službu i što će i dalje služiti njegovoj supruzi Jeleni, kćeri Jurja Dalmatinca.³¹⁸ Juraj je umro 6. prosinca 1504. godine, a supruga mu Jelena nepuna dva mjeseca poslije njega 22. siječnja 1505. godine. Sav svoj posjed u Šibeniku od 97,5 gonjaja, koji je sadržavao i miraz njegove supruge Jelene, ostavio je Pavlu, Jeleninom bratu (36 gonjaja) i Luki, svom izvanbračnom sinu (61,5 gonjaja).³¹⁹ Juraj Čulinović imao je i izvanbračnu kćer Stanu.³²⁰ Sličan slučaj nalazi se u bilježničkom zapisu od 30. lipnja 1449. godine u kojemu je ser Kršo, bojadisar iz Zadra, sin ser Nikole Radušića, *ser Chresius filius condam ser Nicolaus Radussich tinctoris de Iadra*, u svoje ime i kao skrbnik malodobnih sinova pokojnoga ser Nikole i zastupnik gospođe Roze, nekadašnje služavke pokojnoga ser Nikole (poslije supruge) i majke njegova sina Ivana, *dona Rosa olim seruitialis condam ser Nicolai predicti et Iohannis filii dicti condam ser Nicolai*, prenio sva zastupnička prava na Radivoja Milgostića, stanovnika Šibenika, *Radiuoius Milgostich habitator Sibenici*, da ih zastupa u svim potraživanjima u gradu Šibeniku.³²¹ Njihovi rodbinski odnosi jasniji su iz daljnjeg kupoprodajnog ugovora sastavljenog 16. srpnja 1449. godine u kojemu je navedeno da ser Kršo, skrbnik, sin pokojnoga ser Nikole Radušića, u svoje ime i kao skrbnik djece rečenoga ser Nikole te kao zastupnik gospođe Roze, svoje majke i Ivana, svoga brata, prodaje majstoru Mateju Smetčiću, krojaču iz Šibenika, *Matheus Smectich sutoris de Sibenico*, vrt po cijeni od deset libara malih.³²² Sličan odnos može se pretpostaviti u bilježničkom zapisu iz 1451. godine o dogovoru ser Nikole Draganića, šibenskog građanina, *ser Nicolaus Draganich ciuis Sibenici*, i Ivana Skaramuće, sina pok. Katarine (Kate), *Iohannes Scaramucia filius*

³¹⁵ ZGAR, dok. 162, str. 138-139.

³¹⁶ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 305.

³¹⁷ Isto, 271.

³¹⁸ Isto.

³¹⁹ Isto, 103.

³²⁰ Petar Kolendić, „Slikar Juraj Čulinović“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 43 (1920), 128.

³²¹ ŠBBV, dok. 110, str. 205-206.

³²² Isto, dok. 136, str. 244-245.

condam Chaterine siue Chate, njezinog nasljednika, koji je u svoje ime i u ime i umjesto svojih sestara izjavio da neće tražiti ništa više od dogovorenoga (učinjenoga) do toga dana između ser Nikole, pok. Katarine (Kate) i samoga Ivana od svih novaca, stvari i prihoda primljenih po ser Nikoli, u ime Katarine i Ivana, osobito od Baljka iz Crnice i Jurja Bobrigovića iz Ogorilice, *Bailcho de [Cermniza] et Georgio Bobrigouich de Ogoriliza*.³²³

Kada je Dragoje Biloević, *Dragoe Biloevich de Sibirico*, odsustvovao sedam dana iz Šibenika, njegova supruga Rada, *Rada*, pred vratima kuće našla je, u zoru, 1442. godine nahoće zamotano u plahtu, uzela ga u kuću, dala ga krstiti i nadjenula mu ime Jakov. Kada se Dragoje vratio kući i vidio dječaka odlučio ga je posvojiti, što je knez odobrio.³²⁴ Kanonik Juraj Kožičić izjavio je pred bilježnikom da je Leo njegov sin, *filius naturalis*, i ostavio mu imetak koji je uključivao i knjižnicu i nalog da on, ili netko drugi, pođe na hodočašće za njegovu dušu.³²⁵

6.4. DJECA

U izvorima se nalaze podaci o teškim porodicama koji su završavali smrću majke i djeteta, poput iznesenoga primjera Katarine, supruge brijača Ivana iz Corona. Kada su i preživjele porod žene su se suočavale sa smrću djece u mladoj dobi. Bile su trudne veliki dio svoga života, a preživjele djece bilo je malo. Niti žene u Europi u XV. stoljeću nisu bile u boljem položaju o čemu svjedoči autobiografija Margery Kempe u kojoj spominje samo odrasloga sina premda je rodila najmanje 14 djece.³²⁶ Iz prethodno navedenih oporuka vidi se određivanje prenamjene legata ako djeca umru u mladoj dobi. Pomisao da epidemija kuge, siromaštvo, bolest, Osmanlije koje su otimala djecu, nesreća, može majku u tren oka ostaviti bez djeteta mogla je utjecati na nevezivanje i slabu povezanost majki s djecom. Ta odvojenost još više je bila izražena kod plemkinja koje nisu dojile djecu pa često nisu uspostavile blisku povezanost do koje dovodi dojenje. Okrutnost siromaštva koja je primoravala davanje djevojčica od četiri godine za služavke, kako je zabilježeno u izvorima, govori o teškom djetinjstvu koje je i kratko trajalo, jer su djevojčice od 14 godina već bile punoljetne. Može se pretpostaviti da su ugovori o zapošljavanju male djece zapravo svojevrсни ugovori o udomljavanju, koji su tako sastavljeni zbog pravnih razloga. Mnoga dojenčad umirala su zbog nedostatka mlijeka. Žene iz viših društvenih slojeva rađale su brojnu djecu i unajmivale

³²³ ŠBBV, dok. 208, str. 345-346.

³²⁴ SKŠK, dok. 235, str. 305-306.

³²⁵ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 305.

³²⁶ Margery Kempe, *The book of Margery Kempe*, translated by B. A. Windeatt (London: Penguin, 2000), 6.

dojilje da bi se mogle posvetiti idućoj trudnoći. Na taj način stvorio se prostor za posao žena iz nižih slojeva da na taj način prehrane vlastitu obitelj.³²⁷ Svoju djecu dojile su same i ona su često bila zakinuta za mlijeko. Da je postojao strah kako djeca neće doživjeti punoljetnost pokazuje i oporuka Tomice, udovice Zorzinove, *Tomiza relictæ Zorzini*, iz 1437. Ona je oporučno namijenila Margariti, kćeri Jurja Crivocegliuestac, za vjeridbu ili za redovništvo 20 libri za izradu haljine ili tunike. Zatim je odredila da tim legatom raspoložu izvršitelji oporuke po svojoj savjesti u slučaju da Margarita umre u dječjoj dobi.³²⁸ Marislava, udovica Radana Milenića, oporučno je sve svoje nekretnine i pokretnine ostavila sinu Martinu i kćeri Margariti, ali uz klauzulu da ako umru bez nasljednika sve ostavlja katedrali sv. Jakova.³²⁹ Šibenski statut propisivao je da oporučitelji moraju svojim zakonitim nasljednicima ili nasljednicama ostaviti najmanje polovicu svoje imovine.³³⁰ Roditelji su mogli preferirati pojedinu djecu četvrtinom vrijednosti pokretnina i nekretnina izuzev kuća i stvari domaćinstva koje je prema statutima i propisima zabranjeno davati kćerima.³³¹ Kćeri su kao i sinovi zakonite ako o tome postoji javno mišljenje, posebno dokazivanje nije bilo potrebno.³³² Muška i ženska djeca jednako nasljeđuju ostavštinu osim zaredene djece i one u samostanima. Posebnost šibenskog statuta je odredba po kojoj nasljednice ženskog spola ne mogu imati dijela u očevim kućama u gradu Šibeniku ili naslijediti očevu kuću u gradu Šibeniku, koje pripadaju isključivo sinovima i njihovim muškim potomcima.³³³ V. Pezelj navodi da takvu odredbu ne poznaju druga pravna područja na istočnoj obali Jadrana.³³⁴ Majčinu kuću nasljeđuju kćeri, ako sinovima pripadaju kuće po ocu, ali ako sinovi nemaju kuće po ocu, tada imaju udjel u majčinoj kući.³³⁵ Za bezoporučno nasljeđivanje vrijedi ista odredba.³³⁶ Nakon smrti roditelja maloljetna djeca dobivali su skrbnike koji su brinuli o njima i njihovoj imovini. Skrbnike siročadi postavlja knez i kurija među rođacima s majčine i očeve strane, osim kada su majka ili otac oporučno odredili staratelje.³³⁷ Primjer bezoporučnog preminuća roditelja je Ivan de Avancio, *Iohannes de Avancio*, zapovjednik Velike kule u šibenskoj luci, koji je umro bez oporuke ostavivši malodobnu kćer Klaru za koju je djed po majčinoj liniji Bartolomej Foscari, *Bartholomei Foscari de Trevisio*, zatražio da se za nju imenuje skrbnik

³²⁷ Nikolić, „Profesija – hraniteljica: dojilje“, 1.

³²⁸ ŠBPP, 137.

³²⁹ Ladić, „Šibensko 'vrijeme katedrale'“, 66.

³³⁰ KSZR, knj. 5, pogl. 21.

³³¹ Isto, knj. 4, gl. 64, str. 142.

³³² Isto, knj. 3, gl. 6, str. 95.

³³³ Isto, knj. 5, gl. 22, str. 160.

³³⁴ Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, 184.

³³⁵ KSZR, knj. 5, gl. 22, str. 160.

³³⁶ Isto, knj. 5, gl. 24, str. 161.

³³⁷ Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, 180.

te je knez za skrbnika odredio spomenutog djeda.³³⁸ Prodaju svih prava i udjela iz očeve ostavštine ugovorila je Jelena, kći pokojnoga Petra Bogdanića iz Šibenika, *Ellena filia condam Petri Bogdanich de Sibenico*, koja je svome očuhu Nisi Slipčiću iz Šibenika, *Nissa Slipcich de Sibenico*, prodala sva svoja prava i udjele koji su joj pripadali u trećini dobara i prava njezina oca kao i urode i prihode dobara koji su joj ostavljeni prema očevoj oporuci. Ta dobra, koja je do tada držao i posjedovao s Radoslavom, *Radoslaua*, svojom suprugom i Jeleninom majkom, rečeni Nisa kupio je po cijeni od osamdeset libara malih, koje je obećao platiti Jeleni ili ser Nikoli Mihoitiću, njenom zastupnikom u tom pravnom poslu.³³⁹

Sačuvani su ugovori u kojima su žene ugovarale davanje djece na zanat. Šibenčanka Ruža, *Rusa de Sibenico*, 1453. godine dala je svog sina Radiča, *Radichius*, majstoru Radi, klesaru iz Dubrovnika, stanovniku Šibenika, *magister Radus lapicida de Ragusio, habitator Sibenici*, za šegrta, *pro discipulo*, da šest godina kod njega izučava klesarski obrt i nakon toga dobije od majstora jedan zlatnik i odjeću. Za detalje ugovora majstor jamči imovinom, a za neizvršavanje ugovorenoga prijetila mu je i kazna od 25 malih libara.³⁴⁰ Vukna, udovica pokojnoga Jurja Plavšića iz Vrpolja u šibenskome kotaru, *Vuchna relictia condam Georgii Plafsich de Verpolglie districtus Sibenici*, i Pavao Plavšić iz sela Prodolje, *Paulus Plafsich de villa Prodolglie*, dali su 1449. godine Marka, *Marcus*, sina rečene Vukne i Pavlova nećaka, majstoru Tomi Stojslaviliću, postolaru iz Šibenika, *magister Thomasius Stoislauilich cerdo*, da pet godina kod njega izučava postolarski obrt te se utvrđuju međusobne obveze.³⁴¹

6.5. UDOVIŠTVO, PREUDAJA, RASTAVA, SMRT

U odnosu na udate žene udovice su bile u relativno povoljnijem položaju.³⁴² Šibenski statut zabranjuje uznemiravanje udovice u odnosu na imovinu muža.³⁴³ Oporučitelji su svojim ženama ostavljali dio dobara na doživotno uživanje, koji bi poslije njihove smrti pripali djeci. Ako je muž umro bez oporuke i bez nasljednika, općinski prokurator i jedan pokojnikov rođak sastavili bi inventar dobara pokojnika i udovici dokle god živi časno kao udovica pružali primjereno uzdržavanje od dobara i od prihoda pokojnika. Nakon njene smrti dobra su prelazila na zakonite nasljednike pokojnika.³⁴⁴ Udovištvo je donosilo poslovnu slobodu, ali je

³³⁸ SKŠK, dok. 163, str. 252.

³³⁹ ŠBBV, dok. 114, str. 210-211.

³⁴⁰ ŠBPI, dok. 14, str. 126.

³⁴¹ ŠBBV, dok. 73, str. 150-151.

³⁴² Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, 177.

³⁴³ KSZR, knj. 2, pogl. 52.

³⁴⁴ KSZR, knj. 5, pogl. 30.

i često ugrozilo osnovnu egzistenciju. O nezavidnom položaju udovica govori i ugovor koji je 1450. godine sklopila Jelka, udovica pokojnoga Jakova Dogonića iz Petrova Polja, stanovnica Šibenika, *Ielcha relictā condām Iacobi Dogonich de Petrouopolglie habitatrix Sibenici*, s Markom Dragošićem iz Šibenika, *Marcus Dragosich de Sibenico*, da će mu služiti do njegove smrti i kod njega stanovati uz utvrđivanje međusobnih obveza.³⁴⁵ Oporučitelji su često ostavljali svojim ženama dobra ili dio dobara na doživotno korištenje, koja su nakon njihove smrti pripala djeci ili crkvi.³⁴⁶ Ivan Ruić, *Iohannis Ruich de Sibenico*, je svojoj zakonitoj ženi Marislavi, *Marislaue vxori sue legittime*, ostavio na doživotno korištenje, *ad vsufructuandum in vita sua*, polovicu svih svojih pokretnina i nekretnina, koja su nakon njezine smrti trebala pripasti njihovoj djeci Tomi, Jakovu i Andriji. Ako joj djeca ne bi bila poslušna, tada, u slučaju smrti, može svojom polovicom dobara slobodno raspolagati. Sinovima je još naložio da, u skladu sa svojim mogućnostima, izdržavaju sestru Veselu do njene smrti.³⁴⁷ U Šibeniku udovica je mogla uživati u suprugovim dobrima samo do preudaje ili do trenutka kada je poželjela izlučiti svoj miraz. U tom trenutku uklanjala se iz kuće, vraćao joj se njen miraz i dobra i oduzimalo uzdržavanje i odijevanje.³⁴⁸ Ovaj postupak bio je uobičajen u cijeloj Dalmaciji.

O poteškoćama na koje su nailazile udovice koje su se preudale saznaje se iz deset bilježničkih zapisa koji se odnose na plemkinju Katarinu, *domina Chatarina*, suprugu Lovre pok. Grgura Stričića, *Laurencius condām Gregorii Stricig de Scibinico*, i udovicu pok. Jurja Ciprijanova Radinova, *uxor relictā olim Georgii Cipriani Radini*. U prvom dokumentu od 4. srpnja 1398. izvršitelji oporuke Ivan pok. Ciprijana Radinova i Luka Kožičić, *Iohanes Cipriani Radini et Luchas Cosicig*, traže od Lovre i Katarine da predaju sve pokretnine i nekretnine pok. Jurja navedene u inventaru njegovih dobara, osim trinaest stavki zlatnog i srebrnog nakita, bisera, tkanina i odjeće, navedenih u dokumentu za koje je Katarina izjavila da nisu kod nje i osim jela, pića, ulja, vina za uzdržavanje nje i sina Pavla kojeg je dobila u braku s pok. Jurjem.³⁴⁹ U idućem dokumentu od 9. kolovoza izvršitelji oporuke traže od Lovre da preda sve pokretnine i nekretnine opisane u inventaru, kako se obvezao u dokumentu od 4. srpnja.³⁵⁰ U sljedećem dokumentu od 11. kolovoza Lovro u svoje i Katarinino ime izjavljuje da je primio 150 libara od izvršitelja oporuke, kao dio ukupnog

³⁴⁵ ŠBBV, dok. 196, str. 329-330.

³⁴⁶ ŠBPP, 122.

³⁴⁷ Isto, dok. 5, str. 130.

³⁴⁸ KSZR, knj. 5, pogl. 41.

³⁴⁹ ZGAR, dok. 20, str. 29-30.

³⁵⁰ Isto, dok. 44, str. 47.

iznosa od 600 libara, koji su izvršitelji dužni predati Katarini u skladu s presudom od 4. srpnja 1395. godine.³⁵¹ U daljnjem bilježničkom zapisu od 14. kolovoza Lovro u svoje i Katarinino ime, kao jedna strana, i izvršitelji oporuke, kao druga strana, odabiru Vukšu Draganova šibenskog arhiđakona i Deodata šibenskog primićira, *Vulcxa Dragany, arhidiaconus Scibinicenses et Deodatus*, za suce pomiritelje u vezi spornih stavki.³⁵² U idućem dokumentu od 18. kolovoza izvršitelji oporuke prodali su na dražbi vrt s pet maslina pok. Jurja za 20 libara.³⁵³ U daljnjem dokumentu od 31. kolovoza izvršitelji oporuke potvrđuju da su od Katarine dobili 120 libara prema presudi koju je donio Vukša Draganov kao nagodbu za trinaest spornih stavki zlatnine, srebrnine, bisera, odjeće i tkanina, koje su svaka posebno i detaljno navedene u dokumentu.³⁵⁴ U idućem zapisu od 3. rujna spominje se i sin pok. Jurja, Ciprijan, *Ciprianus, filius Gregorii condam Cipriani Radini de Scibinico*, koji sklapa sporazum sa susjedom oko gradnje zida.³⁵⁵ U sljedećem dokumentu od 21. rujna izvršitelji oporuke potvrđuju da su od Katarine primili predmete iz ostavštine njenog pokojnog supruga koje je morala vratiti jer se preudala nakon što je ostala udovica.³⁵⁶ Isti dan sklopili su novi ugovor u kojemu izvršitelji oporuke daju Katarini 350 malih libara kao ostatak od ukupnog miraza u iznosu od 600 malih mletačkih libara.³⁵⁷ Isti dan sklapa se i treći ugovor u kojemu Lovro prima od Katarine, kćeri pok. Ivana Mužinića, *Chatarina, filia olim Iohanis Muginig*, miraz od 600 libara malih mletačkih denara i obećaje da će čuvati miraz i vratiti ga njoj ili komu bude pripadao u slučaju njezine smrti ili rastave braka.³⁵⁸ Na preudaju se odnosi i dražba održana 1433. godine radi isplate miraza Margarete, nekadašnje žene pok. Jurja Čulinovića iz Skradina, stanovnika Šibenika, koja se ponovno udala za Disina Gonirebića. U tu svrhu skrbnici Čulinovićeve kćeri Magdalene, *Magdalena filia pupilla condam Georgii Chiulinouich de Scardona habitator Sibenici*, prodali su zemljište od dva gonjaja za 31 libru i 4 solida.³⁵⁹

Žena koja je bila postavljena za izvršiteljicu oporuke muža u slučaju ponovne udaje lišava se te dužnosti, a na njeno mjesto dolaze općinski prokurator.³⁶⁰ Primjer udovice postavljene za izvršiteljicu oporuke svoga supruga nalazi se u spisima šibenskoga kneza

³⁵¹ ZGAR, dok. 47, str. 49.

³⁵² Isto, dok. 51, str. 52-53.

³⁵³ Isto, dok. 54, str. 54-55.

³⁵⁴ Isto, dok. 65, str. 63-64.

³⁵⁵ Isto, dok. 66, str. 64-65.

³⁵⁶ Isto, dok. 73, str. 69-70.

³⁵⁷ Isto, dok. 74, str. 70-71.

³⁵⁸ Isto, dok. 75, str. 71.

³⁵⁹ ŠBII, dok. 22, str. 125-126.

³⁶⁰ KSZR, knj. 5, pogl. 16.

Fantina iz 1442. godine u inventaru načinjenom poslije smrti Mihovila iz Tarvisia, gdje se navodi da je njegova udovica Katarina, *Chaterina relictā Michaelis de Tarvisio*, izvršiteljica oporuke. Naveden je inventar njegovih pokretnina, predmeti kućanstva i odjeće te njegova jamstva. Supruga kao izvršiteljica oporuke mora platiti 32 libre za troškove njegova pokopa, 5 dukata za oporuku, 10 libara za 40 misa koje će voditi njegov duhovni otac, 19 libara za 2 kokoši i ostalu hranu za vrijeme njegove bolesti koja je trajala 21 dan. Također u skladu s običajima mora platiti troškove ručka za kruh, meso i vino koji su potrošeni na dan njegove smrti.³⁶¹

Rastava braka u Šibenskom statutu spominje se u vezi preljuba, kada je moglo doći do rastave braka presudom crkvenog suda. Kada je žena povodom preljuba bila rastavljena od muža prema osudi crkvenog suca i došla je pred kneza i kuriju sa zahtjevom povrata miraza od strane supruge, statut je nalagao „da se strašnim pogledom ili licem izbaci iz suda i ne treba je slušati o takvom traženju.“³⁶² „Ako bi pak njezin muž bio tako prezirljiv ili bi se našao toliko prijekoran, da takvu ženu, na taj način rastavljenu, odvede kući i pomirivši se njome postupa kao časnom i dobrom ženom“ u takvom slučaju statut dopušta ženi da može natrag zatražiti svoj miraz i imati na njega pravo.³⁶³ Rastave braka bile su rijetke, a o njihovom postojanju govori i potvrda Lovre pok. Grgura Stričića o primitku miraza u gore navedenom primjeru, koji je obećao da će čuvati miraz i vratiti ga supruzi ili komu bude pripadao u slučaju njezine smrti ili rastave braka.³⁶⁴ Zabilježen je i slučaj Ružice, nevjestice Pavla Prvkovića, koja je zbog dugog izbivanja supruge koji je služio na galiji u Levantu, 1497. godine napustila svekrovu kuću.³⁶⁵

Iz oporuka šibenskih žena vidljivo je da ne žele ostaviti nesređene poslove nakon svoje smrti. Stoja, žena Vlatka Milorića, *Stoia uxor Vlatici Milorich*, ostavila je oporukom iz 1437. godine polovicu svojih pokretnina i nekretnina svojoj djeci, koje nasljeđuje otac ako djeca umru bez zakonitih nasljednika. Od druge polovice četvrtinu je ostavila svome mužu, a četvrtinu majci, pod uvjetom da Vlatko časno i u skladu sa svojim mogućnostima uzdržava njezinu majku, *teneatur alire dictam eius matrem honorifice secundum eius facultatem*. Ako ne bi tako postupao majka je mogla slobodno raspolagati svojom četvrtinom dobara.³⁶⁶ Povezana s ovom oporukom je darovnica iz 1451. godine koju je sastavio bilježnik Bonmatej

³⁶¹ SKŠK, dok. 192, str. 280-282.

³⁶² KSZR, knj. 5, dok. 50, str. 171-172.

³⁶³ Isto.

³⁶⁴ ZGAR, dok. 75, str. 71.

³⁶⁵ Pederin, „Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st“, 253, 272.

³⁶⁶ ŠBPP, dok. 3, str. 128-129.

i u kojoj su Stojina sestra i njen suprug darovali Vlatku Stojin dio jednog nepodijeljenog zemljišta.³⁶⁷ Dva brevijarija Indricusa de Indricisa sastavljena su na molbu i traženje ser Pavla Buntića, izvršitelja oporuke pokojne gospođe Svile Volkočeve, *domina Suila Volcoceua*, radi isplate njenog duga prema oporuci. Jedno njeno zemljište od osam gonjaja zasađeno vinovom lozom i maslinama po cijeni od 13,5 libara po gonjaju u mjestu Stublja kupio je ser Stjepan Marženić, *ser Stefanus Merzenich de Sibenico* nakon što je općinski glasnik Radač, *Radach*, po nalogu rektora Danijela Dujmova, *ser Daniel Doymi*, tijekom petnaest i više dana po trgovima, crkvama i drugim uobičajenim mjestima grada Šibenika oglašavao prodaju tog zemljišta, ser Marženić ponudio je najbolju cijenu.³⁶⁸ Nakon identičnog postupka njeno drugo zemljište ponuđeno na dražbi radi podmirenja duga po oporuci po cijeni od 15 libara denara po gonjaju kupio je ser Juraj Vesković, *Georgius Veschouich de Sibenico*.³⁶⁹ Kuća Marice, kćeri pokojnoga Mihovila Buldrina i žene Jakova Ostojića kožara, *domus Marize filie condam Michaeli Buldrin de Sibenico et vxoris Iacobi Ostoych pelizarii*, prodana je za 61 libru ser Martinu Dudliću, *ser Martinus Dudlich de Sibenico*, radi podmirenja njenog duga od 185 libri ser Mauru de Rasol, *ser Mauro de Rasol*.³⁷⁰ Radi isplate duga prema oporuci, nakon Radačevog oglašavanja po ulicama i trgovima Šibenika, prodana je kuća plemkinje Margarete, udovice pokojnoga ser Stjepana Jurića, *olim domine Margarite relictæ olim ser Stefani Iurich de Sibenico*, za 920 libara, a sastavljanju dokumenta prisustvovali su njeni i nasljednici njene majke plemkinje Matije, *domine Mathie olim matris dicte domine Margarite eiusque domine Margarite heredes ibidem presentium*.³⁷¹ Dražbe su se održavale i radi prodaje nekretnine da se ispuni legat iz oporuke kako je postupljeno 1433. godine prodajom vinograda od 12 gonjaja i 12 lakata vlasnice Dobre Kušićeve da se može izvršiti legat iz njene oporuke. Udovice kao izvršiteljice oporuka prodaju nekretnine za isplatu duga preminulog supruga poput Vele, udovice i izvršiteljice oporuke pokojnoga kovača Martina Stančića, *Vella relictæ condam Martini Stancich fabri de Sibenico*, koja je prodala dućan, *una apoteca*, za četiristo libara, da podmiri dug prema oporuci.³⁷² Odjeća je bila dragocjena i skupa, zbog čega je često bila legat u oporukama. Mara, udovica Mihovila Muntanića, *Mara relictæ Michaelis Muntanich*, u svojoj oporuci iz 1437. ostavlja Stani Bogonich vrt i crnu haljinu od latinskog sukna, *unam suam clamidem nigram pani latini*. Šibenskim ženama izuzetno je bilo važno da

³⁶⁷ ŠBBV, dok. 210, str. 348-349.

³⁶⁸ ŠBII, dok. 7, str. 108-109.

³⁶⁹ Isto, dok. 8, str. 110-111.

³⁷⁰ Isto, dok. 15, str. 118-119.

³⁷¹ Isto, dok. 17, str. 120-121.

³⁷² Isto, 119-120.

budu dostojno pokopane u skladu sa svojim položajem u društvu i običajima koji su vladali u Šibeniku. O važnosti dostojnoga pokopa u skladu sa statusom detaljno se govori u poglavlju o legatima.

6.6. ŽENE SUBJEKTI I OBJEKTI KAŽNJIVIH DJELA

Šibenski statut propisivao je kazne za nasilje prema ženama, jer je „nasilje nad ženama groznija povreda od ostalih, pa se smatra kao prvi zločin poslije ubojstva“.³⁷³ Počevši od sitnih uvreda u poglavlju *O odvratnim ili teškim i uvredljivim riječima*³⁷⁴ za riječi sramoćenja „tvoja je žena bludnica“ plaćala se kazna od četiri libre malih denara Šibenskoj općini. Za skidanje pokrivala s glave, prema poglavlju *O kažnjavanju onih koji skinu nekoj ženi s glave hovrlicu*,³⁷⁵ rubac ili kakav drugi ukras, ili ga bace plaćala se kazna Općini od 40 solda malih denara, a ako je žena plemenita i časna kazna je iznosila deset libara. U cijelome Statutu kazne se razlikuju ovisno o položaja žene u komuni. Za silovanje udate žene, djevojke ili udovice dobra glasa i ugleda, gubio se život, izuzev ako se djevojka ili udovica udala za silovatelja,³⁷⁶ dok se za silovanje robinje ili služavke plaćala kazna od 50 libara malih denara.³⁷⁷ Kazna za nasilje nad ženom koja je općila s muškarcem prepuštena je slobodnoj ocjeni šibenskog kneza,³⁷⁸ a za silovanje žene zla glasa, naime javne bludnice, bila je šest libara malih denara, od kojih je jedna trećina išla povrijeđenoj osobi.³⁷⁹ Silovanje vlastite robinje i služavke oslobađalo ju je od ropske veze i ako je bila robinja više braće i sestara.³⁸⁰ Za nasilje nad vlastitom služavkom dobra glasa kazna je iznosila od pedeset libara malih denara naniže, a za nasilje nad tuđom služavkom kazna je iznosila od sto libara naniže.³⁸¹ Događala su se i ubojstva žena te je zabilježena tučnjava u selu Tucanj, *lacum vocatum Cofza*, koja je izbila 1442. godine zbog ubojstva supruge Stjepana Morgašića, *Stefanus Morgasich*, i u kojoj je Stjepan gotovo na smrt ranjen.³⁸² U istom dokumentu je zabilježeno da je Ivanac

³⁷³ KSZR, knj. 6, gl. 61, str. 189.

³⁷⁴ Isto, knj. 6, gl. 3, str. 175.

³⁷⁵ Hovrlica – kolo od platna (kovrljak) koje žena stavlja na kosu. Pokrivača – veliki rubac, stoji na kovrljaku, za koji se prikopča pribadačama. Pokrivalo za glavu, kao ženski odjevni predmet, vrlo često spominje u notarskim dokumentima istočnojadranskih komuna. Vidi: Zrinka Novak, „Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu“, *Historijski zbornik* 62, 2 (2009), 315–343.

³⁷⁶ KSZR, knj. 6, gl. 61, str. 189.

³⁷⁷ Isto, knj. 6, gl. 62, str. 189.

³⁷⁸ Isto, knj. 6, gl. 63, str. 190.

³⁷⁹ Isto, knj. 6, gl. 64, str. 190.

³⁸⁰ Isto, knj. 6, gl. 65, str. 190.

³⁸¹ Isto, knj. 6, gl. 66, str. 190.

³⁸² SKŠK, dok. 119, str. 225.

Žolković iz Orišja, *Ivanac Xolchovich de villa Orissie*, 1442. ubio svoju ženu Radoslavu jer je želio živjeti s priležnicom Janjom, *concubinam nomine Agniam*, koja je stanovala s Dobricom, udovicom Mihovila Tavilića, *domina Dobriza, relictā condā Michaelis Tavailich*. Na početku svjedočanstva o tom događaju navedeno je i da su vlasi u selu Tucanj kamenjem pretukli u njenom domu Pribu, ženu Dijana Miltenića, *Priba uxor Diani Miltenich*. Zanimljivo je da se među svjedocima spominje i jedna žena, Ruža Miloševa, *Ruxa Milloseva*, i njeno zanimanje, vrtlarica, *ortolana*.³⁸³ Bilo je mnogo tučnjava, ružnih riječi, psovki i uvreda među ženama.³⁸⁴ Među spisima šibenskog kneza Fantina de cha de Pesaro čak se osamnaest dokumenata odnosi na vrijeđanja u kojima su učesnice žene. Tako je Kata, udovica zlatara Pavla, *Cata, relictā Pauli, aurificis de Sibinico*, dobila 1443. godine kaznu od 10 libara kao i Milutin Tetić, *Milutin Tetich de Sibinico*, zbog međusobnih uvreda.³⁸⁵ Iste godine ista kazna određena je Kati Pasedelić, *Cata Thomasii Pasdelich*, i Mandici Puljanin, *Mandiza Marci Puliani*, zbog međusobnih uvreda.³⁸⁶ U slučaju vrijeđanja žene kaplara Petra, *Petrus de Venetiis, caporalis*, 1441. godine, svjedokinja Ruža, žena Andrije oružarnika, *Roxa uxor Andree, spatarii, testatrix*, navela je uvredu koju je Katica Ražina, *Catiza Raxina*, izrekla kaplarovoj ženi: „*Exi fuera di questo hospedal hospiedaliera*“.³⁸⁷ Kako je *hospiedaliera* odgojenica u gradskom sirotištu, ta riječ bila je pogrdni izraz za žensku osobu.³⁸⁸ U grupnom vrijeđanju 1443. godine na kaznu od 25 udaraca šibom osuđene su s jedne strane Ruža udovica Bogavac, *Ruxa relictā Bogavc*, njena kći Margareta, *Margarita*, zatim Stojka, udovica Stojana Babića, *Stoicha relictā Stoiani Babich*, i njena kći Dobra, i s druge strane Ivana, žena Antuna Ugolinija iz Venecije, *Iohanna uxor Anthonii Ugolini de Venetiis*.³⁸⁹ Iste godine za međusobne uvrede majke i sina, Jelene i Laurencija Grigorevića, *Laurinac Grigorevich et Ielina*, s jedne strane, i supružnika Nikole i Bogdane Kostojević, *Nicolaus Costoevich et Bogdana*, s druge strane, određena je kazna od 2 libre svakome.³⁹⁰ Zanimljiv je odnos kazni prema dvjema stranama u međusobnom vrjeđanju 1443. godine, kada je pekarici Jelki i njevoj kćeri, *Jelcha pistoressa et filia sua*, određena kazna od 25 udaraca šibom ako se usude vrijeđati Margaretu Bidičju i njene kćeri, *Margarita Bidichia*, kojima je određena kazna

³⁸³ Isto, dok. 119, str. 226.

³⁸⁴ Slavica Stojan, „Žene psivačice i psovanje žene“, u: *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, pr. Andrea Feldman (Zagreb: Institut Vlado Gotovac, Ženska infoteka, 2004.), 141-156.

³⁸⁵ SKŠK, dok. 247, str. 312.

³⁸⁶ Isto, dok. 263, str. 318.

³⁸⁷ Isto, dok. 94, str. 205-206.

³⁸⁸ Isto, str. 529.

³⁸⁹ Isto, dok. 274, str. 324.

³⁹⁰ Isto, dok. 275, str. 324.

od 25 libara ako se usude vrijeđati Jelku i njenu kćer.³⁹¹ Najveća kazna određena je 1441. godine Margariti ženi Milinovej, *Margarita uxor Milini et soror presbyteri Messani*, i ženi Donata iz Venecije, *uxor Donati de Venetiis*, čak po 25 libara svakoj radi vrijeđanja i po 50 libara svakoj zbog loših postupaka.³⁹² Nije jednostavno odrediti u koju kategoriju svrstati postupak Stane, kćeri Radoslava iz Bosne, *Stana filia Radoslaui de Bossnia*, koja se obvezala platiti ser Luki Butrišiću, *ser Luca Butrissich nobilis Sibenici*, šest dukata za zlatni prsten i pojas ukrašen srebrom, koje je dobila, a nije platila. Dukate treba otplatiti živeći sa ser Lukom i služeći njemu i njegovoj obitelji dok ne isplati spomenuti iznos.³⁹³ Iz sudskih spisa vidljivo je postojanje preljuba, prostitucije, podvođenja, nasilja, ubojstva žena, silovanja.³⁹⁴ Bilo je i lažnih svjedočanstava³⁹⁵ i vrijeđanja svećenika.³⁹⁶ Kao zanimljivost, vrijedno je spomena, da su muškarci, tada kao i danas, dobacivali ženama, što se vidi iz kneževa naloga 1442. godine kaplaru Petru, *ser Petrus de Venetiis, caporalis*, i vojniku Nikoli, *Nicolaus Abramo, stipendiarius*, da pod prijetnjom kazne od 10 libara ne smiju ništa dobacivati ženama koje ulaze ili izlaze kroz kopnena vrata.³⁹⁷ Otimanje dječaka, djevojaka i žena u 15. stoljeću u Šibeniku usporedivo je s istim kriminalnim radnjama u 21. stoljeću o čemu govori poglavlje 167 u Knjizi reformacija pod naslovom *Dječaci se ne smiju odvoditi izvan Šibenskog distrikta*.³⁹⁸ U njemu se pod prijetnjom kazne od 100 libara, bičevanja i označavanja usijanim žigom zabranjuje svodiljama i podvodnicima odvođenje dječaka, djevojaka ili bilo koje žene izvan Šibenskog distrikta.

7. ŠIBENSKE ŽENE U KOMUNALNO-GOSPODARSKOM ŽIVOTU

Premda je glavna karakteristika šibenskih žena u 15. stoljeću skrb o obitelji i svemu što je povezano s obitelji, žene su bile i radnice koje su neumornim radom pridonosile boljitku života. Ekonomska diferencijacija utječe na život svih društvenih slojeva u Šibeniku kako u materijalnom životu, u stanovanju, odjevanju, prehrani, školovanju, tako i u društvenim odnosima. Plemićki stalež novac je stjecao iz vlasništva nad solanama, dućanima, mlinovima, brodovima, kućama, vinogradima, maslinicima, oranicama, vrtovima. O ekonomskom stanju pripadnika komunalnog društva svjedoče popisi ostavština koji za plemiće iznose i dvadesetak

³⁹¹ SKŠK, dok. 284, str. 328-329.

³⁹² Isto, dok. 102, str. 208.

³⁹³ ŠBBV, dok. 153, str. 268-269.

³⁹⁴ Isto, 145.

³⁹⁵ SKŠK, dok. 231, str. 304.

³⁹⁶ Isto, dok. 228, str. 302-303.

³⁹⁷ Isto, dok. 202, str. 288-289.

³⁹⁸ KSZR, knj. ref., dok. 167.

stranica ispisa nekretnina i pokretnina, za bogatije pučane dvije do tri stranice, a za obične pučane i distriktualce niti polovicu stranice teksta.³⁹⁹ Poslovi distriktualaca, pučana i pučanki bili su vezani uz obrte i obradu zemlje. Distriktualke su na selu radile skupa s muževima na poljima, radile namirnice, orale, sijale, pomagale u sjetvi, čupale korov, kosile žito, lovile ribu, čuvale ovce, radile u mlinu, nosile vodu za kućne potrebe, uzgajale povrće u vrtu, hranile životinje, muzle krave, sakupljale ljekovito bilje i trave, bobice, gljive, orašaste proizvode. Mužnjom krava, ovaca i koza dobivale su mlijeko od kojeg su pravile mlječne proizvode, maslac i sir,⁴⁰⁰ od peradi dobivale su jaja, uzgajale su stoku za prodaju.⁴⁰¹ Bavile su se voćarstvom i skupljale plodove. Šibenske distriktualke grebenale su i prele vunu, držeći na lijevom boku preslicu s vunom s koje su prstima lijeve ruke oblikovale nit koju su desnom rukom namatale na vreteno. Prele su neprestao kod kuće, na paši, uz kućne poslove. Bezbrojne žene imale su vlastitu preslicu od rođenja do smrti, a na njoj su naučile presti već kao djevojčice. Preslica je mogla biti običan štap oko kojeg je bila namotana vuna, a vreteno je bilo manji drveni štapić. Kolovrat je izumljen tek u 16. stoljeću.⁴⁰² Šibenske građanke skrbile su o bolesnicima u svojim domovima, u samostanima i u hospitalima. Pripadnice bogatijeg i plemićkog staleža držale su ključeve smočnice u kojoj se nalazila hrana i piće, nadzirale su služavke i slugе, nabavu i kuhanje obroka, sušenje mesa, pravljenje zaliha za zimu. Najsiromašniji sloj žena u mladosti je preživljavao od prostitucije, a ako su doživjele starost tada im je preostala samo prošnja.

7.1. ZAPOSLENE ŽENE

Šibenski statut spominje služavke, krčmarice, dojilje, preprodavačice i osobe koje predu. Značaj predenja, raširenog po cijeloj Europi zbog vrijednosti koje je donosilo obitelji, odrazio se i u Statutu. Žene su uz rad prele i za to koristile svaki trenutak te im Statut propisuje mjesta gdje to ne smiju raditi. U šestoj knjizi Statuta poglavlje 74 ima naslov *Neka se nijedna osoba ne usudi presti kraj peći*, a predviđena kazna za svaki pokušaj je 5 solda malih denara.⁴⁰³ Iduće poglavlje zabranjuje preprodavačicama i piljaricama da predu na trgu

³⁹⁹ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 304.

⁴⁰⁰ "Morlački sir" (casei murlachi) su šibenski plemići na veliko otkupljivali od Vlaha i dalje preprodavali, ŠBBV, 26.

⁴⁰¹ Za konja se dobivalo osam dukata, dvanaest malih libara za magarca i petnaest malih libara za vola, ŠBBV, 26.

⁴⁰² Georges Duby i Michelle Perrot, *A history of women in the West, 2, Silences of the Middle Ages*, 327.

⁴⁰³ KSZR, knj. 6, gl. 74, str. 193.

pod prijetnjom iste kazne,⁴⁰⁴ što govori da su piljarice i preprodavačice koristile vrijeme dok nije bilo kupaca za predenje. Iduće poglavlje zabranjuje krčmaricama pod prijetnjom iste kazne od 5 solda malih denara da predu u krčmi, zatim da krčmu drže otvorenu poslije trećeg zvuka zvona i nedjeljom prije mise.⁴⁰⁵ Sudeći po bilježničkom zapisu preprodavačica Mara Vrdebela, *Mara Vrdebela, revendericola*, bavila se preprodajom žita, jer je 1442. godine založila svoje stvari zbog duga od 15 libara i 7 soldi za žito kupljeno od plemića Bartola Sporčića, *Bartholus Sporcich*.⁴⁰⁶ Navedeno je da je založila nove ženske čizme i plavu rašu.⁴⁰⁷ Posao dojilje bio je od najvećeg značaja u svim dalmatinskim komunama. Pripadnice nižih i siromašnijih slojeva bile su zaposlene kao dojilje u obiteljima viših staleža, u hospitalima i nahodištima koji su brinuli o napuštenoj djeci.⁴⁰⁸ Žene iz viših staleža djecu nisu dojile zbog različitih razloga, ali najvažniji razlog bio je da se što prije osposobe za iduću trudnoću. „Idealna dojilja je bila neudata žena ili udovica – slobodna od obiteljskih veza, čije je dijete umrlo pa se mogla potpuno posvetiti svojem štíćeniku. Nije se naime smatralo dobrim da žena istovremeno doji više djece.“⁴⁰⁹ Dojenje je trajalo i dvije godine, za koje vrijeme je dojilja imala osiguran posao. Na poznatom primjeru zadarskog suknara Mihovila⁴¹⁰ iz 1375. godine zna se i cijena dojenja koja je bila 30 solida godišnje, što za dvije godine iznosi 60 solida. Vrijedno je navesti poznati Kotruljevićev citat o dojiljama: „Mnogo hvalim kad ih doje vlastite majke, jer djeca mnogo nasljeđuju preko mlijeka. Ako majka nema mlijeka, što se događa, moraš naći ženu, dobro građenu, lijepu, ćudorednu, zdravu i lijepih crta lica, a osobito trijeznu, da ti doji dijete. Učinit ćeš da ne pije vina dok doji, jer se time kvari krv.“⁴¹¹ Potražnja za dobrim radnicama bila je aktualna i u 15. stoljeću, o čemu govori 217. poglavlje Knjige reformacija iz 1431. koje propisuje kazne za one koji odmamljuju iz službe služavke i dojilje i preuzimaju ih u svoju službu. Kazna za odmamljivanje bila je 25 libara malih denara.⁴¹² Među spisima kancelarije kneza Fantina de cha de Pesaro nalaze se i dva dokumenta koja se odnose na preotimanje služavki. Krznar Nikola Oršić, *Nicolaus Orsich, piliparius*, tužio je 1442. godine Šibenčanina Mihovila Čavalovića, *Michael Chevalovich de Sibirico*, za odvođenje služavke Margarite, *famula puella nomine Margarita*. Knez je dosudio da se Margarita mora vratiti Oršiću i služiti mu još dvije godine, a on je mora prema njoj

⁴⁰⁴ KSZR, knj. 6, gl. 75, str. 193.

⁴⁰⁵ Isto, knj. 6, gl. 76, 79, str. 193, 194.

⁴⁰⁶ SKŠK, dok. 223, str. 300.

⁴⁰⁷ Vuneno sukno.

⁴⁰⁸ Nikolić, „Profesija – hraniteljica: dojilje“, 4.

⁴⁰⁹ Isto, 11.

⁴¹⁰ Isto, 13.

⁴¹¹ Kotruljević, *Knjiga o umjeću trgovanja*, 168.

⁴¹² KSZR, knj. ref., gl. 217, str. 300.

dobro odnositi, odijevati je i brinuti o njoj. Nakon tog roka mora joj dati dvanaest libara i odjeću.⁴¹³ Žene su radile i kao pekarice što je zabilježeno u ugovoru iz 1493. koji su sklopili plemići Hreljići, vlasnici pekarnice, i Andrija Milašević i njegova žena. Andrija kroz tri godine treba nabavljati drvlje za peć, a njegova žena Matija peći kruh. Za to dobivaju na uporabu brod za prijevoz drva, besplatan stan i 24 libre godišnje. Pekarica dobiva jednu trećinu od dobiti.⁴¹⁴ Da su se žene upuštale u poslovne poduhvate za koje je bila potrebna peć govori pet dokumenata o prodaji peći s dvorištem i mjestom gdje se nalazi, koje je sastavio bilježnik Zilio pok. Gulielma. Kao kupci peći navedeni su Grada, udovica majstora Antuna iz Cremona, nekada bilježnika u Splitu, *Grada, relictæ olim magistri Anthonii de Cremona, olim notarii Spaleti* i njezin zet Vukašin Petković iz Šibenika, a peć im je za 100 libara prodao dominikanac Jakov Bovina pok. Andrije.⁴¹⁵ Gospodarski značaj solana u Šibeniku u 15. stoljeću bio je velik, ali podaci o vlasnicima i radnicima su nedostatni. Na temelju sačuvanog popisa vlasnika i radnika u solanama iz 1588. može se pretpostaviti da su i u 15. stoljeću među radnicima u solanama, solarima, radile i šibenske žene. Na popisu iz 1588. kao radnice u solanama navedene su Klara Berindria, Margarita Mustagić, Irmanica Ribira i kćeri, Margarita i Mandalena Bilić, Banca Guevichia, Mare Kortelinova, Jelena Budić sa suprugom Petrom, Draža Srunova i Margarita Tusidrija.⁴¹⁶ Šibenske žene bavile su se i proizvodnjom ulja, o čemu govori bilježnički zapis od 2. listopada 1450. godine, u kojemu su Veselko (Alegreto) Natalis, mornar iz Šibenika, i njegova sestra Margarita, *Alegretus Natalis marinario de Sibenico et Margarita soror sua*, dobili u zakup od Ivana Petra de Montija iz Venecije, *Iohannes Petrus de Montis de Venetiis*, dva mlina za ulje, četiri bačve, dvije velike i dvije malene, i tri korita. Za zakup su bili dužni do Božića iste godine dati tri modija ulja (1695,48 l). Veselko je jamac i glavni čuvar dogovora, u ime svoje sestre Margarite.⁴¹⁷ Na temelju bilježničkog zapisa iz 1442. godine može se samo pretpostaviti da su se žene bavile i brijačkim tj. ranarničkim poslom, jer je knez presudio da šibenski ranarnik Marko, magister Marcus, *ciroicus salatarius comunis Sibinici*, mora u roku od mjesec dana vratiti neki ili neke instrumente koje mu je dala Petromila iz Trogira, supruga Ivana iz Španjolske, *Petromilla de Tragurio, uxor Iohannis de Hispania*⁴¹⁸ jer je ona možda samo iznajmila ili posudila suprugove instrumente. Žene su radile i kao mlinarice o čemu svjedoči bilježnički zapis iz

⁴¹³ SKŠK, dok. 133, str. 232.

⁴¹⁴ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 282.

⁴¹⁵ ZGAR, dok. 151-152, str. 130-132, dok. 159-161, str. 136-138.

⁴¹⁶ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 215-216.

⁴¹⁷ ŠBBV, dok. 184, str. 311-312.

⁴¹⁸ SKŠK, dok. 160, str. 250.

1400. godine u kojemu se potvrđuje da je Ruža Čandatić iz Koljevrata, Ruca, *relictā olim Petrini Chandatig de Colevrata*, vratila 14 libara Vekoji pok. Mladoja, *Vecogius condām Mladoy*, te tako dobila natrag svoj mlin na Slapu koji je bila založila za posuđeni novac.⁴¹⁹ Plemkinju Magdalenu udovu Pavla Nikulića, *domina Madalena, relictā olim Pauli Niculig*, može na neki način promatrati kao veletrgovkinju jer je 1398. godine prodala Luki pok. Stancija Kožičića, *Lucha condām Stancii Kosicig*, 7 centi soli smještenih u magazinu Marije, udovice Ivana Ninkovića, *Maria relictā olim Iohanis Ninchovig*, za 64 zlatna dukata. Tu istu sol Magdalena je prethodno kupila od Stjepana pok. Maura de Rasola, *Stephanus condām ser Mauri de Rasol*, o čemu je zapis sastavio bilježnik Slavogost. Magdalenu se u zapisu naziva *venditrix*, prodavateljica.⁴²⁰ U idućem zapisu Luka se obvezuje isplatiti Magdaleni 64 zlatna dukata.⁴²¹ Nastavno na ovaj podatak može se pretpostaviti da je Magdalena znala čitati i pisati kao i osnove matematike, jer bi upuštanje u tako velik posao bez znanja abecede i osnova matematike bilo riskantno. Žene su se bavile i ručnim radom kao vezilje i tako prehranjivale obitelj, bile su i pralje i švelje. Da su žene sklapale i ortaštva vidljivo je iz dogovora koji su sklopili 1449. godine Svila, udovica pokojnoga Ivana Jaričića iz Šibenika, *Sfila relictā condām Iohannis Iaricich de Sibenico*, i njen zet Šimun Konjiković iz Šibenika, *Simone Cognichouich de Sibenico*, o mirnome razrješenju spora oko dobara i prava njezine pokojne kćeri Nikolote, *Nicolota*, pokojne Šimunove supruge, kao i nekoga ortaštva koje su imali među sobom.⁴²² Žene su kupovale i brodove o čemu svjedoči ugovor o zamjeni iz 1449. godine između Dragne, udovice pok. Miltoša Kovačića iz Trogira, *Dragna relictā condām Miltosii Couacich de Tragurio*, i majstora kalafata Vukića Diminčića iz Šibenika, *magister Vuchichius Dimincich callaffato de Sibenico*, koja je zamijenila vinograd od deset gonjaja u Polačici u šibenskome kotaru, procijenjen na trideset i osam libara malih, na zemljištu ser Markova Ivanova i ser Šimuna Ljubića, šibenskih građana, uz priuzdržaj prava zemljarine, za jedan brod s konopcima, četiri vesla i dva držača za vesla, procijenjen na pedeset libara malih. Budući da je brod vrijedio više od vinograda, Dragna je u ime izravnjanja zamjene isplatila majstoru Vukiću dvanaest libara malih.⁴²³

⁴¹⁹ ZGAR, dok. 115, str. 102-103.

⁴²⁰ Isto, dok. 42, str. 45-46.

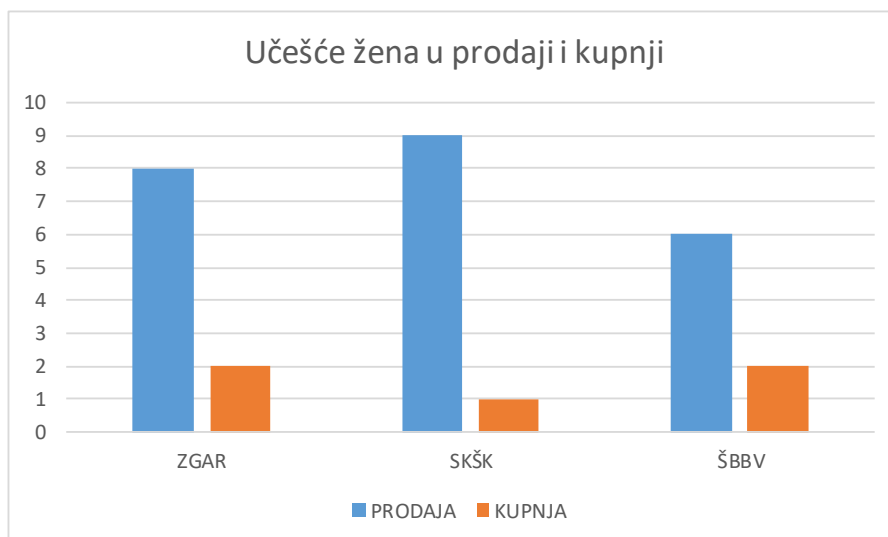
⁴²¹ Isto, dok. 43, str. 46-47.

⁴²² ŠBBV, dok. 85, str. 168-169.

⁴²³ Isto, dok. 96, str. 184-185.

7.2. ŽENE KOJE PRODAJU I KUPUJU

Latinski jezik kao jezik dokumenata šibenskih bilježnika XV. stoljeća imenuje žene koje nešto prodaju kao *venditrix* i žene koje nešto kupuju kao *emptrix*.⁴²⁴ Nesrazmjer između jednih i drugih je velik, što svjedoči o djelovanju i ulozi žena često prisiljenih na prodaju, a veoma rijetko u mogućnosti da kupuju. Omjer učešća ovdje se pokazuje na temelju dokumenata iz kancelarije šibenskoga kneza Fantina i bilježnika Zilia i Bonmateja.

Odrasle neudate žene i udovice bile su relativno poslovno sposobne⁴²⁵ za razliku od udanih žena koje su bile ograničeno poslovno sposobne, jer su za sklapanje ugovora trebale imati suglasnost i dozvolu muža.⁴²⁶ Udovice se često pojavljuju u prodajama i rjeđe u kupnjama u bilježničkim ugovorima. Ove izuzetno rijetke kupnje ne ukazuju na nekakvu poslovnu aktivnosti. Očito je da one postupno rasprodaju imovinu da bi preživjele, što govori o njihovom težem imovinskom položaju. Posebno je bila aktivna prodavateljica Gruba Nestašina, *Gruba Nestasina de Sibenico*, udovica pok. Pribislava Nestašina iz Šibenika, *Gruba relictā condā Pribislaui Nestasin de Sibenico*, čije je prodajne aktivnosti zabilježio bilježnik Petar pok. Ivana u četiri dokumenta 1454. godine. Prvo je prodala Radoju Petroviću, mesaru iz Šibenika, *Radoyo Petrouich bechario de Sibenico*, vinograd od jednog gonjaja u Dobrom Dolcu po cijeni od deset libara malih.⁴²⁷ Zatim je prodala majstoru Radi Radoslavliću, klesaru iz Šibenika, *magistro Rado [Radosla]flich lapicide de Sibenico*, svoje masline u Dobrom Dolcu po cijeni od šest libara malih.⁴²⁸ Dalje je prodala Grguru Mrzloviću

⁴²⁴ Tek u novije vrijeme na internetu se pojavljuju neslužbeni nazivi kupkinja i kupovateljica za žene koje kupuju.

⁴²⁵ Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, 177.

⁴²⁶ KSZR, knj. 4, gl. 8, str. 12.

⁴²⁷ ŠBPI, dok. 27, str. 136-137.

⁴²⁸ Isto, dok. 29, str. 138.

iz Šibenika, *Gregorio Marzlouich de Sibenico*, vinograd od tri gonjaja u Dobrom Dolcu za petnaest libara malih.⁴²⁹ U četvrtom dokumentu Grgur Mrzlović iz Šibenika daje joj pravo da u roku od dvije godine po istoj cijeni otkupi vinograd koji mu je prodala. Ako ga u tom roku ne otkupi, gubi pravo otkupa. Isti bilježnik Petar pok. Ivana sastavio je 1454. godine više dokumenata u kojima udovice prodaju svoje nekretnine poput Drage, udovice pok. Nikole Pribetića iz Šibenika, *Draga relictā condām Nicolai Pribetich de Sibenico*, koja je prodala jedan svoj vrt s maslinama po cijeni od petnaest libara malih.⁴³⁰ Ruža, udovica pokojnoga Jurja Čerpulića iz Šibenika, *Rusa relictā condām Georgii Cerpulich de Sibenico*, 1449. godine polovicu svojih dobara dala je za miraz svoje nećakinje Stane, *Stana neptis Ruse*, a drugu polovicu prodala je njenom suprugu Radoju Valjačiću iz Šibenika, *Radoe Valgliacich de Sibenico*, po cijeni od sedamdeset i četiri libara malih te odredila kako će se raspodijeliti.⁴³¹ U kupoprodaji iz 1449. godine prodavateljica, *venditrix*, je gospođa Katarina, supruga ser Pavla Buntića, šibenskoga građanina, *domina Catherina vxor ser Pauli Buntich ciuis Sibenici*, uz njegovo dopuštenje i suglasnost, prodala je dva neobrađena zemljišta od tri gonjaja.⁴³² Primjer udovice koja skupa sa sinom prodaje zemljište naveden je u bilježničkom zapisu iz 1450. godine u kojemu su gospođa Disa, supruga pokojnoga Ivana Ljupšića iz Šibenika i njezin sin Cvitan Ljupšić, *dona Dissa vxor condām Iohannis Liupsich de Sibenico et Ciuitanus Liupsich*, u odsutnosti drugoga sina Andrije Ljupšića, *Andreas Liupsich*, prodali Pavlu Radeliću iz Šibenika, *Pauli Radelich de Sibenico*, jedno zemljište gospođe Dise od tri gonjaja, zasađeno vinovom lozom.⁴³³ U idućem dokumentu doznaje se da je Pavao Radelić zet gospođe Dise i da je primio zemljište procijenjeno na dvadeset i četiri dukata na ime dijela miraza Margarite, kćeri gospođe Dise i Cvitanove i Andrijine sestre koji ukupno iznosi tri stotine libara malih.⁴³⁴ Udovice nisu bile samo prodavateljice, *venditrix*, već i kupci nekretnina o čemu govori zapis bilježnika Indricusa de Indricisa iz 1434. godine u kojemu se kao kupac javlja Ostoja, udovica pokojnoga Radića, *Ostoya relictā condām Radichii Vucoslaulich de Sibenico*, koja kupuje nasad vinograda koji je pripadao njenom pokojnom suprugu, a koji je stavljen na prodaju na traženje zastupnika i skrbnika njegove maloljetne djece za podmirenje duga skrbnika.⁴³⁵ Kao kupac zabilježena je i Budišava, kći Petra Pripčića iz Boraje, *Budissava, filia Petri Pripcich de villa Borai, districtus Sibirici*, koja je kupila 1442. godine kobilu za 7.5 dukata. Dobra,

⁴²⁹ ŠBPI, dok. 56, str. 161.

⁴³⁰ Isto, dok. 32, str. 140-141.

⁴³¹ ŠBBV, dok. 139, str. 248-249.

⁴³² Isto, dok. 140, str. 250-251.

⁴³³ Isto, dok. 187, str. 315-316.

⁴³⁴ Isto, dok. 188, str. 316-317.

⁴³⁵ ŠBII, dok. 32, str. 136-137.

udovica Nikole Dudlića, *domina Dobra, relictæ ser Nicolai Dudlich de Sibenico*, izjavila je 1442. godine da želi otkupiti zemljište koje je tajno prodala Katarina, udovica Pavla Rančinića.⁴³⁶ Dobra je zabilježena i u dokumentu koji je izradio Bonmatej iz Verone 1449. godine u kojemu je njen zet ser Lovro Dominikov, u njezino ime, dao stotinu i sedam libara malih u dobrima i pokretninama za miraz Radoslave, njene nekadašnje služavke i kao plaću za njezinu službu.⁴³⁷ Juraj Dalmatinac kupio je 1447. vinograd za 140 libara od Ruže, žene klesara Andrije Butčića.⁴³⁸ Njegova punica Paskvalina ostavila mu je kuću u Veneciji koju je iznajmljivao trima obiteljima.⁴³⁹ Prodaja zemljišta iz 1449. godine u kojoj je Margarita, kći pokojnoga Kuzme, ranarnika (brijača) iz Šibenika, *Margarita filia condam Cosme barberii de Sibenico*, prodala Stojku Mihoviću iz Šibenika, *Stoich Michouich de Sibenico*, zemljište od jednoga gonjaja⁴⁴⁰ bez naznake da je udovica ili da ima zastupnika, ukazuje da je odrasla neudata žena.

7.3. POSLOVI ZAKUPA

Sačuvani su brojni ugovori u kojima žene ili njihovi zastupnici daju zemlju u zakup. Najam ili zakup mogao se ugovoriti za obradu zemlje koja je već obrađena kao što su vinogradi, vrtovi i oranice, *ad laborandum*, ili na obradu neobrađene zemlje i podizanje vlastitog nasada, *ad pastinandum*,⁴⁴¹ ili za nasad općenito, *ad plantandum*, ili davanje zemlje u trajni zakup, *ad liuellum perpetuum*. Pojedini šibenski obrtnici uzimali su zemlje na obradu, ali radije su podizali vlastite nasade na zakupljenoj zemlji. Udovica Margarita Ratković dala je 1475. godine na obradu četiri gonjaja vinograda postolaru Ivanu Radičiću.⁴⁴² Šibenski bilježnik Indricus de Indrico iz Venecije, stanovnik Šibenika, *ser Indricus de Indrico de Venetiis, habitator Sibenici*, 1449. godine u ime svoje supruge gospođe Jelene, *domina Ellena*, i u ime njihovih nasljednika, dao je u zakup Martinu Tomasoviću iz sela Mokro u šibenskome kotaru, *Martinus Thomasouich de villa Mocro districtus Sibenici*, zemljište gospođe Jelene od osam gonjaja na području sela Biranj u šibenskome kotaru, uz obvezu da u roku od dvije godine zasadi vinovu lozu sorte „tiquarinis“, masline i druga plodonosna stabla i da ih obrađuje prema uredbama i statutu Šibenika i uz obvezu godišnjega davanja polovice

⁴³⁶ SKŠK, dok. 186, str. 278.

⁴³⁷ ŠBBV, dok. 178, str. 303-304.

⁴³⁸ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 100.

⁴³⁹ Isto.

⁴⁴⁰ ŠBBV, dok. 112, str. 208-209.

⁴⁴¹ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 99.

⁴⁴² Isto.

(mladoga) vina, maslina i drugih uroda i prihoda u ime zemljarine.⁴⁴³ Majstor Matija Smečić, krojač iz Šibenika, u ime gospođe Ivane, svoje supruge, *magister Matheus Smectich sutor de Sibenico nomine done Zuane vxoris sue*, dao je u desetogodišnji zakup Martinu Minojeviću iz sela Grebaštice u šibenskome kotaru, *Martinus Minoieulich de villa Grebač districtus Sibenici*, jedno njezino zemljište od dvanaest gonjaja uz obvezu obrađivanja, sijanja vlastitim sjemenom i žitom, uz obvezu godišnjega davanja četvrtine žita i drugih prihoda koje o vlastitome trošku mora dovesti u Šibenik u kuću majstora Matije.⁴⁴⁴ Grgur Ugrinić, sin pokojnoga Davida, stanovnik sela Brnjica u šibenskome kotaru, u ime svoje supruge Dobre, kćeri pokojnoga Marka Grdomilića i u ime njezine sestre Pave, *Gregorius Vgrinich filius condam Daudid habitator ville Bergnize districtus Sibenici nomine Dobre filie condam Marci Gardomilicuh et vxori ipsius Gregorii et nomine Paue sororis ipsius*, daje u zakup Antoniju Radošiću, *Antonius Radoscich*, iz istoga sela jedno njihovo zemljište od osam gonjaja uz ugovorene obveze.⁴⁴⁵ Najviše dokumenata o zakupu sklopio je ser Lovro Mirše, u ime svoje supruge Nikolote, *ser Laurencius Mirse nomine et vice domine Nicolote vxoris sue*, ukupno četiri. Prvo je dao u najam vinograd od šest gonjaja,⁴⁴⁶ zatim još jedan vinograd,⁴⁴⁷ opet jedan vinograd od devet gonjaja,⁴⁴⁸ i još jedan vinograd.⁴⁴⁹ Margarita, udovica Mihovila Simeonića, dala je 1446. godine u zakup posjede u Prviću i Murteru Ivanu Vojnoviću koji smije „osuditi njezine kmetove s 25 libara ako prodaju ili drugamo odnose gnoj“. ⁴⁵⁰ Radosna pok. Ivana kožara, *Radosna condam Iohanis cerdonis*, dala je u zakup 6 gonjaja svoje zemlje u Srimi Vukoslavu Miltiniću da u roku od pet godina podigne vinograd, posadi rodna stabla i daje joj petinu mošta i plodova.⁴⁵¹ Na temelju iznesenih podataka može se zaključiti da je davanje u zakup vinograda i zemljišta od strane žena bilo pretežno sredstvo i način na koji su osiguravale vlastitu egzistenciju, a u puno manjoj mjeri način investiranja i oplodnje novca.

7.4. ŽENE U NOVČANOM POSLOVANJU

Šibenske žene spominju se u vezi s novčanim poslovanjem. Bila, majka pok. Ivana, sina Grgura Nigoja, *Billa, matris olim Iohanis, filii Gregorii Nygoy*, dobila je 1400. godine od

⁴⁴³ ŠBBV, dok. 117, str. 215-216.

⁴⁴⁴ Isto, dok. 130, str. 233-234.

⁴⁴⁵ Isto, dok. 200, str. 334-335.

⁴⁴⁶ ŠBPI, dok. 68, str. 170-171.

⁴⁴⁷ Isto, dok. 69, str. 171-172.

⁴⁴⁸ Isto, dok. 70, str. 172-173.

⁴⁴⁹ Isto, dok. 71, str. 173-174.

⁴⁵⁰ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 147.

⁴⁵¹ ZGAR, dok. 231, str. 186-187.

Stojana suknara 96 dukata koje joj je trebao dati. U dokumentu je navedeno da je dukate predao u prisustvu njenog odvjetnika, *ser Andree Iurini, suo advocato*.⁴⁵² Već u sljedećem dokumentu Bila vraća 20 zlatnih dukata i 20 libara Stanku pok. Ivana kojemu je njen sin dugovao taj iznos.⁴⁵³ Čini se da je njen sin bio dužan na sve strane, jer već u idućem dokumentu Andrija Jurin je jamac Bili za iznos do 71 dukata za dugove njezinog pokojnog sina.⁴⁵⁴ Suzana, udovica kneza Ivana Šubića Nikulića iz Bribira, domina Susana, *uxor relictā olim comitis Iohanis Niculig de Berberio*, ovlastila je 1400. godine Florijana Petrova za naplatu duga od klesara Martina Petrova.⁴⁵⁵ Bogate žene bavile su se novčarstvom i davale novac na posudbu uz osiguranje nekretninama. Jakobica de Rasol, udovica plemića Maura de Rasola iz Zadra, *Iacobica relictā olim ser Mauri de Rasol de Iadra*, dobila je 1398. godine od šibenskog kneza Luke Viturijeva iz Trogira 500 libara kao isplatu duga.⁴⁵⁶ Dala je 300 libara Ivanu Mišiću koji je za taj iznos založio svoju kuću u Šibeniku, bez konobe i trgovine.⁴⁵⁷ Čak i posudbe novca među rodbinom regulirale su se kod bilježnika poput posudbe Dragoslave, kćeri pok. Pribka, *Dragoslava, filia olim Pervici et soror Stoyslavi*, koja je bila posudila 10 libara svom bratu Stojislavu, a njen zastupnik ranarnik Martin, stanovnik Šibenika 1400. godine izjavio je da ona taj iznos više ne potražuje od brata.⁴⁵⁸ Dražica, udovica mornara Zane, *Drasica relictā olim Zanis*, primila je 1400. godine od Jurja pok. Mihovila Popovića iz Šibenika 180 libara na temelju nekadašnje zadužnice.⁴⁵⁹ U idućem dokumentu Juraj se ponovno zadužio kod Dražice za 50 libara i pod prijetnjom ugovorene kazne obećao je taj iznos vratiti do Božića.⁴⁶⁰ Svih trideset i osam dokumenta šibenskog bilježnika Indricusa de Indricisa sastavljenih od 1431. do 1434. su dražbovne isprave. Od 38 dražbovnih isprava 10 se odnosi na žene. U njima kupci kupuju nekretnine koje su pripadale pokojnicama i stavljene su na dražbu radi podmirenja dugova i legata po oporukama. Zanimljiv je slučaj Dobre, tadašnje supruge zlatara Grgura, a udovice pok. Mihovila Andrije Protičevića, *Dobra, relictā olim Michaelis Andree Proticevig de Scibinico*. Njen suprug Grgur dao je najbolju ponudu za imovinu njenog prvog supruga koja je bila stavljenu na dražbu. Imovina je osim kuće, zemljišta i kućanskih potrepština sadržavala i jastuk pun perja.⁴⁶¹ Poseban je predmet među

⁴⁵² ZGAR, dok. 232, str. 187-188.

⁴⁵³ Isto, dok. 233, str. 188.

⁴⁵⁴ Isto, dok. 234, str. 188-189.

⁴⁵⁵ Isto, dok. 175, str. 148.

⁴⁵⁶ Isto, dok. 60, str. 59.

⁴⁵⁷ Isto, dok. 61, str. 60.

⁴⁵⁸ Isto, dok. 274, str. 216.

⁴⁵⁹ Isto, dok. 280, str. 219-220.

⁴⁶⁰ Isto, dok. 281, str. 220.

⁴⁶¹ Isto, dok. 57, str. 56-57.

spisima kancelarije kneza Fantina poziv samoga kneza u svibnju 1442. godine Šibenčanima i Šibenčankama koji su dobili neke konfiscirane posjede šibenskog plemića Nikše Dragojevića i njegovih baštinka da izjave pristaju li da te posjede vrate Nikšinu sinu Augustinu Dragojeviću na temelju duždeva pisma iz travnja 1442. godine. Pozitivno su odgovorile, pristajući vratiti te posjede, sljedeće Šibenčanke: Vlada, udovica pok. Lovre Ligničića, majka Ilije Ligničića i skrbnica Justine i Kate, *domina Vlada, relictæ condæm ser Laurentii Lignicich, mater ser Helie Lignicich, tutrix Iustine et Cate*; Donata i Ivana sestre Ilije Ligničića, *Donata et Iohanna sorores ser Helie Lignicich*; Dobra, majka Stjepana i Nikole Draganića, *domina Dobra, mater ser Stefani et ser Nicolai Draganich*; Prija, udovica Franje Konjevića, *domina Pria, relictæ ser Francisci Cognevich*; Margarita, udovica Tome Jurića, *domina Margarita, relictæ ser Thomasii Iurich*; Izabeta, kći i nasljednica pok. Nikole Tobolovića, *domina Isabeta, filia et heres condæm ser Nicolai Tobolovich* i Dobra, majka Stjepana i Nikole Draganića, *domina Dobra, mater ser Stefani et ser Nicolai Draganich*.⁴⁶² Ovdje se mogu pribrojiti i ugovori o darovanju gdje su žene i davateljice i primateljice darova. Udovica Desa, *domina Dessa, relictæ olim Dominici*, dobila je na dar 1398. godine od Lovre pok. Ilije Linjice vrt s pet maslina.⁴⁶³ Stojka, supruga Radmana Bobinje, *Stoyca, uxor Radmani Bobigne*, dobila je na dar 1400. godine zadužnicu na 9 zlatnih dukata koje je njen suprug posudio od kožara Ivana pok. Dominika, koji je naveo da dukate daruje Stojki zbog mnogih dobročinstava koje je od nje primio.⁴⁶⁴ U zapisima Zilia pok. Gulielma čak je pet dokumenata povezanih s Radmanom Bobinjom. Dva se odnose na njegovu kćer Dobru, suprugu pastira Toliena iz Grebca, Dobra, *filia Radmani Bubigna, uxor Tolieni, bravarii de Grebaz*. U jednome Dobra izjavljuje da je od svojega oca primila sedam i pol libara koje joj je dugovao,⁴⁶⁵ a u drugom Radman je opunomoćio svoju kćer Dobru za zastupnicu, *procuratrix*, da zatraži od Mišana Dobraljevića s Dugoga otoka 40 libara te pokretnine i nekretnine koje su mu pripadale.⁴⁶⁶ U pregledanim ugovorima koje se sastavili šibenski bilježnici nema podataka o poslovnim ulaganjima žena u društva radi trgovine ili poslovanja.

⁴⁶² SKŠK, dok. 156, str. 246-248.

⁴⁶³ ZGAR, dok. 55, str. 55.

⁴⁶⁴ Isto, dok. 236, str. 190.

⁴⁶⁵ Isto, dok. 166, str. 141-142.

⁴⁶⁶ Isto, dok. 167, str. 142-143.

7.5. SLUŽAVKE

Među služavkama mogu se uočiti tri grupe žena koje se prvenstveno razlikuju po svojoj dobi: odrasle žene koje sklapaju ugovore o radu i služenju, djevojčice koje roditelji ili skrbnici daju na služenje i starice, *vetule*, koje se obvezuju raditi i nadgledati.⁴⁶⁷ Jelena, udovica Cvitana Strikelića, 1493. godine odlazi služiti na Murter kao *vetula* gdje treba paziti njegova dobra na otoku.⁴⁶⁸ Četrdesetgodišnja Jelka, udovica pok. Jakova Dogonića iz Petrova Polja, stanovnica Šibenika, *Ielcha relicta condam Iacobi Dogonich de Petrouopolglie habitatrix Sibenici etatis annorum quadraginta*, sklopila je 1443. godine ugovor s Markom Dragošićem iz Šibenika, *Marco Dragosich de Sibenico*, da će mu služiti do njegove smrti i kod njega stanovati za što će joj platiti sedamdeset libara malih, odjeću, obuću i hranu čak i u slučaju povratka njegove žene Ruže k njemu u Šibenik.⁴⁶⁹ Odrasle djevojke dobivale su 5 do 7 libara godišnje, neke djevojčice postale su služavke već s tri ili pet godina, većina je imala od 9 do 13 godina. Besplatno dobivaju stan, hranu i odjeću i nagradu 4 do 5 libara godišnje ili miraz za udaju. Gospođa Dobra Dudličeva iz Šibenika, *dona Dobra Dudlichia de Sibenico*, odnosno njen zet ser Lovro Dominikov, *ser Laurencio Dominici ciue Sibenici*, u njezino je ime isplatio miraz Jurju Ratkoviću od stotinu i sedam libara malih u dobrima i pokretninama za njegovu suprugu Radoslavu, *Radoslaua vxor Georgii Ratchouich*, nekadašnju služavku gospođe Dobre, kao plaću za njezinu službu.⁴⁷⁰ Služavka šibenskog kneza Nikole de Mulla za 6 godina službe dobila je 62 libre. Plemić Jakov Dobrojević uzeo je 1491. u službu na deset godina sedmogodišnjakinju Jelenu, siroču koju su othranili skrbnici crkve sv. Marije, i za cijelu službu obećao joj platiti 75 libara i to prve godine jednu libru, druge godine dvije libre, sve do desete godine kada bi dobila deset libara.⁴⁷¹ U neobjavljenom izvoru⁴⁷² javlja se podatak da je svećenik Juraj Dobrojević, osim što je 1449. godine dao miraz svojoj služavki Cviti i u svojoj oporuci iz 1456. godine ostavio miraze služavkama Milici i Anici, također 1446. godine uzeo za služavku trogodišnju Maru, sestru Biloslava iz šibenskog podgrađa koja je kod njega trebala ostati do udaje, za što joj je on trebao dati miraz „*secundum eius statum et conditionem*“,⁴⁷³ što je također svojevrсни ugovor o udomljenju uz službu. Prezbitera Dobrojevića u ovome radu navodi se još jednom i to kao svećenika prisutnoga 1443. godine

⁴⁶⁷ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 269.

⁴⁶⁸ Isto, 271.

⁴⁶⁹ ŠBBV, dok. 196, str. 329-330.

⁴⁷⁰ Isto, dok. 178, str. 303-304.

⁴⁷¹ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 270-271.

⁴⁷² Isto, 270, (PAZd, AC (Antun Campolongo) 28.3.1446, 73v).

⁴⁷³ Isto.

na suđenju šibenskim vješticama Mrni i Dobri. Majka bilježnika Indricusa de Indricisa prečasnica Madalucija, *honestissima domina Madalutia*, prilikom boravka u Šibeniku 1440. sklopila je ugovor o službi na osam godina s Radoslavom pokojnoga Raduna iz sela Hrvatac koja se obvezala otići s njom u Veneciju.⁴⁷⁴ Bilo je i pokušaja raskida sklopljenog ugovora poput primjera u kojemu je Matej Rugić, *Matheus Rugich*, zatražio da plemić Lovro Pufković, *Laurentius Pufchovich de Sibinico*, vrati njegovu sestru Stanu, *vocata Stana*, staru osam godina koja je već četiri godine kod njega. Knez je presudio da Stana ostane još četiri godine kod Pufkovića koji je treba odijevati i hraniti i na kraju joj dati dvanaest libara i njenu odjeću.⁴⁷⁵ Prema tablici⁴⁷⁶ zabilježene godine služavki su od tri do dvadeset, na rok od dvije do petnaest godina ili do udaje:

Godina	Porijeklo i dob	Rok/god.	Plaća
1446.	Vlahinja, punoljetna	dok se ne uda	Miraz
1446.	Podgrađe Šibenika, 3 god.	dok se ne uda	Miraz
1451.	Šibenik, punoljetna	2	17 lib.
1456.	Zamelica 19-20 godina	5	31 lib.
1457.	Božac, punoljetna	3	15 lib.
1463.	Glamoč, punoljetna	6	30 lib.
1465.	Grahovo, punoljetna	8	32 lib.
1467.	Zborovac, punoljetna, 17 god.	6	36 lib.
1475.	Velušić, 9 god.	10	Miraz
1488.	Zaton, 13 god.	6	36 lib.
1488.	Šibenik, 5 god.	15	50 lib.
1488.	Promina, 10 god.	8	36 lib.
1488.	Šibenik, punoljetna	2	8 lib.
1489.	Šibenik, 12 god.	5	20 lib.
1489.	Šibenik, punoljetna	2	8 lib.
1489.	Šibenik, 10 god.	8	50 lib.
1491.	Zamurva, punoljetna	3	21 lib.
1491.	Šibenik, 7 god.	10	75 lib.

⁴⁷⁴ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 93.

⁴⁷⁵ SKŠK, dok. 158, str. 249.

⁴⁷⁶ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 270.

1492.	Zamurva, punoljetna	4	36 lib.
1492.	Šibenik, punoljetna	6	62 lib.
1493.	Podgrađe Keglević, punoljetna	3	20 lib.
1493.	Bosiljane, punoljetna	3	Roba
1502.	Hrvatska, 9 god.	15	31 lib.

Iznos plaće je neujednačen, za maloljetnice od najniže u iznosu od 31 libre za 15 godina do najviše 75 libara za 10 godina ili miraza koji u ugovorima nije utvrđen nego se daje „u skladu sa statusom i uvjetom“.⁴⁷⁷ Za punoljetnice plaća je u robi ili od najniže 8 libara za 2 godine do najviše 62 libre za 6 godina. Žene u podmakloj dobi (starice, vetule) obvezivale su se služiti do kraja života za stan, hranu i doličan pokop. Jelena, udovica Cvitana Strikelića, 1493. kao vetula stupa u službu Filipa Rudatovića na Murteru.⁴⁷⁸ Zanimljiv je ugovor iz 1449. godine između dvije Stane, gazdarice i služavke. Gazdarica, Stana Rakovčeva, udovica pok. Nikole Rakovića iz Šibenika, *Stana Rachouichia relictæ condam Nicolai Rachouich de Sibenico*, pokazala je velikodušnost prema služavki Stani Radoslavilićevoj iz Šibenika, *Stana Radoslauilichia de Sibenico*, koja se odrekla svih pojedinih legata koje je do tada učinila Stana Rakovićevo u svojim oporukama, a zauzvrat je od svoje gazdarice dobila, na ime plaće i hrane za službu, jednu njezinu kuću u Šibeniku sa svim namještajem.⁴⁷⁹

7.6. ŽENE NA MARGINI DRUŠTVA

Iz tipologije marginalnosti Tomislava Raukara⁴⁸⁰ u ovom radu analiziraju se samo siromasi, *pauperes Christi*, sirote, *povere*, i bolesni. Glavna ustanova za smještaj siromaha u srednjem vijeku bio je hospital, kombinacija bolnice i ubožnice, koji je skrbio o odbačenima i teško bolesnima.⁴⁸¹ Tu su se smještali najteži slučajevi sirotinje i zato je Katica Ražina, *Catiza Raxina* koja je kaplarovu ženu nazvala *hospiedaliera*⁴⁸² za tu tešku uvredu bila ispitana pred šibenskim kapetanom Jakovom Donatom, *Iacobus Donato*, putem ovlaštenog prevoditelja Danijela de Doymo, *ser Daniel de Doymo*. Šibenski plemić Zanin Barba, *ser Zaninus Barba*

⁴⁷⁷ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 270.

⁴⁷⁸ Isto, 271.

⁴⁷⁹ ŠBBV, dok. 35, str. 96-97.

⁴⁸⁰ Tomislav Raukar, „Komunalna društva u Dalmaciji u XV. stoljeću“, 81-82.

⁴⁸¹ Damir Karbić, „Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća: (postavljanje problema i pokušaji rješavanja)“, *Historijski zbornik* god. 44, br. 1 (1991):43-76.

⁴⁸² SKŠK, dok. 94, str. 205-206.

de Scibinico, utemeljitelj je hospitala Sv. Marije koji je zbrinjavao starice i nalazio se u gradu.⁴⁸³ U svojoj oporuci iz 1404. godine ostavio je legat za osnutak tog hospitala i brigu za dvanaest siromašnih.⁴⁸⁴ I. Pederin navodi da je bolnica sv. Marije bila jedna od najimućnijh ustanova u gradu jer je posjedovala solane koje je davala u najam i mlinove na rijeci Krki koje joj je oporučno ostavio bankar Zanin Barba „koji je umro raskajan jer je obavljao zanimanje koje se u ono doba nije smatralo mnogo kršćanskim“.⁴⁸⁵ Mnogi su obolijevali usljed čestog haranja kuge i zbog bolesti dospjeli na rub društva. Nikola Mistić iz Murtera svoju kći Katu, oboljelu od kuge smjestio je 1446. godine u leprozorij, ubožište okuženih (*in loco pauperum leprosum extra et prope Sibirici*) izvan grada i za njeno uzdržavanje plaćao je četiri libre godišnje, što nije bilo dovoljno za život.⁴⁸⁶ Epidemije kuge u Šibeniku su se pojavile 1419., 1429., 1435., 1448.-49., 1450., itd., a najgora epidemija harala je 1456.-57., kada su iz grada pobjegli svi plemići i knez.⁴⁸⁷ U svojim oporukama Šibenčani i Šibenčanke redovito su se sjetili brojnih prosjaka, prosjakinja i bolesne sirotinje te su dio svoje imovine ostavljali za pomoć najugroženijima. Za bolesnike od gube skrbili su leproziji. Gospođa Margarita, *domina Margarita*, majka ser Jurja Ivetića, šibenskoga građanina, *ser Georgio Iuetich ciui Sibirici*, ostavila je 1449. godine siromašnim gubavcima Sv. Martina izvan Šibenika deset libara malih za nabavu platna za njihove potrebe. Šibenski biskup Juraj Šižgorić, *reuerendissimus pater dominus Georgius Sisgorich episcopus Sibenicensi*, ukinuo je tu odluku i prenamijenio taj iznos za izgradnju cisterne, zbog veće potrebe za vodom nego li za platnom.⁴⁸⁸ U svojim legatima Šibenčanke su ostavljale namirnice za siromašne, hranu i vino, da se počaste objedom, zatim odjeću i tkanine.

7.7. PROGON VJEŠTICA - PROCES CRKVENE INKVIZICIJE U ŠIBENIKU U XV. STOLJEĆU

Inkvizicija je uspostavljena u 13. stoljeću radi suzbijanja hereza, ali je već nakon osnivanja počela progoniti čarobnjaštvo i vještičarenje kao otpadništvo od vjere.⁴⁸⁹ Progon žena u dosluhu s vragom intenzivira se tek u drugoj polovici 15. stoljeća objavom bule pape Inocenta VIII. *Summis desiderantes*, Žarko želeći iz 1484. godine kojom je podržao i ovlastio

⁴⁸³ Karbić, „Marginalne grupe u hrvatskim“, 69.

⁴⁸⁴ Isto, 66.

⁴⁸⁵ Pederin, „Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st.“, 262.

⁴⁸⁶ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 40.

⁴⁸⁷ Isto, 32.

⁴⁸⁸ ŠBBV, dok. 164, str. 282-283.

⁴⁸⁹ Vladimir Bayer, „Jedan proces crkvene inkvizicije u Šibeniku 1443. godine“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 35, 1 (1985) 51.

dominikance inkvizitore Henrika Kramera Institoris i Jakoba Sprengera čije je djelovanje u Njemačkoj steklo mnoge protivnike u svim slojevima društva. Oni su 1486. godine objavili zloglasni traktat o vještičarenju i vješticama *Malleus maleficarum* (*Vještičji malj, Malj koji ubija vještice*)⁴⁹⁰ koji je utjecao na velike progone vještica u 16. i 17. stoljeću. Inkvizitori su u hrvatske krajeve došli već u 13. stoljeću, a šibenski slučaj procesa vješticama zbio se od 1. do 19. kolovoza 1443. godine u Šibeniku i zapisan je u trećoj knjizi šibenskog biskupskog arhiva kao *Processus contra Marnam, relictam quondam Ratchi, et Dobram filiam suam* (Parnica protiv Mrne, udovice pokojnoga Ratka, i Dobre, njezine kćerke). Prijepis izvornog teksta na latinskom jeziku uz kratki uvod objavljen je 1928. u članku Petra Kolendića *Vještice u Šibeniku XV. vijeka*.⁴⁹¹ Latinski je tekst preveo na hrvatski Vladimir Bayer u članku objavljenom 1985. godine.⁴⁹² Kolendić i Bayer ime Marna, kako je navedeno u izvornom spisu, pišu kao Mrna, pozivajući se na obitelj Mrnavić, čije ime na latinskom glasi „*familia Marnavitia Sibenicensis*“.⁴⁹³ Mjesto Verchricha Bayer ubicira kao Vrkić, dok Kolendić navodi da je Mrna vrlička vještica. Ime Verchricha - Verhrika - Vrhrika - Vrh Rika – Vrlika⁴⁹⁴(vrh rijeke) ime je naselja iz kojega je stanovništvo krajem 15. stoljeća pred najezdom Turaka otišlo u Prozor koji je po Vrhriki nazvan Vrlika.⁴⁹⁵ Tošić u svome radu mjesto imenuje kao Vrliku.⁴⁹⁶ U uvodu latinskog spisa Kolendić navodi da je stara i iskusna vrlička vještica Mrna Ratkova čarolijama nekada zavodila muškarce, a poslije je čarolijama mamila imućne ljubavnike svojoj kćeri Dobri. Na početku spisa procesa crkvene inkvizicije naveden je datum 1. kolovoza 1443. godine i podatak da se parnica vodi protiv Mrne, udovice pokojnog Ratka (*Marna relictam quondam Ratchi*) i njene kćeri Dobre, supruge Jurka iz Vrkića (*Dobra uxor Iurchi de Verchricha*). Inkvizitor fra Ivan iz Trogira (*fratris Johannis de*

⁴⁹⁰ Heinrich Institoris i Jacob Sprenger, *Malleus maleficarum* = *Malj koji ubija vještice*, prev. Petra Štrok (Zagreb: Stari grad, 2006).

⁴⁹¹ Petar Kolendić, „Vještice u Šibeniku XV. vijeka“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 26, 2 (1928): 358-370.

⁴⁹² Bayer, „Jedan proces crkvene inkvizicije“, 51.

⁴⁹³ Isto, 52.

⁴⁹⁴ „Na mjestu današnjeg sela Cetina, smještenog uz izvor istoimene rijeke, u srednjem je vijeku bilo veće naselje. Zbog blizine izvora nazivalo se Vrhrika (Verchreca, Vercherica, Vrh Rika). Suočeno s osmanskim prodorima krajem 15. i sredinom 16. stoljeća stanovništvo je napustilo Vrhriku i preselilo se u obližnju utvrdu Prozor, ali je prenijelo i naziv staroga naselja, koji je ostao sačuvan u nazivu naselja Vrlika do današnjih dana.“ MHAS, Arhiva istraživanja, <http://www.mhas-split.hr/istrazivanja/arhiva-istrazivanja/artmid/934/articleid/84/cetina-svspas> (posjet 10.4.2018.)

⁴⁹⁵ Naselje pod imenom Vrlika (*Verchrecha, Vrh Rika*) nastalo je u ranom srednjem vijeku na mjestu današnjega sela Cetina, sjedištu županije Vrhrike, koja se izdvojila iz Cetinske županije. U XV. st. zbog osmanskih prodora stanovništvo srednjovjekovne Vrlike preselilo se na zaštićeniji položaj podno utvrde Prozor ... na koje se prenijelo ime Vrlike.“ Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65515> (posjet 10. 4. 2018.)

⁴⁹⁶ Đuro Tošić, *Srednjovjekovna turobna svakodnevica (od prostitutke, preko vještice do vampira)* (Beograd: Istorijski institut, 2012.), 72.

Tragurio) čuo je i saznao, ne od zlobnih i sumnjivih osoba, već od vjerodostojnih osoba da se, za vrijeme dok je Dobra stanovala u kući s plemićem Draganom Draganićem (*ser Drago Draganich*), Mrna bavila čarobnjačkim bakanjem, vradžbinama i čarolijama koje je u suglasnosti s Dobrom dala Draganiću da ih pojede i tako u njemu rasplamsala ljubav da je činio samo ono što je Dobri bilo milo i ugodno.⁴⁹⁷ Zato inkvizitor otac Ivan 1. kolovoza 1443. godine dolazi šibenskom biskupu Jurju Šižgoriću (*dominus Georgij, episcopus Sibenicensis*) po savjet i suglasnost koju mu je biskup i udijelio uputivši ga da zatraži pomoć od kneza. Knez i kapetan Šibenika Fantin de Pesaro (*dominus Fantino de cha de Pesaro, comite et capitaneo Sibirici*) dao mu je odobrenje i suglasnost ponudivši mu svoje službenike i sve drugo što je korisno.⁴⁹⁸ Dobivši odobrenje inkvizitor je naložio plemićima Danijelu Dujmoviću (*ser Danielj Doymouich*) i Rafaelu Dragojeviću (*ser Rafaelj Dragoeuich*) i „drugim bližima gospodina Dragana Draganića“ da s podesnim službenicima uhite Mrnu i Dobru. Inkvizitorov suradnik Zanino, sin gospodina Perina Mlećanina (*Zaninus ser Perinj de Venetijs*), 2. kolovoza 1443. godine priveo je Mrnu i zatvorio je u zatvor šibenske općine. Već 3. kolovoza 1443. godine inkvizitor Mrnu ispituje u prostoriji za torturu, gdje je ona na sva pitanja dala niječne odgovore. Inkvizitor je tada „svezao na torturu“, odnosno zavezane su joj ruke na leđima, što je bila priprema za mučenje rastezanjem, ali je Mrna i dalje sve nijekala. Inkvizitor tada daje nalog da se Mrna „nešto malo digne sa zemlje“,⁴⁹⁹ odnosno da se muči rastezanjem tijela, na što ona moli da je skinu, i nakon što je skinuta, priznaje da je Jurko iz Vrkića pred dva mjeseca napustio svoju prilježnicu koju je imao u Vrkiću i vratio se kući u Šibenik svojoj zakonitoj ženi Dobri. Priznaje da je poučila Dobru da uzme Jurkovu kosu i nokte i time ga kadi da mu tako omrzne prilježnica, što je Dobra i učinila. Nakon toga je rekla da su Jurko i Dobra otišli u Vrkić, odakle je prijevarom nakon osam dana plemić Draganić odveo Dobru u Šibenik. Kada je Mrna rekla da ne zna zašto je Draganić to učinio, inkvizitor je dao nalog da se Mrna podigne sa zemlje „sve do grede“, odnosno do stropa, na što je ona molila da je spuste i nakon spuštanja priznala je da su Dobra i Draganić živjeli skupa u Šibeniku i da je ona jednom, dok je bila u posjetu, uzela psećeg i mačjeg mozga i to dala Dobri da stavi u jelo da Draganić pojede i zavoli Dobru velikom ljubavi i sklonosti. Nakon šest dana napravila je čaroliju s tri posude koje je napunila slanom vodom i još poučila Dobru da nešto Draganićeve kose i noktiju stavi pod njegovu glavu da se u nju zaljubi. Nakon ovih priznanja Mrna je odvedena natrag u zatvor. Sutradan, 4. kolovoza 1443. godine Zanino je

⁴⁹⁷ Bayer, „Jedan proces crkvene inkvizicije“, 62.

⁴⁹⁸ Isto, 63.

⁴⁹⁹ Isto, 64.

priveo Dobru i zatvorio je u općinski zatvor. Ispitivanje Dobre počelo je 5. kolovoza 1443. godine u prostoriji za torturu. Nakon što je ustrajala u nijekanju, svezana je na torturu i budući da je nastavila nijekati „podignuta je sa zemlje za jedan korak“.⁵⁰⁰ Zamolila je da je skinu i nakon toga je priznala za nokte i kosu supruga Jurka koje je bacila u vodu. Nakon toga prestala je priznavati zbog čega je „dignuta sa zemlje sve do grede“.⁵⁰¹ Molila je da je spuste i priznala da je neka Jelena (*Jelena*) koja živi u Trogiru dala Draganiću piti vode u kojoj se oprala da je nikada ne napusti. Zatim je priznala za pseći, mačji i mišji mozak koji je Draganić pojeo, ali nije znala u kojem jelu. Više ništa nije priznala pa je ponovno po nalogu inkvizitora dignuta sa zemlje i „jednom prodrmana“.⁵⁰² Molila je da je skinu i priznala da je po uputi Mrne kosti mrtvaca stavila ispred Draganićeve kuće i pod njegov krevet da je nikada ne napusti. Priznala je i da je Mrna napravila neki sok koji je Dobra dala Draganiću da ga popije da je više ljubi. Više ništa nije znala te je vraćena u zatvor. Tri dana kasnije, 8. kolovoza 1443. inkvizitor je ponovno ispitivao Mrnu u prostoriji za torturu i ona je potvrdila svoje iskaze i još dodala kako joj je pri vradžbini za Jurka pomogla njegova rođakinja Radoslava (*Radoslawa de Verchricha*) i njegova dadilja čije ime nije znala. Priznala je i neke čarolije koje je davno počinila i to Ivanu Piceninu, sinu Antonija iz Piacenze (*Johanj Picenino, Antonij de Placentia*) zapovjedniku u šibenskoj tvrđavi i šibenskom plemiću Stjepanu Cikinjiću (*ser Stefano Cichignich*), nakon čega je vraćena u zatvor. Zatim se u spisu navode sve vradžbine koje je počinila Mrna „odvratna i mrska žena čarobnica i vračara“.⁵⁰³ Proces se nastavlja 8. kolovoza 1443. u dvorani šibenske biskupske palače pred prisutnima inkvizitorom i biskupom Jurjem Šižgorićem, kao sucem. Pročitana je provedena inkvizicija na narodnom jeziku, koju je zatim na dalmatinskom jeziku protumačio plemić Ivan Tobolović (*ser Johane Tobolouich*). Mrna je nakon toga položila zakletvu da će istinito odgovarati na inkviziciju i potvrdila da je sve izrečeno istinito, osim nekih pojedinosti koje je izmijenila. Navela je riječi koje su Jurkova rođakinja i dadilja izgovorile pri čaranju: „Kao što smrde ove stvari koje se spaljuju, tako neka smrdi Jurkova priležnica koju je otpustio da mu postane odvratna.“ Ona je pri čaranju rekla: “Onako kao što ta voda vrije i odozdol se kreće prema gore, tako neka vrije i neka se kreće Draganovo srce u ljubavi prema Dobri, mojoj kćerci.”⁵⁰⁴ Osim inkvizitora i biskupa inkviziciji su prisustvovali i svećenici Jakov Vukšić (*presbytero Jacobo Vuchsich*), Jakov Zilii (*presbytero Jacobo Zilij*), Stjepan Tolinić (*presbytero Stefano Tolinich*) i fra

⁵⁰⁰ Bayer, „Jedan proces crkvene inkvizicije“, 64.

⁵⁰¹ Isto, 65.

⁵⁰² Isto.

⁵⁰³ Isto, 66.

⁵⁰⁴ Isto, 67.

Nicola de Rocha (*fratre Nicolao de Rocha*) i plemići Radić Šižgorić (*guardiano monasterij fratrum minorum Sancti Fr(an)cisci de Sibenico ser Radichio Sisgorich*), Ivan Tobolović i Danijel Dujmović. Svi navedeni prihvatili su biskupov prijedlog da se Mrnu ponovno stavi na torturu. Odmah iza toga inkvizitor je ispitivao Mrnu u prostoriji za torturu i ovdje je od Mrne konačno čuo ono što je cijelo vrijeme čekao, da je čarolije radila „u ime đavla“. Nije znala drugo reći pa je bila svezana na torturu, a zatim „malo podignuta sa zemlje“, ali budući da nije znala ništa drugo, vraćena je u općinski zatvor. Drugi sastanak u dvorani biskupske palače održan je 10. kolovoza 1443. godine. Uz sve već spomenute prisutne navodi se da je bio prisutan i svećenik Juraj Dobrojević (*presbytero Georgio Dobroeulich*) i plemić Stjepan Tavelić (*ser Stefano Tauelich*) itd. Suradnik Zanino po naredbi inkvizitorovoj doveo je Mrnu kojoj je potpisani notar (*Fantin de cha de Pesaro*) pročitao na narodnom jeziku inkviziciju i sve dodatke. Inkvizitor je ponudio Mrni rok od tri dana za obranu, na što se Mrna „dobrovoljno i jednostavno odrekla svakoga roka i svih prava u svoju korist i obranu, stavljajući se u ruke gospodina inkvizitora, pripravna na svaku kaznu.“⁵⁰⁵ Zanino je Mrnu nakon toga vratio u zatvor i u dvoranu doveo Dobru. Notar je Dobri pročitao na narodnom jeziku, a plemić Tobolović protumačio na dalmatinskom jeziku sve sadržano u iskazu, a Dobra je sve potvrdila i odobrila uz neznatnu modifikaciju, nakon čega je vraćena u zatvor. Inkvizitor je zatim svima prisutnima „pokazao i saopćio čitav spis“ i pozvao ih da mu daju „istinit savjet, ne odstupajući od puta istine i pravde“.⁵⁰⁶ Zatim je biskup iznio svoj sud da „Mrnu i Dobru treba okruniti papirnatom mitrom, a na svakoj (mitri) treba naslikati neke demone, spomenutu Mrnu treba staviti na magarca s licem prema repu, a ona treba držati rep u rukama, i neka se na nju stave miševi i druge gnjusobe; Dobra treba ići pred svojom majkom, njoj na porugu, iza njih trebaju ići zato određeni službenici izvikujući da su one javne čarobnice i vračare i tako neka se provedu kroz uobičajene dijelove grada. Spomenuta Mrna neka se nakon toga odvede na mjesto određeno za izvršenje pravde i neka je majstor krvnik žigoše s tri usijana željezna žiga, i to jednim žigom na čelu i s ostala dva žiga na svakom obrazu, jer je teško sagriješila protiv Božje moći i Trojstva.“⁵⁰⁷ Prisutni su se složili s biskupovim sudom, dodavši da Dobru treba prognati na pet godina iz grada i okružja šibenskog, da inkvizitor mora odlučiti o imovini osuđenica iz koje će se isplatiti nagrada notar i troškovi postupka. Biskup se složio s ovom dopunom. Nakon devet dana od presude, 19. kolovoza 1443. godine Zanino je obavijestio inkvizitora da je zatvor provaljen i da su

⁵⁰⁵ Bayer, „Jedan proces crkvene inkvizicije“, 68.

⁵⁰⁶ Isto, 69.

⁵⁰⁷ Isto.

Mrna i Dobra prethodne noći pobjegle. Inkvizitor je naložio da Radivoj, javni objavljiivač šibenske općine (*Radiuoy, publicum preconem comunis Sibirici*), na trgu i uobičajenim mjestima javno objavi poziv, a na vrata katedrale i crkve svetoga Franje stavi pisani poziv u kojemu se poziva i opominje Mrnu i Dobru da se u roku od sljedećih pet dana, što je posljednji rok, pojave na sudu i iznesu obranu, a ako se ne pojave inkvizitor će nastaviti postupak protiv njih i njihove imovine. Spis završava konstatacijom da je Radivoj postupio prema izdanoj naredbi.

U ovom spisu naveden je jedini poznati postupak inkvizicije u nas sve do 17. stoljeća.⁵⁰⁸ Bayer smatra da je veza između plemića i djevojke iz puka iritirala plemićki sloj Šibenika i da je zbog toga biskupu bilo važno kazniti Mrnu i Dobru.⁵⁰⁹ Kazna svjetovnog karaktera ukazuje na biskupovu racionalnost i istančanost kaznenopravne logike.⁵¹⁰

Društveni položaj optuženica i njihova zanimanja ostaju nepoznanicom, ali na temelju podataka iz spisa može se zaključiti da su Mrna i Dobra raspolagale određenom imovinom jer inkvizitor treba odlučiti da se trošak postupka i nagrada notaru isplati iz njihove imovine. Podatak da je Dobrin suprug Jurko imao kuću u Vrkiću i dojilju u djetinjstvu također upućuje na posjedovanje imovine. Osim osuđenica, još tri žene u spisu povezane su s prakticiranjem vještica: Jelena, Radoslava i Jurkova dadilja. Bayer ukazuje da provođenje osuđenica kroz „uobičajene dijelove grada“ svjedoči da su takve kazne bile uobičajene i da su postojali dijelovi grada gdje su se osuđenici „javno izvrgavali ruglu“. ⁵¹¹ Ostaje nejasno je li kazna nad osuđenicama izvršena. Budući da je Bayer, u opisu postupka inkvizicije poglavlje V. naslovio Sretan završetak,⁵¹² može se pretpostaviti da su po njegovom mišljenju osuđenice izbjegle kaznu. Kolendić pretpostavlja da su ih spasili „prijatelji lijepe Dobre“. ⁵¹³

8. VJERSKI ŽIVOT ŠIBENSKIH ŽENA U 15. STOLJEĆU

Vjerski život u Šibeniku 15. stoljeću karakteriziraju dvije pojave: vjerničko zajedništvo unutar bratovština koje okupljaju do dvije trećine gradskog stanovništva svih slojeva uključujući i žene te hodočašća na koja odlaze također svi slojevi komunalnog društva i žene. Hodočastilo se u Santiago de Compostelu u Španjolskoj, u Rim, Loreto, Assisi,

⁵⁰⁸ Jaramaz Reskušić, *Kazneni sustav u Šibeniku*, 86.

⁵⁰⁹ Bayer, „Jedan proces crkvene inkvizicije“, 61.

⁵¹⁰ Reskušić, *Kazneni sustav u Šibeniku*, 85.

⁵¹¹ Bayer, „Jedan proces crkvene inkvizicije“, 61.

⁵¹² Isto, 61.

⁵¹³ Kolendić, „Vještice u Šibeniku XV. vijeka“, 358.

Padovu, Bari, Jeruzalem i to u svoje ime ili u ime osobe koja ih je za hodočašće zadužila i legatom osigurala novčana sredstva. Šibenske hodočasnice hodočaste u isto vrijeme kada i europske žene i u tome su bile potpuno jednake s europskim trendovima.

9.1. SESTRE U BRATOVŠTINAMA

Bratovštine, *confraternitas*, *fraternitas*, *schola*, su udruge vjernika povezane s lokalnom crkvom koje imaju svoj statut, matrikulu, potvrđenu od lokalnog biskupa, svog sveca zaštitnika, članove bratime i nošnju.⁵¹⁴ U njih su se udruživali svjetovnjaci i svjetovnjakinje, laici i laikinje, prema staleškoj pripadnosti.⁵¹⁵ Bratovštine su činile kohezivnu snagu društva, a uključivale su i žene. Uz brojne male bratovštine u Šibeniku su značajne četiri velike: Bratovština Majke od Milosrđa, osnovana 25. 4. 1208., s ograničenim brojem članova osim za svećenike, plemiće i žene, koji su primani neovisno o broju bratima; Bratovština Duha Svetoga, osnovana oko 1220. godine; Bratovština sv. Marka, osnovana oko 1370. godine i Bratovština sv. Ivana Krstitelja, osnovana u 13. stoljeću. Četiri glavne šibenske bratovštine bila su sjedišta društvenosti i zajedništva koja su okupljala sve slojeve komunalnog društva i žene. U matrikuli Bratovštine sv. Marije od 1437. do 1515. upisan je 1041 bratim od kojih je 120 plemića, 358 žena i 563 pučana.⁵¹⁶ Matrikula ove bratovštine iz godine 1452. „v arvaski jezik“ određuje da žene pristupaju za duhovnu sestru uz iste uvjete kao i za bratima, uz plaćanje tri libre i članice su skupštine. Kažnjavaju se moralni prijestupi članova, psovanje, preljub, uvreda, tjelesna povreda, nedisciplina, prevara člana, nedolazak na sprovod preminulog člana. Novac od kazni troši se za mise. Plaćaju se ukopi siromašnih i umrlih izvan grada „ako bi se komu našem bratu dogodilo ali sestri da bi raznemogli ali umrli vanka svoje kuće, da braća jesu daržani pojti po istoga brata ali sestru dvanadeste milj od kuće svoje“.⁵¹⁷ „Bratovština je u neku ruku udruženje za uzajamnu pomoć nakon smrti hranioca, jer se vodi zajednička briga za ukop siromašne braće (kap. 13), za one siromašne koji su umrli izvan grada (14) i pomaže se sirotama pri kopanju „intrade“ (16). Najosnovnije obaveze odnose se na pogreb braće (15), na pogreb nekoga od obitelji braće (18, 24) i na mise za umrle (12, 25, 27).“⁵¹⁸ Bratovština Sestre Presvetog Trojstva osnovana 1446. nije primala

⁵¹⁴ Slavka T. Petric, „Bratovštine u Šibeniku“, *Croatica Christiana periodica* 39 (1997), 97-136.

⁵¹⁵ Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, 178.

⁵¹⁶ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 254.

⁵¹⁷ Ante Šupuk, „Matrikula bratovštine blažene Marije u šibenskom Varošu iz godine 1452“, *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi* vol. 6, no.1 (1976), 5-34.

⁵¹⁸ Isto, 7.

muškarce nego samo žene, nazvane sestre ili sestime.⁵¹⁹ Postojala je od barem 1446. godine u crkvi Presvetog Trojstva i u crkvi sv. Ivana.⁵²⁰ Žene nisu ulazile u organe uprave, osim u bratovštinama sa ženskim članstvom gdje su obnašale i poslove uprave bratovštine.⁵²¹ Mnoge žene ostavljale su legate bratovštinama poput gospođe Margarite, *domina Margarita*, majke ser Jurja Ivetića, šibenskoga plemića, *ser Georgio Iuetich nobili Sibenici*, nasljednika i izvršitelja oporuke koji je majstorima Andriji Butčiću, klesaru i Mihovilu Ratčiću, kalafatu iz Šibenika, *magister Andreas Butcich lapicida et magister Michael Ratcich callaffatus de Sibenico*, sucima bratovštine Sv. Ivana Krstitelja od brda, svedene u crkvu Sv. Nikole i Julijana u Šibeniku, dao deset libara malih koje je gospođa Margarita ostavila toj bratovštini.⁵²² Margarita Plusnićeva ostavila je deset libara bratovštini sv. Marije u crkvi sv. Krševana, i pet libara bratovštini sv. Mihovila.⁵²³ Stana, supruga Milivoja Banića, sa Zlarina, *habitatrix in insula Slarin*, ostavila je pola gonjaja svog vinograda na Zlarinu Bratovštini sv. Marije u Zlarinu.⁵²⁴ Bilo je i sporova zbog legata bratovštinama. U spisima kancelarije kneza Fantina zabilježen je 1442. godine prigovor zastupnika bratovštine crkve sv. Grgura ser Marka de Dobro u svezi 2.5 dukata i jednog platna koje im je ostavila Gojka udovica Mišlena Vojnovića, *Goycha, uxoris condam Misleni Voinovich*, i određuje ročište njenoj univerzalnoj nasljednici Klari, udovici Florija Tavilića, *domina Clara relictæ condam ser Florii Tavilich*, i njenom sinu Nikoli Taviliću, *Nicolaus Tavilich*.⁵²⁵ Može se zaključiti da su žene bez ograničenja primane u bratovštine, jer su im bile egzistencijalna potpora u slučaju bolesti, siromaštva i pokopa, te su tako bratovštine ispunjale svoju društvenu svrhu potpirući sestime.

9.2. HODOČASNICE, HODOČAŠĆA

Na hodočašća su išli svi slojevi društva, jednako šibenski muškarci i žene,⁵²⁶ za sebe osobno ili izvršavajući oporučne naloge pokojnika koji su „za svoju dušu“ ostavljali legat za nakanu da netko u njihovo ime ode na hodočašće. Podaci iz oporuka šibenskih žena pokazuju da na hodočašća idu osobno ili ostavljaju legat da netko hodočasti umjesto njih navodeći crkvu ili mjesto gdje je trebalo hodočastiti. One hodočaste u Rim u isto vrijeme kada i

⁵¹⁹ Petric, „Bratovštine u Šibeniku“, 113.

⁵²⁰ Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, 178.

⁵²¹ Pezelj, „Žene u bratovštinama“, 168.

⁵²² ŠBBV, dok. 111, str. 207-208.

⁵²³ Isto, dok. 4, str. 52.

⁵²⁴ Ladić, „Šibensko 'vrijeme katedrale'“, 72.

⁵²⁵ SKŠK, dok. 134, str. 233.

⁵²⁶ Kolanović, „Prilog povijesti šibenskih hodočašća“, 27.

autorica prve autobiografije na engleskom jeziku iz 1438. godine Margery Kempe hodočasti u Rim i Jeruzalem 1413. godine⁵²⁷ gdje je kupila indulgencije za svoje prijatelje, neprijatelje, duše u čistilištu i za sebe. Hodočastila je preko Venecije do Jeruzalema i po Svetoj Zemlji, a u povratku je preko Assisija otišla u Rim. Preko Nizozemske vratila se kući u Englesku, gdje je hodočastila u brojna mjesta. Hodočastila je i sv. Jakovu u Santiago de Compostelu, u Gdanjsk na Baltiku i u Aachen u Njemačkoj.⁵²⁸ Među sačuvanim podacima o ženama hodočasnicama iz Šibenika u 1455. spominje se Kata, udovica Bogdana Tičića, koja je umrla na hodočašću u Assisiju.⁵²⁹ Prija, udovica šibenskog plemića Franje Konjevića ostavlja 1452. svoje posjede u selu Koševići za pogrebne troškove i za slanje jednog hodočasnika u Compostelu ili Jeruzalem.⁵³⁰ Od 12 žena koje osobno hodočaste iz Šibenika od 1451. do 1469. 8 je udovica, dok od 12 žena koje u isto vrijeme ostavljaju oporučni legat samo su 4 udovice.⁵³¹ U oporukama u legatima „*pro anima sua*“ žene najčešće određuju da na hodočašće ode njihov muž ili netko koga on odredi.⁵³² Kata, bogata udovica postolara Stjepana Radinovića, u svojoj oporuci iz 1456. godine, spremajući se na hodočašće sv. Jakovu u Galiciju, darovala je 100 dukata za izgradnju katedrale sv. Jakova ispunivši tako posljednju volju svoga pokojnog supruga.⁵³³ Ona također određuje da njezin brat Antun pošalje jednoga hodočasnika u Jeruzalem najkasnije tri godine nakon njezine smrti.⁵³⁴ Vlada, udovica Lovre Ligničića, izradila je dvije oporuke, jednu 1458., a drugu 1468. i obje sadrže odredbu o slanju dva hodočasnika.⁵³⁵ Magdalena, žena Nikole Maharunića sa Žilja, određuje 1468. da se od prihoda njezina vinograda pošalju dvije osobe, jedna u Zadar, a druga u Recanati. Cifta, žena Pavla *de Bossina* nastanjena u Šibeniku, ostavlja 1456. polovicu svih svojih dobara da svećenik Stipulus ili netko drugi pođe u Loretto.⁵³⁶ Sfila, žena klesara Grubiše Slafčića, 1467. ostavlja 200 libara za mise i za slanje hodočasnika u Rim i Recanati.⁵³⁷ Jedan oporučitelj 1456. određuje svoju ženu i svekrvu da odu na hodočašće.⁵³⁸ Žene koje odlaze na hodočašće prije puta sastavljaju oporuku i ne putuju same. Slavica, udovica Marka Bagunarića, i Lucija,

⁵²⁷Clarissa W. Atkinson, *Mystic and pilgrim: the book and the world of Margery Kempe* (Ithaca, London: Cornell University Press, 1985.), 17.

⁵²⁸ Margery Kempe, *The book of Margery Kempe*, 6.

⁵²⁹ Kolanović, „Prilog povijesti šibenskih hodočašća“, 18.

⁵³⁰ Isto, 24.

⁵³¹ Isto, 27.

⁵³² Isto, 30.

⁵³³ Ladić, „Šibensko 'vrijeme katedrale'“, 66.

⁵³⁴ Kolanović, „Prilog povijesti šibenskih hodočašća“, 33.

⁵³⁵ Isto, 32.

⁵³⁶ Isto, 33.

⁵³⁷ Isto.

⁵³⁸ Isto, 30.

udovica Gojislava Naderice, prije hodočašća u Rim sastavljaju oporuke 17. i 19. srpnja 1454. Lucija, udovica šibenskog plemića Petra Modripetića, i Radica, žena Damjana, sastavljaju oporuke 17. i 19. srpnja 1455. prije hodočašća u Assisi.⁵³⁹ Vela, udovica Radoslava Bogavčića iz Šibenika, odlučila je hodočastiti Mariji Anđeoskoj, Franji Asiškome i apostolima Petru i Pavlu u grad Rim i zato 1449. godine, zdrava tjelesno, umno, osjećajno i intelektualno, hvala Isusu, namjeravajući posjetiti blaženu Mariju Anđeosku, blaženog serafa Franju Asiškoga i blažene apostole Petra i Pavla u gradu Rimu, bojeći se moguće smrti čini oporuku.⁵⁴⁰ Mrna, udovica pokojnoga Vladislava Radoslavilića iz sela Perković u Šibenskome kotaru, *Marna relicta condam Vladislauy Radoslauilich de villa [Perchouo districtus] Sibenici*, spremajući se 1449. godine na hodočašće blaženoj Djevici Mariji Anđeoskoj u Assisi, postupa jednako kao Vela.⁵⁴¹ Margareta Plusnićeva iste godine dala je također sastaviti oporuku prije hodočašća u Assisi.⁵⁴² Gelina, žena Cvitana Golobradovića iz Šibenika, *Gelina vxor Ciuitani Golobradouich de Sibenico*, spremajući se 1450. godine na hodočašće u Rim, radi oporuku i između ostaloga ostavlja pola modija ulja crkvi sv. Marije.⁵⁴³ Plemkinja Mandica, supruga Antuna Mladnicha, oporukom iz 1451. godine ostavila mu je sto dukata da hodočasti u Rim i u Recanati, dok je za izgradnju katedrale ostavila samo jedan dukat.⁵⁴⁴

9.3. OPORUČITELJICE LEGATA AD PIAS CAUSAS I PRO ANIMA SUA

Šibenske žene ostavljale su u oporukama novac, nekretnine i pokretnine za molitve, za služenje misa, za gorenje svijeća i lampi za svoju dušu i duše svojih bližnjih, zatim crkvama, samostanima i svećenstvu za gradnju i ukrašavanje crkvi križevima, vitrajima, liturgijskim predmetima i urešavanje ili izgradnju oltara. Željele su časnu sahranu u skladu sa svojim statusom i mjesnim običajima.⁵⁴⁵ Tomica, udovica Zorzinova, *Tomiza relicta Zorzini*, u oporuci iz 1437. određuje da se proda njena kuća, vinograd i vrt i od dobivenih sredstava plati njen sprovod i legat 50 malih libri za izgradnju crkve sv. Jakova. Zatim 10 malih libri ostavlja braći crkve sv. Franje, a mogući višak od prodaje dobara treba dati siromasima za

⁵³⁹ Kolanović, „Prilog povijesti šibenskih hodočašća“, 31.

⁵⁴⁰ ŠBBV, dok. 2, str. 50.

⁵⁴¹ Isto, dok. 3, str. 51.

⁵⁴² Isto, dok. 4, str. 52.

⁵⁴³ Isto, dok. 8, str.

⁵⁴⁴ Ladić, „Šibensko 'vrijeme katedrale'“, 67.

⁵⁴⁵ ŠBPP, 123.

hodočašće sv. Jakovu u Galiciju ili u Rim.⁵⁴⁶ Koliko je bio važan dostojan ukop u skladu s položajem u društvu pokazuje primjer Dobre, kći Maruše, *Marusse*, i udovice Ivana Stančića iz Srima, *olim vxoris Iohannis Stanchich de villa Srima*, koja je oporučno odredila 1452. godine da se četvrtina svih njenih dobara daruje za uređenje njene grobnicu s nadgrobnom pločom u crkvi sv. Marije u Srimi.⁵⁴⁷ Mara, udovica Mihovila Muntanića, *Mara relict Michaelis Muntanich*, u svojoj oporuci iz 1437. odredila je da se sva njena dobra prodaju i polovica dobivenog iznosa da se daruje franjevačkom samostanu za njenu dušu i duše njenih pokojnih. Franjevci zauzvrat trebaju svaki tjedan služiti pjevanu misu za nju i njene pokojne, a ako se toga ne bi pridržavali legat se treba dati siromasima sv. Lazara u Šibeniku. Druga polovica se dijeli na dva dijela, jedan ide za izgradnju crkve sv. Jakova, a drugi za izgradnju crkve sv. Dominika.⁵⁴⁸ Nakon što je 1432. donesena reformacija *Notari neka spomenu oporučiteljima crkvu sv. Jakova*⁵⁴⁹ u kojoj Statut propisuje da „od sada ubuduće svi šibenski notari imaju, pod obvezom prisege kada budu pozvani da sastave koju oporuku, spomenuti oporučitelju da nešto ostavi za gradnju stolne crkve sv. Jakova“ mnoge oporučiteljice u svojim oporukama ostavljaju legate za izgradnju katedrale. U tu svrhu legate ostavljaju žene iz svih slojeva šibenskog društva: plemkinje, građanke, stanovnice i distriktualke. Prija, udovica Franje Konjevića, kao legat ostavila je sav svoj miraz da se podigne oltar sv. Križa u katedrali sv. Jakova.⁵⁵⁰ Distriktualka Stana, žena Milete Ivanovića, iz Perkovića, *Stana vxoris Millete Iuanouich de villa Perchouo*, ostavila je za gradnju katedrale pet životinja sitnog zuba, koliko i svećeniku Andriji iz sela Mitlo, svećeniku Šimunu tri takve životinje, dok je bratu Bogdanu, svom univerzalnom nasljedniku, osim svojih nekretnina i pokretnina ostavila i svoju kravu pod uvjetom da svojoj kćeri Stoji da petnaest libri, a njenom ispovjedniku pet libri. Pet libri ostavila je i časnim sestrama crkve sv. Jurja u Perkoviću.⁵⁵¹ Za gradnju katedrale legate su ostavljali i stanovnice, *habitatrices*, i strankinje, *forenses*. Cifta, supruga Pavlova iz Bosne, *Cifta vxoris Pauli, de Bossina, habitatrix Sibenici*, oporučno je darovala 1456. godine 20 libara malih uz uvjet da bude pokopana u katedrali.⁵⁵² Niša, udovica Grubana Jurjevića iz sela Grebac osim što je darovala pet libara malih za izgradnju katedrale, odredila je da njen sin Martin, kojemu je ostavila sve životinje i pokretnine, prema običaju kraja

⁵⁴⁶ ŠBPP, dok. 11, str. 136-137.

⁵⁴⁷ Ladić, „Šibensko 'vrijeme katedrale“, 59.

⁵⁴⁸ Isto, 152.

⁵⁴⁹ KSZR, knj. ref., gl. 223, str. 302-303.

⁵⁵⁰ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 289.

⁵⁵¹ ŠBPP, dok. 1, str. 126.

⁵⁵² Ladić, „Šibensko 'vrijeme katedrale“, 56.

pripremi objed za sve iz Perkovića od kuda je bila rodom.⁵⁵³ Šibenčanka Kata, supruga šibenskog teklića Vlatka Mancina, darovala je jednu svoju kuću za izgradnju katedrale.⁵⁵⁴ Plemkinja Margarita, supruga ser Saracena pok. Nikole, za spas svoje duše ostavila je deset dukata za izgradnju katedrale sv. Jakova. Dokaz težnje sveukupnog stanovništva Šibenika da pridonesu izgradnji katedrale je i nemali dar Košave, služavke postolara Stjepana, *ancilla magistri Stephani cerdonis*, koja je 1456. godine darovala četrdeset libara malih za gradnju katedrale. Iz dokumenta o namiri doznaje se da je Dobrica, pokojna supruga ser Jurja Radoslavčića, šibenskoga građanina, *domina Dobriza olim vxor ser Georgii Radoslafcich ciuis Sibenici*, oporučno ostavila pet dukata crkvi Sv. Nikole i pet libara malih za gradnju crkve Sv. Benedikta.⁵⁵⁵ Prija, udovica Franje Konjevića, ostavila je 1452. godine sav svoj miraz za podizanje oltara sv. Križa u katedrali.⁵⁵⁶ Ovdje su navedeni samo primjeri legata *ad pias causas* jer bi za navođenje svih primjera bio neophodan poseban rad. Legati su se najviše ostavljali za držanje misa, običnih, pjevanih i gregorijanskih, zatim ispovjednicima, franjevcima i dominikancima te za gradnju crkvi, posebno prvostolnice. Ostavljali su se i za dostojan pogreb, gorenje upaljenih lampi i izradu pobožnih ukrasa i križeva u crkvama.

9.4. REDOVNICE, TREĆOREDICE (PICUKARE)

Šibenske žene za ulazak u samostanski život mogle su odabrati jedan od dva samostana za žene utemeljena u Šibeniku u 14. stoljeću. Samostan sv. Spasa utemeljen je krajem 14. stoljeća uz crkvu sv. Spasa i izvorno je bio namijenjen plemkinjama. Crkva sv. Spasa je u 13. stoljeću bila sjedište templara, početkom 14. stoljeća bratovštine bičevalaca, a zatim su je počele koristiti šibenske gospođe, koje su živjele pobožno, ali bez redovničkih Pravila i bez polaganja redovničkih zavjeta, za svoje duhovne sastanke.⁵⁵⁷ Dopuštenjem pape Bonifacija IX. (1389.-1404.) crkva je pretvorena u samostan prilagođen za dvadeset redovnica i opaticu, prema Pravilu sv. Klare. U dokumentima se spominju opatica Vela od 1418. do 1449., zatim Klara 1460. i Jelina od 1488. do 1490. godine. Zabilježena su dva ulaska u samostan: Radice Kosanić 1447. godine i Donate, kćeri plemića Lovrinca Ligničića 1442. godine.⁵⁵⁸ Redovnice su 1493. godine na nagovor Gradskoga vijeća napustile Pravilo sv.

⁵⁵³ Ladić, „Šibensko 'vrijeme katedrale“, 63.

⁵⁵⁴ Isto, 66.

⁵⁵⁵ ŠBBV, dok. 61, str. 133-134.

⁵⁵⁶ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 289.

⁵⁵⁷ Željko Tolić, „Samostani klarisa u hrvatskome srednjovjekovlju“, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 71, 1 (2016), 129.

⁵⁵⁸ Pederin, „Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st.“, 261.

Klare i prihvatile Pravilo sv. Benedikta.⁵⁵⁹ Samostan sv. Katarine utemeljen je 1391. godine⁵⁶⁰ ukazom pape Bonifacija IX. Sagrađen je nad zapadnim bedemom grada Šibenika i naslanjao se na sjeverni gradski bedem.⁵⁶¹ Bio je namijenjen pučankama kojima je papa naložio da žive prema Pravilu sv. Klare. Koncem 15. stoljeća, redovnice su prelaskom na Pravilo sv. Benedikta postale benediktinke.⁵⁶² Samostan sv. Spasa ukinule su francuske vlasti 1808. godine i predale ga Pravoslavnoj crkvi, a samostan sv. Katarine, koji su ukinule austrijske vlasti 1798. godine, danas je stambeni objekt. Vrlo su različite pobude zbog kojih su se Šibenčanke zaređivale: na to ih je mogla nagnati ljubav prema Bogu, zatim siromaštvo, neposjedovanje odgovarajućeg miraza za udaju u skladu sa svojim statusom, zavjet roditelja, smrt supruga ili bijeg od nametnutog braka. Za ulazak u samostan bila je potrebna odgovarajuća odjeća te su mnoge žene ostavljale legat siromašnim djevojkama za tu namjenu, poput Tomice, udovice Zorzinove, *Tomize relictæ Zorzini*, koja je 1437. godine oporučno ostavila Margariti, kćeri Jurja Crivocegliu estac 20 libri za izradu haljine ili tunike za vjeridbu ili za redovništvo. Plemkinje su u samostan donosile miraz o čemu govori tužni slučaj gospođe Lucije, kćeri pok. ser Ivana Ceturanija iz Šibenika, *domina Lucia filia condam ser Iohannis Ceturani de Sibenico*, koja se zaredila 1442. godine u samostanu Sv. Spasa u Šibeniku iz kojega se premjestila u samostan sv. Katarine u Šibeniku, u kojemu je boravila oko pet godina bez položenih zavjeta i obveze. Plemeniti muž ser Toma Tomasović, šibenski građanin, *nobilis vir ser Tomasius Tomasouich ciuis Sibenici*, u ugovoru od 1451. godine obećao je samostanu sv. Katarine, ako Lucija u skladu s običajima toga samostana postane redovnica u njemu ili u samostanu sv. Spasa, na ime miraza Lucije isplatiti samostanu u kojemu ona bude redovnica stotinu libara malih prema utvrđenim rokovima isplate.⁵⁶³ Margarita, redovnica sv. Spasa, *domina Margarita, monialiis Sancti Salvatoris*, presudom kneza dobila je dva gonjaja vinograda koji su pripadali njenom ocu Stjepanu Debi, a posjedovala ih je njegova udovica Mandica. Vinograd je stavljen na dražbu, što je po šibenskim trgovima i ulicama razglašavao glasnik Tvrdin kroz petnaest dana.⁵⁶⁴ Nekretnine samostana bile su neotuđive i bez zastare i sastojale su se od kuća, oranica, vinograda i solana.⁵⁶⁵ Za prodaju crkvenih dobara pristanak su morali dati biskup i knez, a upravu

⁵⁵⁹ Tolić, „Samostani klarisa u hrvatskome srednjovjekovlju“, 130.

⁵⁶⁰ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 79.

⁵⁶¹ Ivo Glavaš, *Što je ostalo od nekadašnjeg samostana sv. Katarine na Docu*, <http://m.sibenik.in/zaboravljeni-sibenik/sto-je-ostalo-od-nekadasnjeg-samostana-sv-katarine-u-docua/62226.html> (posjet 16. 9. 2018).

⁵⁶² Isto.

⁵⁶³ ŠBBV, dok. 203, str. 339-340.

⁵⁶⁴ ZGAR, dok. 129, str. 113-114.

⁵⁶⁵ KSZR, knj. 4, gl. 40.

crkvenih posjeda nadzirali su prokurator. ⁵⁶⁶ Među spisima šibenskoga kneza Fantina nalazi se i dokument u kojemu se navodi da je Filipa, redovnica samostana sv. Spasa, *domina Filippa, monialis Sancti Salvatoris*, prodala Radoji Bremniću, kmetu ubožišta sv. Lazara zemljište u Gornjem polju, za koje plemić Šimun Ljubić polaže kod komornika 20 libara da otkupi to zemljište. ⁵⁶⁷ Dražica, udovica Kozme Rečelevića, *Drasica, relictā olim Cosme Recelevig*, kupila je polovicu vinograda od Ivana Petrovića, priora samostana sv. Dominika, koji ju je prodao u svoje ime i u ime braće. ⁵⁶⁸ Samostani su se održavali od davanja posjeda i solana u zakup za utvrđeni godišnji iznos. Slično kao i udate žene u pravnim poslovima zastupao ih je zastupnik. Opatica samostana Sv. Katarine u Šibeniku, časna gospođa Katarina, *venerabilis dona Catherina abbatissa monialium monasterii sancte Chaterine de Sibenico*, i gospodin Dionizije Justinijan iz Venecije, stanovnik Šibenika i zastupnik samostana, *dominus Dionisius Iustiniano de Venetiis habitator Sibenici*, dali su u zakup prezbiteru Šimunu Vratojeviću iz Šibenika, *dominus presbitero Simon Vratoeuch de Sibenico*, jedno samostansko zemljište zasađeno vinovom lozom od četiri gonjaja, da ga obrađuje i tijekom sljedeće tri godine na njemu zasadi masline i druga stabla uz obvezu godišnjega podavanja trećine vina, maslina i drugih plodova i prihoda na ime zemljarine. ⁵⁶⁹ Vela, opatica samostana sv. Spasa, *venerabilis domina Vela, abatissa monasterii Sancti Salvatoris de Scibinico*, i prokurator ser Ivan Mišić potvrdili su da su od Nikole krojača dobili 80 libara koje je on bio dužan dati samostanu. ⁵⁷⁰ Samostan sv. Spasa dao je 1499. godine svoje zemlje u zakup za godišnji iznos od 240 dukata. ⁵⁷¹ Drugi izvor prihoda bili su legati pobožnih Šibenčanki i Šibenčana. Krstina, udovica plemića Tome Grabavčića ostavila je 1465. godine samostanu sv. Frane dvadeset gonjaja i osam lakata zemlje, a Vesela, supruga majstora Stjepana Bilišine ostavila im je zemlje s maslinama. ⁵⁷² Tomica, udovica Zorzinova, *Tomiza relictā Zorzini*, u oporuci iz 1437. svoje zemljište koje je obrađivao Juraj Hargostić ostavila je časnama pod uvjetom da u samostanu uvijek gori lampa za njenu dušu. ⁵⁷³ Redovnice su mogle načiniti oporuku, ali samo prije zaređivanja. Oporuka načinjena u redovništvu bila je nevažeća. ⁵⁷⁴ Redovnice u samostanima pripadnice su drugoga reda, *ordo secundus*. Prvi red, *ordo primus*, pripada muškarcima, a treći red, *ordo tertius*, namijenjen je laicima i laikinjama,

⁵⁶⁶ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 80.

⁵⁶⁷ SKŠK, dok. 114, str. 213-214.

⁵⁶⁸ ZGAR, dok. 201, str. 165-166.

⁵⁶⁹ ŠBBV, dok. 169, str. 291-292.

⁵⁷⁰ ZGAR, dok. 190, str. 158.

⁵⁷¹ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 80.

⁵⁷² Isto.

⁵⁷³ ŠBPP, dok. 11, str. 136-137.

⁵⁷⁴ Isto, knj. 5, dok. 13.

trećoredcima. Šibenske trećoretkinje, picukare, koje Šibenski statut naziva *pizochara seu menorica*⁵⁷⁵ (tal.pizzochara)⁵⁷⁶ bile su svjetovnjakinje koje su živjele po Pravilu nekog reda, npr. franjevačkog ili dominikanskog,⁵⁷⁷ ali ne u samostanima, nego u vlastitoj ili obiteljskoj ili zajedničkoj kući i nisu polagale zavjete, već neku zakletvu ili jednostavan zavjet, slično beginama u Belgiji, Nizozemskoj i Njemačkoj.⁵⁷⁸ Picukare su živjele i u samostanima i nosile opatičko ruho, ali nisu svečanim zavjetom bile vezane na redovnički život.⁵⁷⁹ Većinom su bile djevojke i udovice, zavjetovane na djevičanstvo ili spolnu uzdržljivost. Većinom su se izdržavale njegujući bolesne i šivanjem. Obdržavale su kršćanske vrijednosti siromaštva, poslušnosti i čistoće i život služenja. Picukare su obdržavale različite pobožnosti i molitve, pomagale siromašnima, bolesnima i ljudima u potrebi. Duhovni vođe bili su im redovnici. Ponekad su napuštale trećoredstvo i zaređivale se. Prema šibenskom statutu bile su ravnopravne s ostalim sestrama i braćom pri nasljeđivanju.⁵⁸⁰ Na primjeru zadužnice *done Cateze Budnichie monage*⁵⁸¹ koja je založila srebrnu rezbarenu pliticu za četiri libre, koju nije dala u zalog u ime samostana već u svoje ime, može se pretpostaviti da je bila udovica picukara.

⁵⁷⁵ KSZR, knj. 5, dok. 35.

⁵⁷⁶ *Mulier tertio ordini religiosi addicta*, Knjiga statuta, str. 448.

⁵⁷⁷ O trećoretkinjama u Šibeniku: Petar Runje, *Franjevke u srednjovjekovnoj Hrvatskoj* (Zagreb: Glas Koncila, 2018); Ivan Armada, *Dominikanke u Šibeniku – Povijest samostana Gospe od Ružarija (1865. –2015.)* (Šibenik, 2015). Dominikanske trećoredice prisutne su u Šibeniku od 1400. godine, duhovnici su im bili braća dominikanci pred kojima su polagale zavjete.

⁵⁷⁸ begine (francuski: béguin vrsta kapice ili frizure; latinizirano beginnae), laičke religiozne udruge djevojaka i udovica, prvi se put pojavljuju oko 1170. u Belgiji i Nizozemskoj. U XIII. i XIV. stoljeću proširile su se u Francusku i Njemačku. Begine se posvećuju molitvi i čitanju Biblije, a bave se izradom ručnih radova, njegom bolesnika i poukom djevojaka. Premda nisu polagale prave redovničke zavjete, živjele su u tzv. kućama begina. U našim primorskim krajevima odgovaraju im picukare (picokare, od talijanskog: bizzocara). Proleksis enciklopedija online <http://proleksis.lzmk.hr/11583/> (posjet 10. 4. 2018).

⁵⁷⁹ Pezelj, „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“, 178.

⁵⁸⁰ KSZR, knj. 5, dok. 35.

⁵⁸¹ Budeč, „Inventar dobara šibenskog patricija“, 89.

10. ZAKLJUČAK

Neprestani rast interesa za saznavanjem pojedinosti svakodnevnoga života običnih žena u istočnojadranskim komunama u srednjem vijeku snažan je poticaj historiografima da istražuju privatno-pravne bilježničke dokumente koji su donedavno bili zanemareni. Pet stoljeća je prohujalo od života šibenskih žena 15. stoljeća, što je tema ovog rada. Pred našim očima prikazuje se tapiserija istkana od njihovih života, koja nam je dostupna i bliska, zahvaljujući notarskim spisima i statutu grada Šibenika, koji nisu suhoparni pravni dokumenti, već izvori za upoznavanje života šibenskih žena tog vremena do najsitnijih detalja. Otkrivaju nam mnoštvo podataka o ženama toga vremena koji pomažu da ih bolje razumijemo. Općenito, na žene se gledalo kao na krha bića nesposobna za donošenje racionalnih odluka, zbog čega *Šibenski statut* u poglavlju 24 druge knjige *O jamcima i (o tome) da žena ne može jamčiti za muža* počinje riječima: *U želji da pomognemo slabosti i nevještosti žena.*⁵⁸² Do udaje žena je bila pod očinskom vlašću iz koje je otac mogao službeno otpustiti uz javnu ispravu i kao znak ljubavi dati joj prigodan dar u odjeći.⁵⁸³ Za maloljetne kćeri otac, ako je živ, sklapa ugovor o ženidbi, a ako nije živ, onda ugovor sklapa majka ili jedan od njene braće.⁵⁸⁴ Doznajemo sve o bračnim ugovorima pretežno dogovorenih brakova, u kojima je do u najsitniji detalj bio dogovoren datum vjenčanja u skladu s običajima, iznos miraza i rate u kojima će se isplaćivati. Tome je, u pojedinim slučajevima, prethodio dokument o odricanju od bilo kakvih drugih potraživanja od strane mlade, a od strane mladoženje, nakon sklapanja braka, potvrda o primitku miraza i odricanju od potraživanja. U braku je žena pod vlašću muža i ograničeno poslovno sposobna, ugovor žene sklopljen bez posebne suglasnosti i dozvole muža nije valjan, već i za pravne postupke s vlastitom imovinom mora dobiti suglasnost supruga. Rađale su mnogu djecu uz veliku smrtnost žena pri porodu i djece od kojih je mali dio preživio. Svjesne mogućnosti rane smrti djece uz imovinu namijenjenu ženskoj djeci stavljale su klauzulu da u slučaju smrti u djetinjstvu legat ide u druge svrhe. Usprkos navodne krhosti iz svih dokumenata progovaraju žene koje obavljaju sve kućne poslove, nabavljaju hranu i piće, obrađuju polja, vinograde i vrtove, bave se obrtom, love ribu, skupljaju sol, oplođuju novac, daju u najam vinograde i maslinike, prodaju i kupuju, ali i zalažu dragocjenosti i imovinu da prežive. Žene predu, predu, predu⁵⁸⁵ o čemu

⁵⁸² KSZR, knj. 2, pogl. 24.

⁵⁸³ ŠBBV, str. 30.

⁵⁸⁴ Isto.

⁵⁸⁵ Raffaella Sarti, *Živjeti u kući: stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi* (Zagreb: Ibis grafika, 2006).

svjedoči i *Šibenski statut* koji strogo zabranjuje pređenje kraj peći, zabranjuje preprodavačicama ili piljaricama pređenje na trgu i krčmaricama pređenje u krčmi. Iz ispredene vune izrađivala se odjeća, koja je bila izuzetno skupa i dragocjena te se nasljeđivala, prekrajala i preuređivala. Nisu bile imune na zov mode, tako da se iz dokumenata može sve doznati o vrstama tkanina, otmjenima poput latinskog sukna ili grubima poput sklavina, o bojama koje su se nosile, o važnosti pokrivala za glavu. Modni trend da se potpuno prekrije lice uzeo je maha tako da ga je čak zabranio *Šibenski statut*. Dokumenti nam govore i o imenima koja su se nadjevale ženskoj djeci. Vrlo često navode se Katarina i Kata, Margareta, Radoslava i Rada, Marislava, Cvita, Mara, Marica, Stana, Slavica, Stoja, Svila, Ruža. Imena plemkinja su posebija, kao Markešna, Družijana, Peruča, Nikolota. Marla iz Jajca u Bosni, *Marla di Bosina de Jayce*,⁵⁸⁶ vjerojatno bi se jako začudila da sazna kako je njeno ime jedno od najpomodnijih u 21. stoljeću. Osim svetačkih imena ženskoj djeci nadjevala su se imena po ženskim vrlinama: Dobra, Radosna, Vesela, Draga. Zanimljivo je napomenuti da su bilježnici koji su sastavljali pravno-privatne dokumente ponekad i sami bili u njima navedeni. Tako je bilježnik, plemić Indricus de Indrico 1442. godine kažnjen skupa s plemićem Franjom Papićem, *ser Franciscus Papich et ser Indricus de Indrico*, s kaznom od 100 libara zbog međusobnih uvreda i s kaznom od 500 libara zbog loših postupaka.⁵⁸⁷ Njihova ukupna kazna iznosila je 1200 libara, što je izuzetno veliki iznos kada se uzme u obzir da je miraz koji su davali obrtnici i pučani za svoje kćeri iznosio od 100 do 500 libara.⁵⁸⁸ Iz bilježničkih dokumenata doznajemo kako su se žene upuštale u poslovne poduhvate kao što je tještenje maslina da dobiju ulje, kupovanje brodice s veslima, vađenje soli iz solana. Bavile su se pečenjem kruha i tijesta, mesarstvom, ribolovom, uljarstvom, povrtlarstvom i voćarstvom. Brinule su o svojim kućama i u pravnim postupcima sporeći se o međama, krovovima, odvodu vode. Prodavale su svoje nekretnine i davale ih u najam ili samostalno, ako su bile udovice, ili putem opunomoćenika, supruga ili oca, kada su bile pod očinskom vlasti ili u braku. Išle su na hodočašća, učlanjivale se u bratovštine, odlučivale se za redovnički život, ili za trećoredice i picukare. Pripravljajući se za hodočašće učinile su oporuku, jer su željele završiti svoje poslove prije odlaska na drugi svijet, u koji su čvrsto vjerovala. Odlika šibenskih žena tog vremena koja odmah upada u oči je briga o detaljima svojih života koje žele urediti na najbolji način. U svojim oporukama brižno paze da i najmanji dio njihove imovine dođe u prave ruke, da nešto ostave za gradnju katedrale, za

⁵⁸⁶ ŠBPI, dok. 30, str. 139.

⁵⁸⁷ SKŠK, dok. 237, str. 306.

⁵⁸⁸ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 309.

redovnike i crkve, za sirotinju i bolesne. Skrbe o kćerima prijatelja i rodbine kojima ostavljaju odjeću ili novac da se mogu zarediti ili vjenčati. Brinu kako će se muževi i djeca odnositi prema sestrama i punicama pa nasljedstvo uvjetuju dostojnom brigom za njih. Bile su žrtve nasilja, silovanja, ubojstava, a nije im bilo nepoznato niti međusobno vrijeđanje pogrđnim riječima, tučnjave, krađa i čedomorstvo. Način preživljavanja bio je i služinski rad, na koji su neke žene bile primorane od malih nogu i za bijednu plaću često isplaćenu u odjeći. Život šibenskih žena u bitnome se ne razlikuje od života žena u ostalim dalmatinskim komunama. Svi zabilježeni pravno-privatni podaci iz notarskih zapisa oživljavaju pred našim očima žene koje su se oduvijek borile da odgoje djecu, održe obitelj na okupu, omoguće svojoj djeci preživljavanje, a svojoj duši susret sa svecima kojima su bile odane cijeli život.

11. SAŽETAK

Privatno-pravni spisi šibenskih bilježnika iz 15. stoljeća, Zilia pok. Gulielma de Albanis de Regija (1398. i 1400.), Indricusa de Indricisa (1431.-1434.), Pietrobona Pagana (1436.-1437.), Bonmateja iz Verone (1449.-1451.), Petra pokojnoga Ivana (1453.-1454.), spisi kancelarije kneza Fantina de cha de Pesaro (1441.-1443.) i Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika s popisom poglavlja tiskana 1608., a nastala između 13. stoljeća i sredine 16. stoljeća, izvori su iz kojih su preuzeti podaci o životu šibenskih žena u 15. stoljeću, što je tema ovoga rada. Na temelju Šibenskog statuta analizira se društveno-pravni položaj šibenskih žena petnaestog stoljeća. Na temelju bilježničkih dokumenata koji obuhvaćaju oporuke i brevijarije, inventare dobara, zaloge, ugovore o mirazu, darovnice, legate, ugovore o prodaji i kupnji, kazne za uvrede i ostale ugovore, govori se o svakodnevnom životu i problemima s kojima su se šibenske žene susretale kroz pet cjelina: društveno-pravni položaj žena, obiteljski život, komunalno-gospodarski život, život na margini i vjerski život. Prvu cjelinu čine društveno-pravni položaj žena prema Šibenskom statutu i djelovanje žena zabilježeno u bilježničkim privatno-pravnim dokumentima. U sljedećoj cjelini iznose se pojedinosti ženskog života u obitelji: djetinjstvo pod očinskom vlasti, emancipacija od roditeljske vlasti, ženidbeni ugovori, određivanje miraza uz ugovaranje uvjeta, bračni život pod muževom vlasti, porodi s neizvjesnim ishodom, velika smrtnost djece, kratkoća djetinjstva koje službeno prestaje punoljetnošću žene u četrnaestoj godini, rijetke rastave braka i česta udovištva koje ženama donose relativnu samostalnost, problemi prilikom preudaje, radnje povezane s nadolazećom smrću i žene subjekti i objekti kaznenih djela. U idućoj cjelini iznose se saznanja o aktivnostima žena u komunalno-gospodarskom životu: navode se primjeri poslova zaposlenih žena, prodaje i kupnje, davanje u najam, posuđivanje novca, služenje. U sljedećoj skupini iznose se podaci o ženama koje pripadaju marginalnim skupinama s posebnim osvrtom na sudsku parnicu šibenskim vješticama. Završna cjelina govori o duhovnom životu šibenskih žena i načinima na koji se on iskazuje: pripadnosti bratovštinama, hodočašćima, legatima i redovničkim životom.

SUMMARY

Private legal documents written by the fifteenth century communal Šibenik notaries Zilius condam Gulielmi de Albanis de Regio (1398 and 1400), Indricus de Indricis (1431-1434), Pietrobono Pagano (1436-1437), Bonmatheum de Verona (1449-1451), Petrus condam Iohannis (1453-1454) and the documents of the official book of the chancellery of the Šibenik count Fantino de cha de Pesaro (1441-1443) and the printed version of the municipal law of Šibenik „Volumen statutorum civitatis Sibenici“, created between the 13th and mid-16th century and published in 1608, are the sources of the facts about the life of women of Šibenik in the 15th century, the theme that this paper analyzes. The medieval Šibenik law is the source for the analysis of the legal and social status of the women of Šibenik in the 15th century. Documents compiled by the communal notaries including last wills in the form of testaments or breviaries, inventories of property, deposits of the pawned objects, dowry contracts, deeds of donation, bequests, purchase and sale of goods, insults and the other various documents, are the sources for the analysis of many aspects of everyday life and problems of the women of Šibenik in the 15th century, divided into five sections: women in the municipal law, family life, socio-economic life, marginalized women and the religious life. The first unit contains description of the social and legal status of women in the municipal law of Šibenik and the women's participation in the private documents written by notaries of Šibenik in the fifteenth century. The theme of the second unit is the role of women in the family and the various aspects of her life: paternal authority in the childhood, legal emancipation from parents, marriage contracts, dowries, the husband authority over his wife in marriage, difficult labor and dangerous deliveries, high level of infant and child mortality, the end of childhood at the age of majority, divorce, time of independence and relative freedom in the widowhood, women and crime, preparation for death. The following unit considers participation of women in the public and economic life: working women, types of jobs, sale and purchase, tenures, money lending, serving. The fourth unit deals with marginalized groups and the Šibenik witch trial. The fifth unit considers religious life of the Šibenik women: fraternities, pilgrimages, pious donations, monasticism and religious orders for women.

12. BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

- Barbarić, Josip, Jozo Ivanović i Josip Kolanović. „Ordines et proclamationes comitum Jadrae, Spalati et Šibenici“. *Fontes* (Zagreb) 3 (1997): 19-98.
- Bayer, Vladimir. „Jedan proces crkvene inkvizicije u Šibeniku 1443. godine“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 35, 1 (1985): 47-72. (prijevod izvornika na hrvatski jezik)
- Birin, Ante. „Šibenski bilježnici – Indricus de Indricis (1431.-1434.)“. *Povijesni prilozi* 44 (2013): 91-154.
- _____. „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana (1453.-1454.)“. *Povijesni prilozi* 42 (2012): 103-189.
- _____. „Šibenski bilježnici – Pietrobono Pagano (1436.-1437.)“. *Povijesni prilozi* 37 (2009): 117-189.
- Institoris, Heinrich i Jacob Sprenger. *Malleus maleficarum = Malj koji ubija vještice*. Prijevod Petra Štrok. Zagreb: Stari grad, 2006.
- Kempe, Margery. *The book of Margery Kempe*. Translated by B. A. Windeatt. London: Penguin, 2000.
- Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika s popisom poglavlja*. Urednik Slavo Grubišić. Prijevod Zlatko Herkov. Šibenik: Muzej grada, 1982.
- Kolendić, Petar. „Vještice u Šibeniku u XV. stoljeću“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 26, 2 (1928): 358-370. (prijepis izvornika na latinskom jeziku)
- Kotruljević, Benedikt. *Knjiga o umjeću trgovanja*. S talijanskoga preveo Žarko Muljačić, tekst 13. poglavlja prevela Karmen Milačić. Zagreb : Binoza press, 2005.
- Kotruljević, Benedikt. *Knjiga o vještini trgovanja = Libro del arte dela mercatura*. Priredila i prevela Zdenka Janeković Römer. Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti; Zagreb : Hrvatski računovođa, 2009.
- Spisi kancelarije šibenskoga kneza Fantina de cha de Pesara (1441.-1443.)*. Za tisak priredio J. Kolanović. Šibenik: Muzej grada, 1989.
- Šibenski bilježnici: Bonmatejiz Verone (1449.-1451.)*. Prepisao latinski tekst te izradio sažetke i kazala Ante Birin. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.
- Šibenski diplomatarij: zbornik šibenskih isprava*. Za tisak priredili Josip Barbarić i Josip Kolanović. Šibenik: Muzej grada, 1986.

Zelić, Danko. „Proclamationes šibenskoga kneza Fantina de Cha de Pesaro (1441.–1443.)“, *Povijesni prilozi* 35 (2008): 149-191.

Zilio pok. Gulielma de Albanis de Regio: bilježnički zapisi iz 1398. i 1400. godine. Za tisak priredio Josip Kolanović. Kazala izradio Ante Trošelj. Zadar; Šibenik: Državni arhiv, 2016.

LITERATURA

Ariès, Philippe. *Western attitudes toward death: from the Middle Ages to the present.* Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1974.

Atkinson, Clarissa W. *Mystic and pilgrim: the book and the world of Margery Kempe.* Ithaca, London: Cornell University Press, 1985.

Blehova Čelebić, Lenka. *Žene srednjovjekovnog Kotora.* Podgorica: CID, 2002.

Budeč, Goran. „Inventar dobara šibenskog patricija ser Jurja Kamenarića iz 1451. godine“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 28 (2010): 67-106.

_____. „Privatno-pravne isprave kao izvor za proučavanje materijalne kulture u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim komunama s posebnim naglaskom na šibenske inventare dobara“, *Zbornik radova prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*, ur. Kosana Jovanović, Suzana Miljan, 13-29. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2014.

Budak, Neven, Tomislav Raukar. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka.* Zagreb: Školska knjiga, 2004.

Dalarun, Jacques. „The clerical gaze“. U *Silences of the Middle Ages*, ed. Christiane Klapisch-Zuber, 15-42. Cambridge, Mass.; London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1992.

Duby, Georges, Michelle Perrot, ed. *A history of women in the West. 2, Silences of the Middle Ages*, ed. Christiane Klapisch-Zuber. Cambridge, Mass.; London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1992.

Džaja, P., K. Severin, Ž. Grabarević, D. Agičić, I. Vranješ, E. Šatrović. „Šibenski statut o životinjama, proizvodima životinjskog podrijetla, pastirima i lokvama“. *Hrvatski veterinarski vjesnik*, vol. 22, no. 3-4 (2014): 48-54.

Fabijanec, Sabine Florence. „Gospodarska djelatnost žena na dalmatinskom komunalnom području od XIV. do XVI. stoljeća“. U *Ženske skozi zgodovino, Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ur. Aleksander Žižek, 49-64. Celje: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004.

Gross, Mirjana. „Nevidljive žene“. *Erasmus: časopis za kulturu demokracije* 3 (1993): 56-64.

Grubišić, Slavo, ur. *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1976.

_____. *Šibenik kroz stoljeća*. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1974.

Herlihy, David. *Women in medieval society: the Smith history lecture 1971*. Huston: University of St Thomas, 1971.

_____. *Medieval culture and society*. Prospect Heights: Waveland Press, 1993.

Janeković Römer, Zdenka. *Maruša ili Suđenje ljubavi: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb: Algoritam, 2007.

_____. „O napuštanju, udomljivanju i posvajanju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji“, *Zbornik radova 4. Istarskog povijesnog biennala*, 4 (2011): 15-32.

_____. *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1994.

Jaramaz Reskušić, Ivana. *Kazneni sustav u Šibeniku od 14. do 16. stoljeća*. Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šišgorić“, 1996.

Karbić, Damir. „Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća: (postavljanje problema i pokušaji rješavanja)“. *Historijski zbornik* god. 44, br. 1 (1991):43-76.

_____. „Mogućnosti proučavanja svakodnevice u seoskim naseljima srednjovjekovnoga šibenskog zaleđa“, *Kolo*, 16, br. 4 (2006): 149-160.

Karbić, Marija. „Nezakonita djeca i konkubine u gradskim naseljima srednjovjekovne Slavonije - marginalci ili ne“. U *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, 75-88. Zagreb: Društvo studenata povijesti Ivan Lučić-Lucius, 2004.

_____. „Položaj plemkinja u Slavoniji tijekom srednjeg vijeka“. *Historijski zbornik* 59 (2006): 15-32.

_____. "Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškarca - Položaj žene u gradskim naseljima međurječja Save i Drave u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“. U *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 57-76. Zagreb: Institut Vlado Gotovac, Ženska infoteka, 2004.

_____. „Položaj djece u gradskim naseljima u međurječju Save i Drave tijekom srednjeg vijeka“, *Kolo: časopis Matice hrvatske* 14, 4 (2003): 312-324.

Kolanović, Josip. „Prilog povijesti šibenskih hodočašća u kasnom srednjem vijeku“. *Croatica*

- Christiana periodica* vol. 6, no. 9 (1982): 13-36.
- _____. *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- _____. *Šibenik u XV. stoljeću: doktorska disertacija*. Zagreb: J. Kolanović, 1990.
- Ladić, Zoran. *Last will: passport to heaven: urban last wills from late medieval Dalmatia with special attention to the legacies pro remedio animae and ad pias causas*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.
- _____. „O procesu demokratizacije u pisanju kasnosrednjovjekovnih privatno-pravnih bilježničkih isprava u istočno-jadranskim komunama“. *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnih i društvenih znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 32 (2014): 39-66.
- _____. „Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji: usporedba s oporukama dalmatinskih komuna“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 17 (2000): 17-29.
- _____. „Šibensko 'vrijeme katedrale': doprinos stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune izgradnji katedrale sv. Jakova“. *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnih i društvenih znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 31 (2013): 37-76.
- Milović, Đorđe, Grozdana Milović-Karić. „Srednjovjekovni Šibenski statut i briga za probleme zdravstvene kulture“. *Acta medico-historica Adriatica* vol. 11, no.1 (2013): 65-74.
- Mogorović Crljenko, Marija. *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.
- Nikolić Jakus, Zrinka. „Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. stoljeća“, *Acta Histriae* 16, br. 1-2 (2008): 59-88.
- _____. „Profesija – hraniteljica: dojilje u dalmatinskim gradovima u srednjem vijeku“ *Zbornik radova 4. Istarskog povijesnog biennala* 4 (2011): 97-113.
- _____. *Rodaci i bližnji*. Zagreb: Matica hrvatska, 2003.
- Novak, Grga. „Šibenik u razdoblju mletačke vladavine : 1412-1797 godine“. U *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, ur. Slavo Grubišić, 133-288. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1976.
- Pederin, Ivan. „Šibensko društvo u drugoj polovici XV. st.“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 37 (1995): 249-293.

- Pešorda Vardić, Zrinka. *U predvorju vlasti : dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti, 2012.
- Petric, Slavka T. „Bratovštine u Šibeniku“. *Croatia Christiana periodica* 39 (1997): 97-136.
- Pezelj, Vilma. „Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru“. U *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, ur. Arsen Bačić, 523-552. Split: Pravni fakultet, 2006.
- _____. „Pravni položaj žene u srednjovjekovnom Šibeniku“. U *Mustafa Imamović – 45 godina naučnog i publicističkog rada: zbornik radova*, ur. Jasmin Branković, 175-197. Sarajevo, Gradačac: Institut za istoriju, Javna biblioteka “Alija Isaković”, 2010.
- _____. „Žene u bratovštinama srednjovjekovnih dalmatinskih gradova“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* god. 47, br. 1 (2010): 155-173.
- Povijest Hrvata*. Knj. 1, *Srednji vijek*. Urednik Franjo Šanjek. Zagreb: Školska knjiga, 2003.
- Raukar, Tomislav. „Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima“, *Historijski zbornik*, god. XXIX – XXX (1977-1978): 139-149.
- _____. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- _____. „Komunalna društva u Dalmaciji u XV. stoljeću i u prvoj polovici XVI. stoljeća“, *Historijski zbornik*, god. 35, br. 1 (1982): 43-118.
- Sarti, Raffaella. *Živjeti u kući: stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi*. Zagreb: Ibis grafika, 2006.
- Shahar, Shulamith. *The fourth estate: a history of women in the Middle Ages*. Translated by Chaya Galai. London; New York: Methuen, 1983.
- Skinner, Patricia. *Studying gender in Medieval Europe: historical approaches*. London: Palgrave Macmillan, 2018.
- Šanjek, Franjo. „Žena u hrvatskom srednjovjekovlju“, 30. teološko-pastoralni tjedan za svećenike na temu "Dostojanstvo žene", Zagreb, 23-26.1.1990. *Bogoslovska smotra* 60, br. 3-4 (1990): 176-191.
- Šupuk, Ante. „Matrikula bratovštine blažene Marije u šibenskom Varošu iz godine 1452“. *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi* vol. 6, no.1 (1976): 5-34.
- Tatarin, Milovan. „Može li prostitutka postati svetica“. *Kolo* 2 (2001): 243-289.

Tolić, Željko. „Samostani klarisa u hrvatskome srednjovjekovlju“. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 71, 1 (2016): 119–131.

Tošić, Đuro. *Srednjovjekovna turobna svakodnevica (od prostitutke, preko vještice do vampira)*. Beograd: Istorijski institut, 2012.

Whaley, Leigh. *Women and the practice of medical care in early modern Europe, 1400-1800*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.

Zelić, Danko. *Postanak i urbani razvoj Šibenika u srednjem vijeku*. Zagreb: D. Zelić, 1999.

Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest. Priredila Andrea Feldman. Zagreb: Institut Vlado Gotovac, Ženska infoteka, 2004.

INTERNET

Glavaš, Ivo. *Što je ostalo od nekadašnjeg samostana sv. Katarine u Docu*. <http://m.sibenik.in/zaboravljeni-sibenik/sto-je-ostalo-od-nekadasnjeg-samostana-sv-katarine-u-docua/62226.html> (posjet 16. 9. 2018).

MHAS. *Arhiva istraživanja*. <http://www.mhas-split.hr/istrazivanja/arhiva-istrazivanja/artmid/934/articleid/84/cetina-svspas> (posjet 10.4. 2018).